

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

I. ÉVFOLYAM 1. SZÁM • 2006. DECEMBER • TEMESVÁR

A TARTALOMBÓL:

1956

(3) JÁMBOR ILONA: Az 1956-os forradalom

(6) JELENLÉT
ESZTERÓ ISTVÁN: Ötven év múltán

(12) LÁTLELET
Csoda és megtorlás – 1956
Az elmondhatóság határvidékén I–VI.

(25) EMBERKÖZELBEN
VEKOV KÁROLY: Temesváron született

(33) KÁRMENTŐ
JANCÓSÓ ÁRPÁD: 1716 Temesvár
felszabadítása

(36) TANODA
KÁROLYI ATTILA: A régióismeret területei

(39) HÍDVERŐ
TEODOR STANCA: A szabadság oázisa

(43) BATYU
ILLÉS MIHÁLY: Temesközi útvonalak I.

(46) KILÁTÓ
BODÓ BARNA: Történelmi törmelékek

Régió – régi jó

Régi – óóó...!

Közép-kelet Európában bennünk van, énünk minden részét áthatja a múlt emlékezete.

Van, akit maga alá temetett a jelen, s múltjába menekül. Hogy ne kelljen találgatni: Jugoszlávia szerelmeseire gondolok. Sokan vannak, még itt is, Temesvárott.

Valakinek mindig fáj a múlt.

Másoknak öröm forrása.

Ezeket az érzelmeket tisztelőben kell tartani: például ne legyen egyik (helyi) közösségnek ünnep az a nap, amely a másoknak fájó eseményt idéz.

Keressük saját múltunkat, s közben feledjük azt, hogy a közös lét, az együttélés okán a folyamatoknak nagyon eltérő olvasata lehet.

Meg kell tanulnunk egymásról egymásért gondolkodni. Felfedezni, bemutatni, értékelni kell azt, ami az egyik helyi közösségnek meghatározó élménye. Közel fél évszázad eseményei mutatják és bizonyítják: a tiltás, szellemi munkák máglyára küldése nem old meg semmit.

Nem figyelünk eléggé egymásra, mert nem tudunk értőn egymásra figyelni.

Mert alig van, szinte egyáltalán nincs párbeszéd, nincs nyilvános vita arról, hogy kinek mi sérti érzékenységét, mit kellene az együttélés igazi szabályai szerint figyelembe venni.

Nincs helyi történelem.

Illetve van természetesen.

De nincs abban a formában, hogy a kisebbségek oda tehetik, bele írhatják a „nagy közösbe” a saját részüket, amitől nemcsak tudnak róluk, de ismerik is őket, értékeiket, jeles alkotóikat. És alighanem így van a történelmi Bánság szomszédos országokba került részeinek vonatkozásában is: Vajdaságban a szerb, Dél-alföldön a magyar dominancia adja az értelmezési irányt.

Büszke itt mindenki a helyre, ahol él. Az a sokat idézett bánási önérzet azt jelenthetné, hogy ismerjük egymás Ismerjük, kire büszke a szerb, kit tart nagy helyi írónak a német, miért katolikusak a bánási bolgárok, stb....

De nem tudjuk. Még akkor sem tudjuk, ha beszéljük a másik nyelvét. Ismétlem, nem Temes parti, hanem a mai eurorégió, Temesvár, Szabadka, Szeged, Békéscsaba, Arad vonatkozásában is érvényesnek tartom állításomat.

Parafrazálva a híres sorokat állítom: mondd meg, mit és hogyan ünnepelsz megmondom ki vagy.

Közös ismeretek, mindenkire kiterjedő tudás csak a helyi domináns többség, a román (a szerb illetve a magyar) közösség vonatkozásában létezik, minden helyi ember azt tanulja az iskolában, ami a többség számára fontos, s mivel itt él magyar-német-roma, mindenki, akkor számunkra is mi számít ünnepnek. Hogy melyek a kisebbségek fontos ünnepei, melyek azok a momentumok, amelyek számukra meghatározóak erről nem szól az iskolai krónikás...

Ezt olykor maga az illető kisebbség sem tudja, nem ismeri. Nem, mert téves koncepció szerint a neki szánt iskolai tankönyvekbe sem kerül be ilyen információ. Rendszeres képzésben tehát a kisebbségek tagjai saját helyi történelmüket illetően nem részesülnek.

Ezt be kell pótolni a helyi történelmi önismeretet elő kell segíteni. Ezt a célt szolgálja lapunk, a **Régi(j)óvilág**.

Önmagunkért tesszük. S mivel Temesvárott adjuk ki a lapot, hadd éljek egy helyi példával. Ne tévesszen meg minket, itteni magyarokat egy olyan emléktábla, amilyen a Belváros egyik utcájában látható, és mely szerint a száműzetésbe tartó volt román uralkodó, Alexandru Ioan Cuza abban az épületben töltötte román földön utol-éjszakáját. Az értelmezés téves: akkor Temesvár az Osztrák-Magyar Monarchia része volt, s a magyar rész fővárosát Budapestnek hívták.

Az idézett példa sorozatba illeszkedik. Alighanem Arad és Temes megyékből, meg Vajdaságból, Dél-alföldről is idézhető hasonló, idevágó példa.

Mi az igazi bánási, régiós szellemet kívánjuk szolgálni azzal, hogy a helyi magyar értékek felidézését és értelmezését a mai világ kontextusában elvégezzük. Örülnénk neki, ha mások, vajdasági meg dél-alföldi románok, illetve a csongrádi-temesközi szerbek is hasonló módon cselekednének.

Szellemi régiót akarunk építeni, magyar valónk elemeit is beépíteni a közösbe.

Ehhez hívjuk Önöket, a kedves Olvasót társul.

Bodó Barna

JÁMBOR ILONA

Az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc és erdélyi visszhangja

1956 megértéséhez, a forradalom reális hátterének felvázolásához vissza kell mennünk a második világháborút követő évekig. Magyarország - más közép-európai országokkal egyetemben - a Szovjetunió befolyási és megszállási övezetévé, a „szocialista tábor” részévé vált, a diktatúra, a terror, a rendkívül alacsony életszínvonal birodalmává.

A szovjet diktátor, Sztálin halála (1953. március) után a Szovjetunióban és befolyási övezetében valamelyest enyhültek a diktatúra módszerei, Magyarországon Rákosi Mátyás helyett Nagy Imre lett a miniszterelnök, aki programjában az elhárított gazdaságpolitika kiigazítását, a parasztságra nehezedő terhek csökkentését, a törvénytelen ségek megszüntetését (az internálótáborok felszámolását, a kitelepítések, a rögtönítélő bírások megszüntetését) tűzte ki célul. Sor került a politikai foglyok (főleg volt szociáldemokraták és kommunisták) egy részének rehabilitálására és részleges amnesztiára. Miután azonban a Szovjet Kommunista Párton belül újra megerősödött a sztálinista vonal, a Magyar Dolgozók Pártja elsőtitkári tisztségében meghagyott Rákosi Mátyás 1955. áprilisában megbuktatta, majd december 3-án az MDP-ből is kizárta a reformprogramja mellett kitartó Nagy Imrét. A Nagy Imre körül, illetve részben tőle függetlenül is, a Rákosival szembe forduló értelmiségiekből és a börtönökből kiszabadult kommunisták egy részéből pártellenzék szerveződött - fórumuk az Irodalmi Újság és az 1956 tavaszán megalakult Petőfi Kör volt.

1956 nyara kedvező nemzetközi helyzetet teremtett.

A szovjet-jugoszláv kibékülés és a Szovjet Kommunista Párt - Sztálin bűneit feltáró - XX. Kongresszusa után Rákosit (aki a Rajk-perben személyes felelősséget is viselt) a szovjet vezetés

döntése alapján leváltották, helyébe (1956 július) Gerő Ernő került, de alkalmatlannak bizonyult a valódi változások végrehajtására. 1956. október 6-án engedélyezték a rehabilitált Rajk László és társai nyilvános újratemetését. A temetés százezres tömegdemonstrációvá vált. Utána az egyetemisták rendszerellenes tüntetést szerveztek.

1956. október 13-án visszavették a Magyar Dolgozók Pártjába Nagy Imrét. Október 15-én a párt és a kormány vezetői Jugoszláviába utaztak a magyar-jugoszláv kapcsolatok rendezésére.

Közben a társadalmi elégedetlenség fokozódott, sőt formát is öltött: a sajtóban a vezetéssel bíráló cikkek jelentek meg, a Petőfi Kör mintájára vidéken is vitakörök alakultak. Október 16-án Szegeden, majd az ország többi egyetemén is megalakult a Demokratikus (kommunista) Ifjúsági Szövetségtől független MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége).

A Lengyel Egyesült Munkáspárt 1956. október 19-21-i plénumán, dacolva az SZKP jelen levő vezetőivel és a fenyegető szovjet katonai beavatkozással, Wladiszlav Gomulkát választották a párt

első titkárává, aki átértékelte a júniusban kitört és levert poznani munkásfelkelést, és megszüntette a felkelők elleni eljárásokat.

Magyarországon október 22-én, az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ szervezetének alakuló gyűlésén több ezer fiatal vett részt. Elhatározták, hogy másnap, október 23-án tüntetést tartanak, szolidaritást vállalnak a lengyel változásokkal, és reformokat sürgetnek.

A MEFESZ alakuló gyűlésén 14 illetve 16 pontba foglalták követeléseiket. (Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését, szabad és többpárti választásokat, a törvénytelenségek teljes körű felülvizsgálatát, sajtószabadságot, a nemzeti jelképek visszaállítását, a szovjet csapatok kivonását kérték).

Október 23-án az egyetemisták tüntetéséhez százezrek csatlakoztak, a Sztálin-szobrot ledöntötték, és elfoglalták a Magyar Rádió székházát, mert a tömeg által megfogalmazott kéréseket nem akarták beolvasni. Gerő Ernő még aznap este a szovjeteket hívta segítségül, bár ezt írásban csak október 28-án fogalmazták meg.

Október 31-én a Magyar Dolgozók Pártja vezetése feloszlatta a széthullóban lévő pártot, és Magyar Szocialista Munkáspárt néven új párt megalakításáról döntött.

A Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának október 31-i ülésén Hruscsov gyengeségnek minősítette az engedékenységet, és a fegyveres „rendcsinálás” mellett döntött Magyarországon és Lengyelországban. Elhatározását támogatta Kína Kommunista Pártja. Az USA pedig bátorította azaz, hogy az október 29-én kitört szuezi válság (arab-izraeli háború) kapcsán kifejezésre juttatta, hogy nem tekinti potenciális katonai partnerének sem Magyarországot, sem Lengyelországot.

Hruscsov tájékoztatta az ún. szocialista országok vezetőit a beavatkozásról, amelyhez megszerezte a jugoszláv vezetés egyetértését is. Az új szovjet csapatok már október 31. előtt megkezdtek bevonulásukat Magyarországra.

November 1-jén Nagy Imre megbeszélést kezdett Andropov nagykövettel, ennek eredménytelensége után, a kabinet egyetértésével bejelentette a diplomatáknak a Varsói Szerződés azonnali felmondását és az ország semlegességét. Este 8 órakor rádióbeszédben ismertette döntését a lakossággal.

Nem sokkal ezután hangzott el Kádár János bevezése az MSZMP megalakulásáról. Beszédét korábban vették fel. Kádár János ugyanis már november 1-jéről 2-ra virradó éjjel Münnich Ferenc társaságában úton volt Moszkvába, ahol némi vonakodás után elvállalta a neki szánt szerepet, a szovjet döntés alapján ekkor „megalakult” Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány vezetését.

November 1-3. között a belpolitikai helyzet konszolidálódni látszott. A munkástanácsok és a helyi forradalmi szervek beszüntették a sztrájkot. November 3-án Nagy Imre átalakította a kormányt. Losonczy és Kádár (akinek hollétéről nem tudtak) MSZMP; Tildy, Kovács Béla, B. Szabó István (FKg.P.) Bibó István, B. Farkas Ferenc (Petőfi Párt), Kéthly Anna, Fischer József, Kelemen Gyula (SZDP), honvédelmi miniszter Maléter Pál.

November 3-án este a nemrég kiszabadított Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek - a kormány felkérésére - rádiónyilatkozatot adott, amelyben az Egyházat ért sérelmek orvoslását sürgette.

November 2-3-án a szovjetek megtevesztő tárgyalásokat kezdeményeztek a csapatkivonásról. A november 3-i tárgyaláson a Maléter Pál honvédelmi miniszter vezetésével részt vevő delegációt a feloszlott ÁVH néhány tisztje és Piros László, volt belügyminiszter, jelenlétében a szovjet hadsereg tőköli főparancsnokságán I. A. Szerov KGB elnök letartóztatta.

November 4-én hajnalban a szovjet katonai erők megindították támadásukat. A túlerőben lévő szovjet alakulatok Budapesten és több vidéki városban csak a szabadságharcosokkal vívott heves harcok után érték el céljukat. Csepelen még november 11-én is harcok voltak. (A honvédség irányítás híján védekezés nélkül tűrte, hogy a szovjetek lefegyverezzék.) A fegyveres összecsapásoknak mintegy 2700 magyar áldozata volt.

Nagy Imre családjával, néhány munkatársával és az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagjával és azok családjával elfogadta a Jugoszláv Nagykövetség által felajánlott menedéket.

November 7-én szovjet harcokcsíkon Budapestre érkezett Kádár János, aki „hivatalosan” csak ekkor vette át kinevezését. (Kérdés persze, hogy kitől?) A Moszkvához hű Kádár, a katonai ellenállás letörése után ellenséges országot talált. A tiltakozás számos formája közül kiemelkedett a Bibó István tervezetén alapuló, a volt koalíciós politikusok által készített, a világpolitikai helyzet ismeretében reménytelen „decemberi kibontakozási javaslat”. Jelentős volt a munkástanácsok tevékenységét összehangoló Nagy-budapesti Központi Munkástanács megalakulása november 14-én. Számos „illegális” sajtótermék is megjelent.

Kádárék, akik a Budapesten tartózkodó szovjet vezetőkre és a szovjet hadseregre támaszkodtak, elvetették a tárgyalásos politikát. November 9-től volt ÁVH-sokból, tisztből és pártfunkcionáriusokból úgynevezett karhatalmi ezredek (népnyelven: pufajkások) szerveztek.

November 22-én a szovjetek kezdeményezésére, a szabad elvonulásukat garantáló magyar-ju-

goszláv államközi egyezmény megkötésével kicsalták Nagy Imrét a diplomáciai védettséget jelentő Jugoszláv Nagykövetségről, és Romániába szállították őket.

Sztálin-szobor feldarabolása

Emil Bodnár és Gheorghe Gheorghiu-Dej a fegyveres beavatkozás támogatását is felajánlották november elsején Hruscsovnak, de az, valószínűleg büszkeségből, visszautasította. Az akkori román kommunista vezetők lelkesen üdvözölték Kádár János szovjet sugallatra létrehozott új kormányát, és aktívan támogatták a magyar titkoszolgálat újjászervezését is. Dej kormánya a magyar tragédiát arra használta fel, hogy totális ellenőrzés alá vonja Romániát, és törvényes okokat találjon a nemzeti kisebbségek, a más nézeteket vallók, az ún. „osztályidegen elemek” megfélemlítésére, eltávolítására, csírájában fojtva el bármilyen próbálkozást a magyar forradalommal való szolidaritás megnyilvánulása kapcsán. Következésképpen az 1956-os magyarországi szabadságharcnak Románia-szerzte viselték el a legdurvább megfélemlítéseit, üldözéseit.

Milyen volt Románia a magyar forradalom napjaiban?

A lakosság első spontán megnyilvánulásait - nemcsak a magyarokét, hanem a románokét is - részben azokból a helyzetjelentésekből ismerhetjük meg, amelyek a tartományi székhelyekről a párt központi bizottságához mindjárt a magyar forradalom másnapjától befutottak. Ezekből a jelentésekből egy csokorra valót már tíz évvel ezelőtt kiadott egy román történészcsoporthoz. Az 1956. okt. 26-i, tartományonként összesített jelentésből tudjuk, hogy a brassói Ernst Thälmann Művek munkásgyűlésén tendenciózus kérdések hangzottak el arról, hogy honnan szereztek az „ellenforradalmárok” fegyvert, hogy miért kellett a szovjet csapatoknak beavatkozniuk, s hogy miért csatlakoztak a munkások az „ellenforradalomhoz”.

Lugoson szórólapokat találtak a következő felirattal: „Nem akarunk oroszul tanulni”.

Aradon a Téba üzemben a munkások az élelmiszerellátás helyzetét feszegették, mondván,

hogy Magyarországon is bizonyára ezért tört ki a felkelés.

A magyar forradalom visszhangja a Kárpátokon túlra is eljutott. A Suceava tartományi pártbizottság beszámolt arról, hogy egy kizárt párttag kijelentette: jobb, ha abbahagyják a kollektív gazdaságok és társulások szervezését, mert láthatják, mi lett a vége Magyarországon és Lengyelországban.

Bukarestben hat központi utcában és parkban találtak a magyar forradalommal való szolidarizálásra szólító röplapokat.

A Központi Bizottsághoz beküldött tartományi jelentésekben egy-két nap múlva megirittultak, majd teljesen eltűntek az „ellenforradalmi megnyilvánulások” konkrét esetei, mert a helyi párt-szervezetek rájöttek, hogy ezekkel saját maguk imázsát rontják, és elkezdődtek az elítélő nagygyűlésekről szóló jelentések.

A spontán megnyilvánulások mellett sokkal komolyabb szervezkedésekre is sor került, elsősorban az egyetemi központokban. 1956. október 24-én Kolozsváron a Képzőművészeti Főiskolán tartott diákgyűlésen résztvevők közül három egyetemi hallgatót tartóztattak le, közülük a VI. éves Balázs Imrét és Tirnován Videt gyorsított eljárással el is ítélték.

Október 30-án a Temesvári Műszaki Egyetemen tartottak nagy diákgyűlést, amelyen nemcsak diákjóléti és egyetemi követelések hangzottak el, hanem társadalmi és politikai életet érintők is.

Kolozsváron a Babes Egyetemen a forradalommal szolidarizáló röpcédulák jelentek meg, november 1-jén pedig a Bolyai Tudományegyetem diákjai fekete szalaggal a ruhájukon vonultak a Házsongárdi temetőbe, hogy emlékezzenek a forradalom hősi halottaira.

Ítélethirdetés Nagy Imre perében

Bukarestben a diákok egy csoportja november 4-re tervezett utcai tüntetést, a Securitate azonban tudomást szerzett az előkészületekről, s a kezdeményezőket, valamint az Egyetem téren gyülekezőket letartóztatták és elítélték. Hasonló, bár szerényebb méretű megmozdulásokra került sor Brassóban és Craiován is.

Stefano Bottoni történész kutatásai nyomán kiderült, hogy Romániában 1956-62 között több mint 28 ezer letartóztatás történt, ebből csak 1957-59 között közel tízezer ítélet született.

ALBERT CAMUS

A magyarok vére 1957.

Nem tartozom azok közé, akik azt kívánják, hogy a magyar nép újra fegyvert fogjon, bevesse magát egy eltiprásra ítélt felkelésbe - a nyugati világ szeme láttára, amely nem takarékoskodnék sem tapssal, sem könnyel, hanem hazamenne, felvinné házipapucsát, mint a futball-szurkolók a vasárnapi kupamérkőzés után.

Túl sok a halott már a magyar történelemben, és az ember csak saját vérével takarékoskodhat. A magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy óvnunk kell minden cseppjét.

Azok közé sem tartozom, akik úgy hiszik, alkalmazkodni kell, ha átmenetileg is, bele kell törődni a rémuralomba. Ez a rémuralom szocialistának nevezi magát, nem több jogon, mint ahogyan az inkvizíció hóhérai keresztényeknek mondták magukat.

A szabadság mai évfordulóján szívemből kívánom, hogy a magyar nép néma ellenállása megmaradjon, erősödjék, és mindenünnen támadó kiáltásaink visszhangjával elérje a nemzetközi közvélemény egyhangú elutasítását az elnyomókkal szemben.

Es ha ez a közvélemény nagyon is erőtlén és önző ahhoz, hogy igazságot szolgáltatson egy vértanú népnek, ha a mi hangunk túlságosan gyenge, kívánom, hogy a magyar ellenállás megmaradjon addig a pillanatig, amíg keleten az ellenforradalmi államok mindenütt összeomlanak ellentmondásaik és hazugságaik súlya alatt.

A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi lecke megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia - s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.

A megmaradt Európában csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol - még közvetve sem igazoljuk a gyilkosokat.

Nehéz minekünk méltónak lenni ennyi áldozatra. De meg kell kísérelnünk, feledve vitáinkat, revideálva tévedéseinket, megsokszorozva erőfeszítéseinket, szolidaritásunkat egy végre egyesülő Európában.

Hisszük, hogy valami bontakozik a világban, párhuzamosan az ellentmondás és halál erőivel, amelyek elhomályosítják a történelmet - bontakozik az élet és a meggyőzés ereje, az emberi felemelkedés hatalmas mozgalma, melyet kultúrának nevezünk, s amely a szabad alkotás és a szabad munka termése.

A magyar fiatalok, munkások és értelmiségiek, akik mellett annyi tehetetlen bánattal állunk ma, tudják mindezt, s ők azok, akik mindennek mélyebb értelmét velünk megértették. Ezért, ha balsorsukban osztozunk - miénk a reményük is. Nyomorúságuk láncai és száműzöttségük ellenére királyi örökséget hagytak ránk, melyet ki kell érdemelnünk: A szabadságot, amelyet ők nem nyertek el, de egyetlen nap alatt visszaadtak nekünk!

ESZTERÓ ISTVÁN

Ötven év múltán

*Téged keres még mindig az ébredő
ablakra hullt októberi fájdalom,
végigsöpörsz hűvös szeleddel
harckocsival dübörögve bennünk,*

*'56, utcák lőtt sebein jajongsz
alvadt levéllel homlokodon, - bakó
gyilkos kezéből tépve zászlód
lett, aki újra magasba készíti,*

*s már térdepelnek színed előtt kaján
képűek, álarcul keserű borút
az ünnepednél öltének, ha
bőrükön átüt a hangosító:*

*Nagy Pál, Kovács György, Sós Jani, Szász Dezső,
mert jeltelen sírok sokasága vár
engesztelésül szál virágot,
mind, kinek a haza több igénél,*

*s meghalt didergő hajnalon életét
rád bízva, hogy tégy hát vele pontot a
gazságot irtván itt tövestül,
s íme, kik élvezik álmodásuk*

*érett gyümölcsét. - Mégse hagy el soha,
téged keres már mindig az ébredő,
utcán szerelmünk ringatózó
zászlaja kapkod utánad újfent.*

KOCZKA GYÖRGY

AZNAP

Ezerkilencvenöt nap Kolozsváron és Szamosújváron
1956. november 18 – 1959. november 17.

*„E könyvnek minden szereplője kitalált,
beleértve a reális alakokat és magát a szerzőt is.”
(Viktor Jerofejev: A jó Sztálin)*

(részlet a bevezetőből)

...és amikor nagytatát diákkorában börtönbe zárták, talán ez hiányzott a legjobban, mert ott nemcsak hogy a Vilma tánti kolbásza nem volt elérhető, de semmilyen kolbász nem volt elérhető, az ezerkilencvenvalahány nap alatt, amíg nagytata a börtönben ült, egyszer sem evett kolbászt, amit Zsolti sehogyan sem akart elhinni, mire a nagytata elkezdte sorolni, mi mindent nem evett ama bizonyos ezerkilencvenvalahány nap alatt, se hurkát, se sonkát, se töpörtyűt, se lágytojást, se fagyaltot, se dobostortát, egyáltalán semmilyen tortát de még Kossuth-kiflit se, ami a nagytata kedvenc téstája volt, egyáltalán, semmilyen téstát, ezen a ponton Zsolti nem hagyta folytatni a mesét, és azt mondta, eridj már, nagytata, ilyen butaságokat ne mesélj nekem.

Aznap reggel, miközben Zsoltit kézenfogva, elindult az óvodába, határozta el nagytata, hogy megírja azt a mesét az ezerkilencvenvalahány napról, már azt, amire még emlékszik, azóta is írja az unokáinak Zsoltinak, Alexnek, Francinak.

Aki nem hiszi, járjon utána.

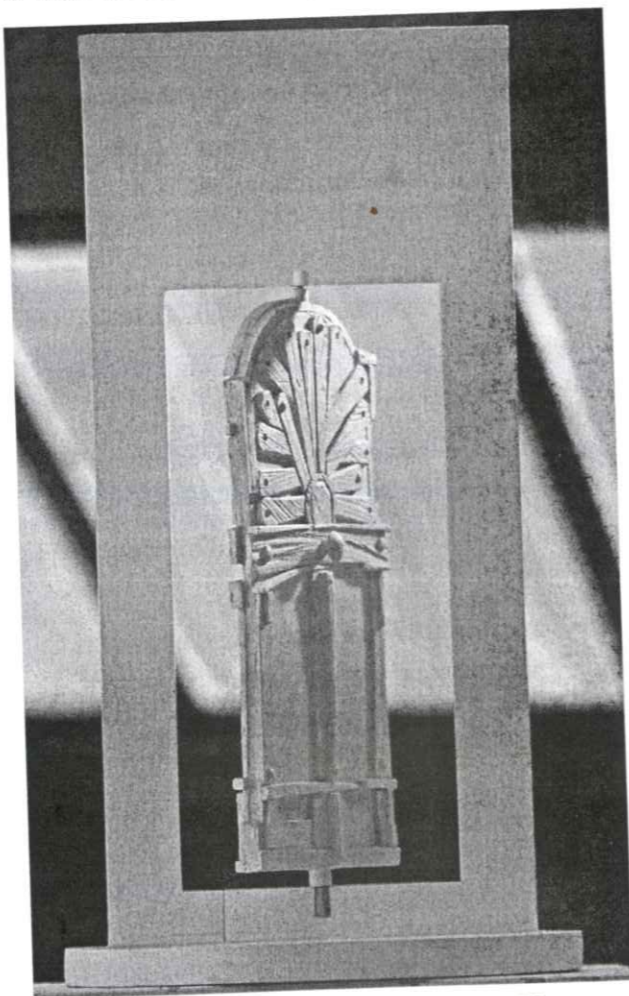
Mese a dughagymáról

Aznap a reggeli számbavétel után nem ment ki sem Petrika, sem a Kövér, aki átvette a váltást, hanem kiszóltak a folyosóra, „tovarāše plutonier, poftiți!” (tessék, őrmester elvtárs - rom.), erre bejött egy Őrmester, durva, kemény arca volt, széles válla, hatalmas, csontos ökle, csendben végigvonult a kettesével felsorakozott rabok előtt, és ráramutatott egyikre-másikra, intett, álljanak ki a sorból, inkább a fiatalabbjából válogatott, de furamód közük került Janó tiszteletes is, aztán az Őrmester rekedtes, rekedt, borissza hangon rájuk förmedt, hogy öltözzenek fel jó melegben, nem mondta, miért, február vége lehetett, nemigen volt mit felvenniük, mert minden meleg holmit magukra öltöttek, az istállómeleg cellában is jéghideg volt, a központifűtés egy percig nem működött azon a télen, a rabruhához járt volna ugyan csíkos nagykabát is, de már nem volt raktáron több, amikor „bevonultak”, így csak azok ölthettek „nagykabátot”, akik már két-három vagy több éve ültek, kevesen voltak, alig egy páran a huszonvalahány kiszemelt között, aki ott topogott a cellákon már kí-

vül, a cellák előtt körbefutó szűk, derékmagas korláttal kerített „pallón”, a második emeleten, bámultak le a földszintre a dróthálón át, amelynek az volt a dolga, hogy eleve kizárja a lehetőségét annak, hogy levesse magát az ember az emeletről, ha már nem bírta volna tovább, az öngyilkosságnak más módon formáját kellett választani, és volt is, aki választott, a leggyakrabban az ereiket próbálták föl vágni, de mindig rossz helyen, egészen közel a csuklóhoz próbálkoztak, az ütőer ott meglehetősen mélyen van az inak közé beékelve, sokkal feljebb kellett az ütőeret keresni egy sikeres öngyilkossághoz, ezt tapasztalt rabok kissé cinikusan magyarázták, rendszerint olyanok, akiknek a karján már több heg bizonyította több kísérletük sikertelenségét, mert a legtöbbször hiába vágta fel az ember az ereit ott, ahol kell, nem volt az ember egyedül, és akármilyen erősen munkált is benne a halálvágy, amikor már önkívületben hörögni kezdett, meghallották a szomszédai, és a legtöbbször megmentették a további napok kínkeservének, őrmesterek-szakaszvezetők kénye-kedvére, ilyenkor

a gúnyolódást is el kellett viselnie szegény öngyilkosjelöltnek, amúgy se elevenen, se holtan, amikor még azt se tudta, örüljön-e vagy bánkódjék a megmenekülésnek, ilyenkor mindig mondta neki a szolgálatos zsebrák, „nem akkor halsz meg, rohadt bandita, amikor te akarsz, majd akkor, ha mi akarjuk, és nem gyorsan, hanem szép lassan!”, ilyeneket mondtak, és örülhetett szegény, ha bele nem rúgtak, vagy le nem köpték, gyakran még kötözésre se vitték, csak ha meg kellett varrni, olyankor a börtön orvosa, maga is rab, minden érzéstelenítés nélkül hatalmas öltésekkel összefércelte, csúnyábban nézett ki utána a behegedt varrat, mint maga a frissen nyesett seb, amely cakkos volt, mert mindenféle alkalmi, konzervdoboz bádogjából, kanál nyeléből eszkábált vágószerszámmal ejtettek magukon sebet, ott topogtak hát, amíg levezették őket a belső udvarra, onnan a külső udvarra, ahol egy ponyvával letakart teherautóra terelték őket, senki nem mondott semmit, N egy pillanatra arra gondolt, talán kivégezni viszik, de gyorsan elhessentette ennek a gondolatát, nem így csinálják ezt, emlékezett olvasmányából, meg orosz filmekből, előbb felolvassák az ítéletet, és neki az ítélete csak három évre szól, minek vinnék kivégezni, semmi olyat nem csinált, de azért a hidegtől és a félelemtől kissé már reszketett, amikor lezöttyent Janó tiszteletes mellé, a tiszteletes biztatón ráhunyorított, vagy azért, mert megérezte mi zajlik le N lelkében, vagy csak szokása szerint egy kis lelket akart önteni beléje, mert Janó tiszteletesnek mérhetetlen tartalékai voltak derűből, kibírta ő a rettenetes orosz telet is, meg a még rettenetesebb orosz hadifogságot, amikor tábori lelkész létére nem volt könnyű sorsa, mert nemcsak egy fasiszta hadsereg tagjának, hanem Isten agitátorának is számított, és az oroszok keresztet vetve rugdosták, egyrészt, hogy bocsás-sa meg nekik az orosz Nagyisten, másrészt, hogy meg ne haragudjanak az orosz kisistenek, Janó tiszteletes kacsintott egyet, és ez azt jelentette: „Tiszt urak, fel a fejfel”, egy fegyveres őr ült be hozzájuk, aztán leeresztették a ponyvát, még csak annyit láthattak, hogy mögöttük ott áll egy másik teherautó, amelyikre csupa fegyveres őr szállt fel, végül az autó elindult, elég sokat mentek, amire megálltak, akkor fellebbentették a ponyvát és le szállították mindenkit, kinn voltak a szabad mezőn, felsorakoztatták őket, és az Örmester kisebb beszédet intézett hozzájuk, örüljenek, mondta, hogy ma a szabad levegőn tölthetik a napjukat, hagymát fognak ültetni, igyekezzenek a munkával, négy órájuk van arra, hogy megdughagymázzanak egy hektárnyi termőföldet, beszélni egymás közt nehogy megpróbáljanak, a dolognak csendben és hatékonyan kell lefolynia, mindenki kapott egy nagy papírzacskóban dughagymát, „nehogy zabáljanak belőle”, ordított az Örmester, mert egyetlen hangerőre volt állítva, aztán beállították őket a sorba, és mindenki elkezdte a dughagymadugdosást, egy-kettőre sárosak lettek, bár eső

nem esett, de a frissen felszántott föld nedves volt, nedves és hideg, fagyott meg a kezük, ahogy három ujjal nyomták a dughagymát a földbe, látni nem láttak hagymát, amióta bezárták őket, ezért mindenki igyekezett egyet-egyet befalni, N is megpróbálta, gyorsan a szájába dugott egyet, amúgy héjastul, gondolta, majd kiköpi a héját, viszonylag tisztának tűnt a dughagyma, de azért valami mégis ropogott a foga alatt, nem bánta, de nem ízlett neki, nem volt ugyan nagyon csípős, csak valahogy úgy magára nem ment, mégis bekapott még egyet, vitamin van benne, biztatta magát, kiköpködte a haját, vigyázza, nehogy észrevegyék, a dereka már kezdett fájni a sok hajlongástól, amikor Janó tiszteletes melléje került és oda-súgta neki, „Tiszt úr, fordítva dugd a hagymát, a gyökérrésszel felfelé”, és ő azonnal szót fogadott, micsoda hecc lesz, majd csodálkozhatnak, miért nem kel ki a hagyma tavasszal, jól kibabrálnak most „velük”, át is szólt a mellette hajlongónak, dugja ő is fordítva, az visszavigyorgott rá, jó hecc, mondta a vigyora, miközben látszott, hogy a szája tele van hagymával, rövidesen mind a huszonvalahányan fordítva nyomták a dughagymát a földbe, valami nagy-nagy meglepődöttséggel, amiért most az egyszer itt az alkalom egy kis bosszúra, már a derekuk se fájt annyira, pedig nagyon

Szakáts Béla szoborterve In memoriam 1956

elszokott már a munkától, nemigen volt kedve reggeli tornára senkinek „odabenn”, ezért egyre jobban fájt a derekuk, fáztak is a csípős februárvégi szélben, nem voltak hozzászokva, hogy ilyen sokáig legyenek a szabad levegőn, no, meg amikor sétálni vitték, a börtön belső udvarán sétáltatták őket, kifogott az épület minden szelet, de ha szeles vagy esős volt az idő, nem is volt sétáltatás, nem a rabok, hanem a saját maguk iránti kíméletből, a papírzacskóból vérszesen fogyott a dughagyma, N elhatározta, lop némit belőle, hadd legyen később is, meg vigyen a többieknek legalább kóstolóba, de nem tudta, hová dugja a dughagymát, biztos volt abban, nem ússzák meg motozás nélkül visszamenet, végül a sapkáját választotta, nagy óvatosan a fejére tett egy maroknyit a dughagymából, Janó tiszteletes, akinek sasszeme volt, látta, mit csinál, öreg, tapasztalt róka volt, odasúgta, „tegyél néhány szemet a zsebedbe is, ha azt megtalálják, mert megtalálják, a sapkában már nem fognak keresni”, rá is üvöltött az Örmester, N-hez meg odament, és ahogy az meg volt hajolva, jó nagyot rúgott beléje, a csizmája orrával pont fartón találta, rettenetesen fájt neki, fel is nyögött, de visszafogta a fájdalomüvöltést, csak a személtelt meg könnyel, a csípős szél hamar felszárította, meg se kellett törölnie az arcát, dolgozott tovább, dugta szorgalmasan a zacskó tartalmát, vigyázza, a gyökérrésszel felfelé, fájdalomában és a bosszúvágytól hajtva jó mélyen nyomta bele a földbe, már fogytán volt a zacskó tartalma, a többiek is végeztek, mire kaptak még egy-egy zacskóval, már nem hajlongott senki, mindenkinek rettenetesen fájt a dereka, ezért már nem egyenesedtek ki, úgy mentek hétrét görnyedve, a kezüket sem érezték, sokuké már egészen elkékült a hidegtől, megfújni, megdörzsölni egy kicsit sem volt idő, mert aki lemaradt, azt szapora rugdosással noszogatta az Örmester, akin látszott, szívesen rugdossa az embereket, ő is fázott, a rugdosás amolyan testmozgás, torna volt neki, a karéjban álló fegyveresek szinte irigyelték, amiért neki nem saját magát kell csapkodnia, bennük is egyre gyűlt a méreg, meg a hideg, szívesen noszogatták volna ők is egy kis testi fenytéssel a görnyedező rabokat, de szemmel láthatóan ez az Örmester kiváltsága volt, aki ott bukdácsolt a dughagymázók között, csizmáján vastagon ragadt a sár, időnként beletörölte a görnyedezve araszoló alakok valamelyikének a kidudorodó fenekébe, egészen addig, amíg kiürült minden papírzacskó, az emberek nyögve felegyenesedtek, de szemükben ott csillogott valami kaján öröm, hogy jól kibabráltak, nem is tudták kivel, fordítva dugták a dughagymát, felkapaszkodtak a teherautóra, a teherautó végére beültek a fegyveres őrok, az örmester beült a sofőr mellé, igazából akkor állt beléjük a hideg, amikor visszafelé autóztak, kezüket dörzsölgették, levernü igyekezvén róla a sarát, de azért is, hogy újrainduljon a vérkeringésük, nem nagyon sikerült ez, de nem hagyták abba, amíg le nem szállí-

tották őket a börtönudvaron, ahol az Örmester felsorakoztatta őket, mindegyiket maga elé rendelte és felszólította, leheljen rá, ő meg beleszagolt a lehetetükbe, mindegyiknek a lehetete bűdös volt a hagymától, mert azért mindegyik megevett egy-néhány dughagymát, az Örmester üvöltött, gané bandának nevezte őket, belenyúlt zsebükbe, akinél dughagymát talált, azt félreállította, N is közöttük volt, meg kellett mondaniuk a nevüket, de ezt a munkát nagyon hamar átengedte az Örmester egy másik őrnek, nehezen boldogult el a nevekkel, szemmel láthatóan alig tudott írni, N magyar nevével végképp nem boldogult, majdnem pofon ütötte, amiért olyan románul leírhatatlan neve van, de a sapkát nem vetette le, így aztán sikerült megmenteni a maréknyi dughagymát, később kiderült, a többinek is sikerült megmentenie néhány maréknyival, volt, aki a gatyaszárába rejtette az értékes fűszernövényt, nagy volt az öröm a cél-lában, amikor mindenki kapott belőle, mindegy, honnan varázsolták elő, aznap savanyúkáposzta volt ebédre, csak úgy, magában megfőzve, az ebédidőn már jócskán túl voltak, de az ő adagjuk ott várt rájuk a csajkában, jéghidegen, N-nek amúgy is teljesen elment az étvágya, amint belépett a cél-lába és megérezte azt a tömény bűdösséget, bűdösebb volt, mint egy disznóólban, soha máskor nem érezte ezt, mert soha annyira meg nem szel-lőztette a tüdejét, mint aznap, felfordult a gyomra, nagy megerőltetésébe került lenyelni a hideg sa-vanyúkáposzta-moslékot, de tudta, enni kell, minden falat drága, megette hozzá a turtói-t, a málékenyeret, egy kicsit szűnt az éhe és szerencsésére nem volt messze a vacsoraosztás, amikor krumplimoslékot kaptak, a déli káposzta és a maréknyi krumpli, ami ott úszkált a csajkában csak volt valami, aztán vacsora után lehetett volna valami mással foglalkozni, de mivel? fáradtak is voltak valamennyien, azok, akiket kivittek a börtön kertészetébe, a többiek irigyelték a szerencséseket, hiába magyarázták, mekkora kín volt a februári hidegben, meztelen kézzel turkálni a földet, állni a hideget, bírni a hajlongást, fájó derék-kal, kitéve az Örmester rúgásainak, amikor aztán kissé lecsendesedett a cella, mindenki készült lefeküdni, ami azt jelentette, hogy megvetették az ágyukat, vetkőzni nem vetkőzött senki, túl hideg volt ahhoz, le-lekókad a fejük az álmoságtól, a semmittevés is fárasztó volt, ülni naphosszat és Isten tudja mire gondolni, várták a takarodót, N megkérdezte, „mondja, Tiszt úr, csakugyan nem fog kikelni az a dughagyma?”, mire Tiszt úr elmosolyodott - tulajdonképpen elvigyorodott, de N annyira tisztelte meg szerette Janó tiszteletet, hogy eszébe nem jutott volna vigyornak nevezni a vigyorát, - tehát Tiszt úr elmosolyodott és azt mondta, „dehogy, ki fog az nőni, de kicsit görbe hagyma lesz belőle”, ezen mulattak egy kicsit, aztán elverték a takarodót, sokan a derekukat fájlalva, nyögve felmásztak az ágyba, aztán mindenki mély álomba zuhant.

OBERTEN JÁNOS

Bádogszemüveg

(részlet*)

Minden igazságtalanság, ami miatt az ember önhibáján kívül szenved: börtön. Rútság, kövér-ség, szegénység, testi, szellemi fogyatékos-ság, de még a zsenialitás is börtön. Nem azért, mert más vagy, az átlagnál másabb, hanem mert nem szabad akaratedből választottad. Ennek ellenére vele kell élned életfogytiglan.

Sokezerszer újraálmodtam azt az éjszakát.

Alig múlt az éjfél, amikor első álmomból anyám felébresztett. „Kelj fel”, mondta. Csak ennyit: „kelj fel”. Két férfi állt a konyhában. Az előző esti vihar miatt az egyik ballonkabátban volt, a másik a kabátot a karjára csapta. Az arcukra nem emlékszem. Fogalmam sem volt, kik ők, és mit akarnak. Mutassam meg a dolgaimat, könyveket, papírokat, füzeteket, reccsentették, minden magyarázat nélkül. Lapozgattak, felforgattak mindent, kutattak anélkül, hogy közölték volna, mit keresnek. Az anyám az ajtóban állt riadtan, megmeredve, s csak figyelt, várt, szótlanul. Egy pillantást sem vetett rám. Neki elmondhatták, miért jöttek, s ő, aki a legkisebb zúr miatt pánikba esett, most bizonyára nem fogta fel egészen, miről van szó, mert nem jajveszékelt, csupán az ajtófélfát markolta megszeppenve, mintha a régi ház e része volna a legmegbízhatóbb dolog életében, amelyben még megkapaszkodhat, akkor is ott állt, amikor elmentünk. Csak ennyit mondtak: „Velünk jössz.” Nem adtak bővebb felvilágosítást. Gondoltam, anyám többet tud, és ha nem tiltakozik, nagy baj lehet. (Később kiderült, eszébe se jutott bármilyen kérdést feltenni). Az álmotól kábán én sem kérdeztem, hová visznek. Pedig ha tudom, hogy akkor érintem az életben utoljára az anyámat, megcsókolni, megölelem, talán pánikba esem, és futásnak eredek. Semmit sem gyanítottam, hiszen amikor anya megkérdezte, tegyen-e váltást, azt felelték, nincs szükség rá. A kapun kiérve felszólították, hogy most már haladjak el előttük. A sarkon egy terepjáró várakozott, nem fordult be az utcába, hogy ne keltsen feltűnést. Egy részeg pasas kókadozott benne, meg egy nő, aki zokogva hajtogatta, hogy ő az oka mindennek, a férje sem-

miben sem hibás. Egyszer ki akart ugrani a kocsi-ból, de a civilruhás rendőr visszalökte. A városka utcáin végigrobogva az utolsó kép, amely megmaradt, az utcaseprők furcsa tánca: lendület, egy lépés előre, lendület...

Az épület, amelynek kapuján befordultunk, kívülről ismerős volt, sokszor haladtam el mellette. Az udvaron, ahol csizmák csattogtak, leszállítottak a terepjáróról, arccal a falnak állítottak. Egy cigarettától rekedt hang figyelmeztetett, nehogy megforduljak, vagy bármivel próbálkozzam. Az eső időközben elállt, csak néha koppant egy-egy csepp az ereszen. Hosszú idő után valaki megragadta a karomat, és egy lépcsőn lökdösött lefelé. Folyosó végére jutottunk. Ekkor tették fel először a bádogszemüveget, ne lássak semmit magam körül, hol járok, kik vannak még itt. Székre ültettek, fal felé fordítva, ezúttal megkötötték a kezemet. Hajnal felé az álmoságtól elbóbiskoltam, kis híján leborultam a székről. Reggel aztán minden megélnékült, kopogó és csoszogó léptek kerülgettek. Zárak csattantak, kulcsok csörögtek, néha egyik ór odakiáltott a másiknak, nincs-e cigarettája vagy ha felmegy, hozzon valami harapnivalót, mert megéhezett.

Biztos voltam benne, hogy reggel meghallgatnak (szándékosan kerültem a kihallgatás szót), aztán elengednek. Semmit sem követtem el. Magamban végiggondoltam az utóbbi hetek, sőt hónapok eseményeit, de a tilos halászaton kívül semmi büntetendő cselekedetre nem emlékszem. Olyan ismerősre se, aki törvénybe ütközött követett volna el, s nekem tanúskodnom kellene. Ezért viszont nem szállítottak volna be, mint egy bűnözőt. Behívhattak volna. Itt valami tévedés lesz. Nyugtattam magam: anyám szólna, ha valami baj lenne. Egy röpke ideig elképzelve, miként fogom még aznap este leadni a barátoknak a sztorit, hogy a sítten jártam. A barátnőm is odalesz.

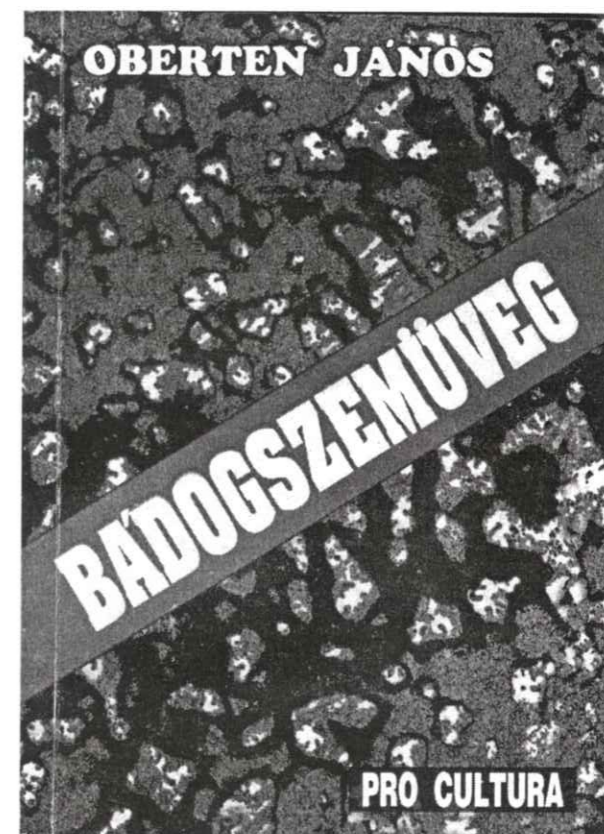
Reggel egy bádogszemüveget nyomtak a kezembe. Valami lötyty volt benne, azt mondták: kávé. Viszsaadtam és érdeklődtem, mikor kerülök már sorra, és mehetek végre haza. Azt felelték, itt ők kérdeznek, én csak akkor beszélhetek, ha engedé-

lyezik. Később rájöttem, az öröknek csak nagyvonalakban volt fogalmuk arról, hogy miért hoztak be valakit. Délben már rendes ebédet adtak. Akkor már féltem. Pánikba akkor estem, amikor késődélután egy üres cellába helyeztek. Levették a bádogszemüveget, és én egy kétszer egy és fél méteres lyukban találtam magam, nem volt nagyobb, mint otthon az éléskamra. Egy vaságyon kívül semmi sem fért be, állni lehetett csak mellette, járni nem. Ülteni pedig nem volt szabad. Az ajtó becsapódott mögöttem, hallottam, hogy fölül rátoltnak egy reteszt, alul egy másikat, majd mindkettőre rákattintanak egy-egy lakatot. Az ajtón kémlelőlyuk, amelyen bármely pillanatban betekintethet az ő. A cella másik végében a fél négyzetméternyi ablakon a rács, szita, kívülről deszkából készített kilátásgátló, ennek felső részén szűrődött be csak némi világosság.

Akkor úgy éreztem mindennek vége. Pedig még el sem kezdődött. Az mindenestre nyilvánvaló volt, hogy letartóztatottnak számítok. Eszembe jutott olvasmányaim közül a Monte Cristo. Hasonlóságot véltem felfedezni, bizonyára tőlem is el akarja venni valaki a menyasszonyomat, és a regényhőshöz hasonlóan évekig fogok tömlöcben sínylődni. Zokogva levettem magam az ágyra, és elaludtam. Kulcscsörrenésre, resteszörrenésre riadtam. Kinn sötét volt, a cellában egy kis, huszonötös égő, amely egész éjjel pislákol, hogy ha az ő bármikor bekukkant, lássa, nem készül-e véget vetni életének valamilyen módon a gyanúsított. Ezek a zajok később álmomban visszatértek, ilyenkor megtörtént, hogy mielőtt tudatosítottam volna, hogy sokadmagammal egy nagy szobában vagyok, már le is ugrottam a harmadik, a legfelső ágyról. Így jöttem rá, hogy legjobb, ha a legalsó fekhelyet választom. Akkor este azt hittem, kihallgatni visznek, és mégiscsak kiengednek. De legalábbis megtudom, miért vagyok itt.

De csak a vacsorát hozták. Az egyik ór a dézsából merített, a másik benyújtotta a tálat. Mint az állatoknak a ketrecbe. Közben mindvégig résen voltak, később lefekvés előtt ismét nyílt az ajtó, benyújtották a bádogszemüveget, tegyem fel, a gumiszalagot megigazítva a fülem mögött, aztán karomnál fogva kivezettek a vécére.

Első éjszaka a cellában nehezen tudtam elaludni. Anyámra gondoltam, aki bizonyára hozzám hasonlóan álmotlanul forgolódik. Éreztem, hogy ebben a szűk térben elfogy a levegő, az ablak túl kicsi ahhoz, hogy elegendő jöjjön be, és meg fogok fulladni. Felugrottam, dörömbölni kezdtem, az örök már ismerték ezt az állapotot, az első éjszaka pánikhangulatát. Lejebb eresztették a kilátászárót, s ettől kissé megnyugodtam. Most már láttam a csillagokat és egy sétálóudvar kövezetét. A vacsorából maradt kenyérből nyállal összegyúrva, tapasztva egy keresztet csináltam, amit az ablakba helyeztem. A csillagokat bámultam, és arra gondoltam, hogy ők a rendíthetetlen pontok a vi-

lágban. Én ma otthon lehetek, holnap a börtönben. Tegnap mellettem volt anyám, ma nincs. Tegnapelőtt kedvesem öleltem, ma ezt a ronggyal töltött párnát. Semmi sem bizonyos, csak az, hogy bárhol nézve a csillagok csillagok maradnak. Ott vannak a helyükön, változatlanul, Isten jelenlétének bizonyítékaként. Megfogadtam, ha ő kiszabadít innen, egész életemben imádkozni fogok. Nem hagyhat itt. Mindig jó gyermeke voltam anyámnak, kiváló magaviseletű tanuló. Istennek nincs miért büntetnie. Csak ő szabadíthat ki. Nem tette.

Minden nap kivittek a levegőre, hogy az arcom ne legyen sápadt a tárgyaláson. Ám azt, hogy miért fognak elítélni, még mindig nem tudtam. Egy héti puhítottak azzal, hogy semmit sem közöltek velem. Vadidegen emberek között vizsgálati fogásban, én, aki nehezen tudtam elviselni, ha valaki haragudott rám, vagy a legkisebb rosszat is feltételezte rólam. Teljesen egyedül, magamra maradtam, álltam szemben ezzel a pontosan működő gépezettel, ahol az örök úgy tették a dolgukat, jöttek délben, és távoztak másnap délben, mint anyám szokott munkába járni.

Reggeltől délig, ebédől vacsoráig, majd tovább fél éjszakán át töprengtem és elmélkedtem. Mi a Jó, és mi a Rossz, az Ártatlanság és az aljasság, a Fény és a Sötétség. Olyan dolgok, amelyekre eddig sohasem gondoltam. Áttekintettem addigi rövid életemet.

*A Pro Cultura kiadásában 1994-ben megjelent prózakötet címadó írásának részlete.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Csoda és megtorlás - 1956.

Az elmondhatóság határvidékén I.

BOLYAI 1. CSOPORT Várhegyi István és társai, a Bolyai Tudományegyetem bölcsészkar Diákszövetségének programtervezetét dolgozták ki még 1956. október 23-át megelőzően. Ebben többek között az egyetem autonómiáját, a tudományos kutatómunka feltételeinek biztosítását, a más országok diákságával való kapcsolatok elmélyítését, az orosz nyelv és a marxizmus oktatásának korlátozását követelték. 1956. november 17-én tartották le őket, tárgyalásuk a kolozsvári katonai bíróságon 1957. február 27-én volt. Várhegyit 7 évre, Nagy Benedeket 5 évre, Koczka Györgyöt és Kelemen Kálmánt 3-3 évre ítélték. Ők ketten börtönük letöltése után még két évet voltak kényszerlakhelyen a Bărăganban. Ugyanezzel a programtervezettel kapcsolatban ítélték el Páskándi Gézá a második Bolyai perben. / 1956 Erdélyben szerk. Dávid Gyula /

1956 októberében Koczka György a kolozsvári Bolyai Egyetem másodéves, magyar nyelv és irodalomszakos hallgatója volt.

• **A nyelvészetet vagy az irodalmat szeretted jobban?**

Kedvenc tantárgyam a fonetika volt, Gombocz Zoltántól Horger Antalig minden nagy magyar fonetikusnak a munkáit áttanulmányoztam, ma is pontosan tudom, hogy hol képezzük a mássalhangzókat, de az irodalomtudományokat is kedveltem.

• **1956-ban október elsején kezdődött az egyetemen a tanév?**

Azt hiszem, igen. Az biztos, hogy a tanévkezdést már megérintette mindaz, ami Magyarországon már forrongásban volt. Ekkor Romániában még minden magyar lapot meg lehetett kapni, az Élet és Irodalomtól az Élet és tudományig bármit.

Így naprakészek voltunk a történésekből, a Petőfi Kör vitáit, ha nem is teljes egészében de következtetéseiben mindenképpen ismertük. A XX. Kongresszus nyomán nagy olvadás indult el. Más rendszert ugyan nem tudtunk elképzelni, meg el is hittük, hogy a történelmi fejlődés utolsóelőtti szakaszában a kapitalizmust követően nem is lehet más, mint kommunista államrend. Biztunk abban, hogy ez megváltoztatható, javítható, megreformálható. Kisebb forrongásban voltunk mi is,

Koczka György 1956-ban

Koczka György leckönyve

hiszen tudtuk, hogy szó van az egyetemi autonómia kérdéséről is. Egyébként is régóta elégedetlenek voltunk azzal, ahogy a mi egyetemi képzésünk folyt: úgy tanították a román nyelvet, mint ha sohasem ismertük volna, s az orosz tanulásban is kezdő szintről indultunk. Egy teljes napot pazaroltunk így el feleslegesen minden héten arra, amit a középiskolában már egyszer megtanultunk. Ez az igényesség nevében megfogalmazott természetes tiltakozás az értelmetlenség ellen, később oroszellenes és nacionalista megnyilvánulássá minősült a vizsgálatvezetők szemében. Pedig ezt már első éven is szóvá tettük, de nem is méltatták figyelemre. Vitatkozni akkor kezdtünk el, amikor mi, diákok azt hittük, eljött az ideje annak, hogy ezt is vita tárgyává tegyük.

A kényszerlakhelyen a Bărăganban

• **Nagykorú volt már ekkor?**

1956. július 28-án töltöttem be a 18. életévet. Gyerekejjel kerültünk az egyetemre, de akora volt a szelekció, nyolcvan voltunk huszonöt helyre, hogy csak az érettebbje került be. Amikor politikai porondra kellett lépünk, mindmáig érvényes követeléseket fogalmaztunk meg, nem gyerekes követeléseket. Oraszámcsökkenést kértünk, szabad óralátogatást. Nem mi, inkább sok tanárunk volt éretlen az egyetemi oktatásra. Persze nagyon szerettük és tiszteltük Márton Gyulát, Szabó T. Attilát, Gálffy Mózeszt vagy Vámszer Mártát, meg Szigeti Józsefet még akkor is, ha a régi magyar irodalom nem volt mindenkinek kedvenc irodalomtörténeti korszaka. Csehi Gyulát is, aki esztétikát tanított, szerettük, mígnem október 23. utáni nagyon szektás

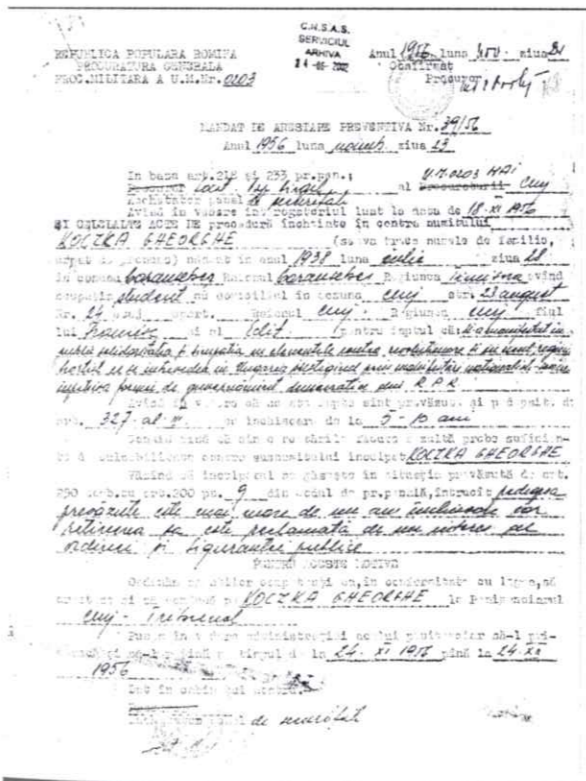
kommunista nézetei miatt meg nem utáltuk. Az 1956-os tanévkezdéskor lázban voltunk, vagyis inkább az újságokat bújtuk és rádiót hallgattunk, nem a tanulmányainkkal foglalkoztunk. 13-an laktunk egy szobában, összeadtuk a pénzt, hogy rádiót vásárolhassunk. Teljesen természetes volt, hogy a magyarok a magyarországi sajtót olvasták és a Kossuth Rádiót hallgatták, ennek nem volt, és nem is lehetett még akkor tüntetés jellege, hiszen mindkét országban ugyanolyan rohadt kommunista rendszer uralkodott.

• **A kötelezőn túl, volt az akkori Koczka Györgyben őszinte politikai-közéleti érdeklődés?**

Azt nem tudhatom, hogy ha lehetett volna választanom az irodalom- és a politikatudományok közt, mit tettem volna, de a magyar irodalom oly mértékben kapcsolódik a magyarság sorskérdéséhez, olyannyira általános jelenség az irodalomtörténetünkben a jelentős költők, írók közéleti szerepvállalása, hogy természetesnek tartottam a politikizálást. Az 1956-os forradalmat is a magyar írók készítették elő, akik az első vonalban is ott voltak Déry Tibortól Illyés Gyuláig. Politizálni és irodalmat művelni nekem szinte egyet jelentett.

• **A forrongást úgy kell értenem, hogy vázakkal tekintetek az események elé?**

A XX. Kongresszus világszerte nagy elvárásokat támasztott. Senki sem gondolhatta, hogy a nagy leleplezések csupán politikai manőverek, hogy Hruscsovék elhatárolódása a sztálini önkénytől nem őszinte, s alkalomadtán ugyanazokat az eszközöket használják majd, a gulágok nem szűnnek meg, minden ellenvetésre azonnal lesújtanak. Ma sem hiszem, hogy a kapitalizmus magasabb rendű társadalmi berendezkedés lenne, holott tudom, hogy az elképzelt szocializmus megvalósíthatatlan. Ma is csodálkozom, hogy az a pici Magyarország, hogyan mert fegyvert fogni a hatalmas Szovjetunió ellen, mert teljesen reménytelen próbálkozás volt. Nem tudom, hogy annak idején is ennyire szívszorogva figyeltem-e az eseményekre, de én azóta sem tudom megbocsátani az amerikaiaknak és a Nyugatnak, hogy magára

A szabadságvesztésről szóló ítélet

hagyták Magyarországot. Az ENSZ-ben is igen hamar napirendre tértek a történelem felett, s elismerték a teljes törvénytelen Kádár-kormányt és vele a rendszert is. Mindezek ellenére nekünk, erdélyi magyar diákoknak, meg sem fordult a fejünkben, hogy fegyvert is foghatnánk. Tudtuk, hogy a mesterségesen táplált magyar-román konfliktus miatt, ha Romániában esetleg ki is törne a forradalom, akkor sem nekünk kellene először fegyverhez nyúlnunk. 1956-ban mi nem éreztük azt a megszabadulás csodájából fakadó eufóriát, amit 1989-ben. A lelkünk mélyén tudtuk, hogy a Szovjetunió nem fogadja el Nagy Imre követeléseit, kijelentéseit.

Talán még a többpártrendszer megvalósulásában bíztunk leginkább, de nem képzeltünk többet, mint azt, hogy ami van, azt kell egy kicsit megjavítani. Határozottan állítom, mi nem hősei, áldozatai voltunk annak a kornak. Minket nem vezetett olyan tudatosság és elszántság, mint a pesti srácokat, akik fegyvert fogtak a Corvin közben. Nem gondoltunk arra, hogy innen is kiebrudalják majd az oroszokat vagy elkezdik löni a tankjaikat, de azt reméltük, hogy a magyar forradalom hatására itt változások lesznek. Azt nem tudtuk, hogy ez a rendszer úgy van felépítve, hogy nem javítható.

• Gyűléseket tartottak?

Nem gyűléseztünk, hanem beszélgettünk. Volt olyan, hogy tanórákat áldoztunk fel arra, hogy megvitassunk dolgokat. Több-kevesebb sikerrel folyt a tanítás. Voltak olyan tanáraink, mint Csehi Gyula például, akik elkezdtek a diákokhoz járni, hogy meggyőzzék a diákságot arról, hogy Magyarországon ellenforradalom van. Az órákat is propaganda céljára használták fel.

• November elseje különleges nap volt.

1956-ban elhatároztuk a magyar tanszéken, hogy gondozni fogjuk a Házsongárdi temetőben a magyar irodalmi személyiségek sírját. A Dsidáét nem mertük vállalni, nem akartuk, hogy provokációnak véljék a szándékot, igaz, sírja nem is szorult gondozásra.

• Miért volt problémás a Dsida-sír?

Dsida kispolgári, nacionalista költőnek számított, nem is tanították. Ahogy engem is azzal vádoltak, hogy november 4. után egy kispolgári nacionalista költő versét, Gábor Andor *Az én hazám* c. költeményét szavaltam. Semmi esélye sem volt az ügyvédeknek, hogy bebizonyítsa, hogy Gábor Andor hírhű kommunista. A temetőben Dávid Gyula évfolyamvezető tanárunk is velünk volt, mi másodévesek nem szavaltunk, nem énekeltünk, csak gyertyát égettünk. Nem gondoltam, hogy klerikális reakciónak tekintik majd, hiszen Sztálin temetésén is volt gyertya. Amikor kifelé mentünk a sírkertből, azt mondta Dávid Gyula: A víz elfolyik, a kő megmarad. Hogy mire értette, esetleg az ott álló szekusokra, nem tudtam. Aztán tanú-

nak idéztek be Dávid Gyula perében, azt kérdezték, miről beszélgettünk. Mondtam, nem beszélgettünk. De a kövekről szóló mondatot mondta? Mondta. De mire gondolt? Csodálkoztam, netán a szekus is arra gondol, amire én. Pedig Dávid Gyula csak a sírkövekre gondolt. Aztán a rehabilitációs perben is tanúskodtam, ott is csak ez érdekelte őket.

• Váratlanul érte a letartóztatás?

Igen. Azt már tudtuk, hogy az eseményeket el kell ítélni, tehát nem fognak tapsikolni nekünk azért, amit október 23. után tettünk.

• Amikor az újságban megjelent, hogy a hatalom ellenforradalomnak tekinti a magyarországi eseményeket, akkor megijedtek, érezték netán, hogy veszélyben vannak?

Éreztük, hogy baj van, de nem gondoltuk, hogy bajba kerülhetünk mi is. A diákokon előtt járkáltak a bőrkabátosok, ha a szél felfújta kabátjukat, láttuk, hogy fegyver van náluk, de hogy ezt ellenünk is használhatják, arra nem gondoltunk. Nem gondoltuk azt sem, hogy az, hogy volt véleményünk, hogy magyarként éltük meg az eseményeket, hogy magyar nótákat énekeltünk, a Kossuth-nótát, vagy magyar költőket szavaltunk, mindez ellenünk fordítható. Csak később a vizsgálati fogságban jöttünk rá, hogy igazság, csak az

A Magyar Köztársaság Elnöke

Koczka Györgynek

ÉRDEMES ÉS EREDMÉNYES MUNKÁSSÁGA
ELISMERÉSEKÉNT

*a Magyar Köztársasági
Arany Érdemkereszt*

KITÜNTETÉST ADOMÁNYOZOM

KELT BUDAPESTEN, 2006. évi október hó 23. napján.

2006. november 3-án Koczka György
Kolozsváron, a magyar főkonzulátuson vette át
a Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt kitüntetését

ő számukra létezik. Mindig az az igazság, amit ők mondanak, ami attól függően igazítható kaptára, hogy éppen mit kell vele elintéznünk. Ellenforradalmárt csináltak belőlünk. Mi meg akartuk javítani a rendszert, de ők bebizonyították, hogy ezt nem lehet, hiszen aki javítani akar rajta, az ellenforradalmár. Anna-napot ünnepeltünk, hajnalban értünk haza, kilenckor megjelent két civil, láttuk, hogy nem lenne jó velük vitatkozni, jó nagy öklük volt. Meglepetésünkre feljöttek a szobába, pedig oda még a szüleinket sem engedték fel, kijelentették, hogy randalíroztunk, valaki csendháborításért feljelentett, öltözzünk fel, s menjünk velük. Furcsa volt nagyon, akkor már tudtam, hogy baj van. November 17. volt. Bevittek a rendőrségre, igazoltattak, Kelemen Kálmánnal együtt benttartottak, a többieket meg hazaengedték. Letartóztattak, átvittek a Securitate épületébe, elvették a nadrágszíjunkat, a cipőfüzönket. A kihallgatás csak másnap kezdődött. Többen is kérték, hogy engedjenek el. Mindkettőnknek az apja párttag volt, sőt illegalista. Valószínűleg ezért kaptunk aztán csak három évet, bár először 5-től 10 évig terjedő szabadságvesztést javasoltak az én ügyemben. Kaphattam volna akár 12 évet is. Az ügyvéd csak annyit mondott, hogy ha aláírtuk a vallomást, utána már ne változtassunk rajta, s ne

emlegessük, hogy hogyan szedték ki azt belőlünk. Egy-két pofonon meg rúgáson kívül nem bántottak, fogdába zártak, fenyegettek. A mi ügyünk nem volt titkos, mindenki mindent tudott, nem volt értelme a titkolózásnak. Öten voltunk a bizottságban, négyünket tartóztattak le. Máig sem tudom, miért nem mindannyiunkat. Pedig az ötödik volt az elnökünk, de őt még az egyetemről sem csapták ki. Október 24-én voltak a diákszövetségi választások. Nem volt ideje az egyetem vezetőségének, hogy lefújja a rendezvényt, így megalkultunk. Bejelentették, hogy január-februárban lesz az országos kongresszus, addig el kell készülnie a statutumnak. Feladatuk jelölték ki, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozunk. Mivel a 16 tagú bizottságban nem lehetett hatékonyan dolgozni, alakítottunk egy kisebb, öttagú bizottságot, s tettük, amivel megbíztak. Csatoltunk ehhez egy kis egyetemi reformtervet, szó sem volt összeesküvésről. Amikor Páskándi Géza csak úgy beállított a saját javaslatával, mi demokraták voltunk, elfogadtuk azokat. Három hónapig tartott a perünk, de hat hónapig tartott ott a Securitatén, amíg a többi per is be nem fejeződött. Három évre és két évi kényszerlakhelyre ítélték. Letöltöttem, 1961-ben jöttem haza.

Az elmondhatóság határvidékén II.

BÍBOR BANDA - Temesvári kisdíákok szervezete, amelynek tagjait a magyar forradalom idején terjesztett röpcédulák készítésével vádolták. Ügyükben 1958. okt. 29-én hirdetett ítéletet a temesvári Katonai Bíróság;

9 főt ítélték el: Demartini Endrét, Feierstein Józsefet, Kaiser Andrást, Nagy Zoltánt, Oberten Jánost, Pajcs Pált, Patkó Györgyöt, Pélics Jánost, Varga Istvánt, 2-3 évre. / 1956 Erdélyben szerk. Dávid Gyula /

• Oberten János 12 évesen élte meg az 56-os eseményeket.

Hetedikes voltam, az általános iskola végzős osztályában 21 lány járt és kilenc fiú. Ez volt az első olyan év, amikor a fiúk és a lányok egy közös osztályba kerültek az 1-es számú iskolában, mi a Píposból jöttünk. Ezért úgy gondoltuk, nekünk, fiúknak, össze kellene tartanunk, s mint azelőtt soha, bandába szerveződünk. Én voltam a legkisebb, hiszen már hatévesen iskolába jártam, nyolc társam 13 éves volt. Romantikus kis dolognak szántuk, *A Pál utcai fiúk* mintájára képzeltük el. Először Rózsa Sándor bandájának neveztük, majd Bíbor Banda lett a titkos társaságunk. Október 23-án is hallgattuk a Kossuth Rádiót. Ez a rádió olyan erős kapocs volt köztünk és az anyaország közt, hogy azt szinte elképzelhetetlennek tartottuk, hogy a napunk ne a Rákóczi-indulóval kezdődjék. Az iskola egyik sarkában összegyűltünk és megbeszéltük, hogy mi is történik. Hallottuk a rádióból, hogy Molotov-koktélokot dobálnak a műegyetemi hallgatók, nemzetiruhás lányok vonulnak, valahogy úgy éreztük, hogy nekünk is ten-

nünk kell valamit. Először úgy gondoltuk, hogy át kellene mennünk segíteni. Nem tudatosult bennünk, hogy mi nem Magyarországon élünk, s ez nem a Molnár Ferenc-féle grund. Eldöntöttük, hogy röpcédulákat írunk, három nyelven, természetesen füzetlapokra. Három követelésünk volt:

A Bíbor Banda és az osztály

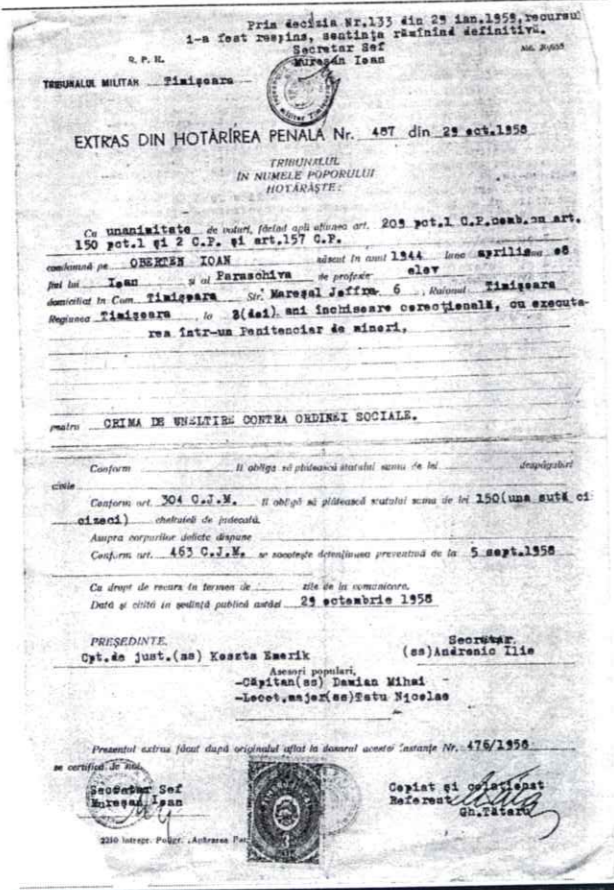
Ki az oroszokkal az országból! Szabadon akarunk élni! Le a kommunizmussal!

• A családnak, a szüleinek is ugyanez volt a véleménye?

A szüleim munkások voltak, két, néha három váltásban dolgoztak. Nem beszéltek a forradalomról, a gyerek előtt nem beszélünk, úgysem érti- alapon, így én sem mondtam el, hogy mit tervezünk. Az iskolában sem került szóba, másrészt a titoktartás is hallgatásra kötelezett. Egy könyvecskébe azonban mindannyian beírtuk a nevünket, adatainkat - nagyon jól jött ez később a Securitate-nak -, vérell megpecsételtük. Úgy éreztük, ez a minimum. A lelkesedésünk talán november közepéig tartott.

• Milyen volt a hangulat az iskolában, tanítás volt egyáltalán?

Mi voltunk a legnagyobbak, talán a kisebbek nem is értették, hogy mi történik, a tanárok nem beszéltek a budapesti eseményekről, azt hiszem elsősorban azért nem, hogy védjenek minket. Ez nem jelenti szükségszerűen azt, hogy valamelyik tanárunk ne jelenthetett volna fel. A tanári kar tudott a társaságunkról meg a röpcédéinkről, be is hívtak, megdorgáltak, nem túl szigorúan. Az igazgatónk Geréb tanár úr volt, az osztályfőnökünk pedig a felesége. 1958-ban egy éjszaka meglepésszerűen letartóztattak mindannyiunkat. A bör-

Az összeesküvésről szóló ítélet

tőnben tudtam meg, hogy a röpcéduláink célba jutottak, az ügyész a vádbeszédében fel is rótt nekünk, hogy ne védekezzünk azzal, hogy mi kicsik vagyunk, mert a röpcédula hatása nem ettől függ.

• A hetedik osztály után a banda sorsa hogyan alakult?

Csak én mentem középiskolába, így elszakadtunk egymástól. A kilencedik osztály elején, szeptember 5-én tartóztattak le, akkor találkoztunk újra a Securitate vallatójában. Éjjel megjelentek a szüleim lakásán, a Háromkirály utcában, a Kossuth térhez közel laktunk. Bekopogtak, bejöttek. A szüleim és a nálam hat évvel idősebb nővérem semmit sem tudott a titkos társaságról, nemigen értették, hogy mi történik. Elvittek, elindultunk gyalog, a Kossuth téren állt egy terepjáró, felültettek. A Loga Líceummal szemben volt a Securitate, odavittek. Betettek egy cellába, ez volt a legszörnyűbb. A normális életből, az iskolakezdést követő napok egyikén egyszerűen csak egy cellában találtam magam. Másnap reggel kezdődött a kihallgatás. Jó néhány hónappal később értettem meg, hogy miért akkor: Nagy Imrét már kivégezték, felerősödött a megtorlási hullám, a csatlós államok bizonyították a nagytestvér iránti lojalitásukat.

• A vizsgálati fogság hat hétig tartott.

Hogy ne beszélhessünk egymással, magánzárkában voltunk. Ha mégis kétszemélyes cellába kerültünk, akkor vigyáztak arra, hogy más ügy vádlottja mellé tegyenek.

• Mit lehetett ott csinálni, adtak legalább egy könyvet?

Dehogy. Az volt a céljuk, hogy megőrjítsenek, gyötörjenek, s mi kétségek közt, félelemben gyötörjünk. Ha véletlenül elaludt végre az ember, az éjszaka kellős közepén felköltötték.

• Mire gondolt a vizsgálati fogságban, sejtette, milyen ítélet várja?

Fogalmam sem volt semmiről, 14 éves voltam, azt sem tudtam, mi a Securitate. Lassan megértettem, hogy azt akarják kideríteni, ki az a felnőtt, aki minket irányított. Csakhogy minket nem irányított senki.

Oberten János 14 éves korában

• Ellenőrizték a vallatók, hogy értik-e azokat a követeléseket, amelyek a röpcédulán szerepeltek, vagy csak felhaborodtak azon, hogy ilyesmi megtörténhetett?

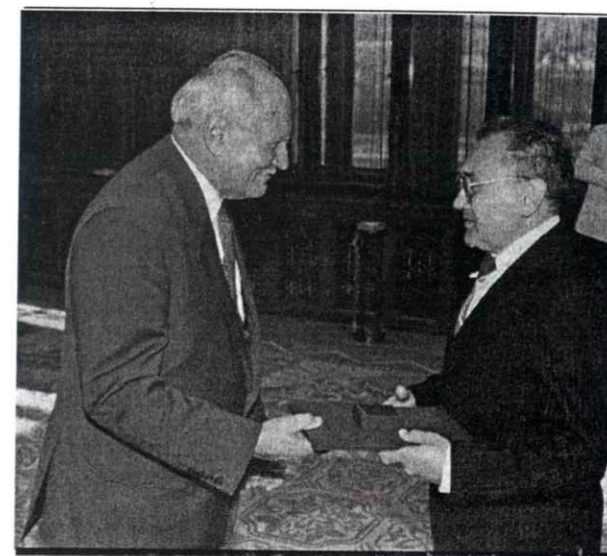
Arról is nehéz volt meggyőzni őket, hogy Rózsa Sándor nem élő, hús-vér ember, hanem régenyhőssé lett betyár.

• Mind a kilencen ugyanolyan büntetést kaptak?

Nem. A legsúlyosabb ítélet négy év, a legenyhébb két év volt, ennyit ketten kaptunk. Volt olyan, akit egy év után elengedtek. A vád azonban mindannyiunk esetében ugyanaz volt: a társadalmi rend elleni összeesküvés. Az államot a diktatúrában sohasem emlegetik, így elsősorban a nép ellenségei voltunk. A vád gyanúját megerősítette, hogy a Rózsa Sándor bandájában katonai rangot is adományoztunk magunknak, ki kapitány volt, ki hadnagy.

• Ki képviselte a védelmet?

Gyerekek voltunk, minden család áldozott annyit, hogy ügyvédet fogadjon. Igaz, hogy az ügyvédünkkel nem beszélhettünk. Engem egy Bartal nevű ügyvéd védett, szerencsém volt, hogy elvállalta az ügyemet, hiszen a politikai ügyek védelme nem vetett jó fényt a védőkre. A védőbeszédben a fiatal koromra hivatkoztam elsősorban, másodsorban arra, hogy nem követtük el az össze-

1996-ban Gönccz Árpád átnyújtja a kitüntetést

esküvést, harmadsorban pedig a 209-es cikkely ellen tiltakozott. Ez csak igen veszélyes bűnözőkre érvényes, eszerint 15-től 25 évig terjedő büntetés szabható ki, az Oveza nevű ügyész, ennyit is kért a mi perünkben. A szülők kegyelkérvényét elsőfokon elutasították, aztán mégis elfogadták, így történt, hogy nem kaptunk négy illetve két évnél többet.

• Mit érzett az ítélet hallatán? Igazságtalannak tartotta, hogy egy ártatlan játék miatt két évre börtönbe zárják?

Nem, mert akkor már hallottam, hogy semmi ségért szabnak ki súlyos büntetéseket, meg a 15 évhez viszonyítva ez a két év nem is tűnt soknak. Úgy éreztem, ezt valahogy majd csak kibírom. Ítélethirdetés után egy ideig még itt voltunk Temesváron, aztán a jilavai börtönbe kerültem. Döbbenetes volt, mint Monte Cristo várbörtöne. Csodálkoztam is, hogy ilyen rettenetes bűnöző lett belőlem, hogy idehoztak, de ez csak elosztóközpont volt. Innen Ocnele Mari-ra vittek, majd Nagyeenyedre, onnan meg Haimaneléba, Caragiale szülőhelyére.

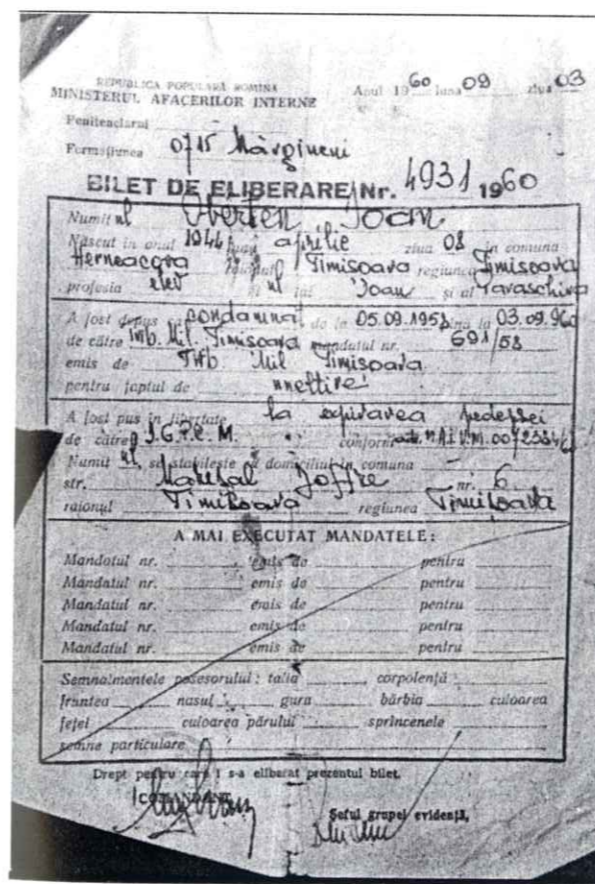
• A felnőttekkel együtt volt?

Igen, hiszen mi kevesen voltunk, nem kaphattunk külön helyiséget, száz ember volt egy-egy ilyen teremben.

• Köztörvényesek is?

Nem, a nők és köztörvényes férfiak is külön-külön emeleten voltak, a politikaiaktól távol. Nekik több joguk volt: havonta kaphattak csomagot, mi csak felévente.

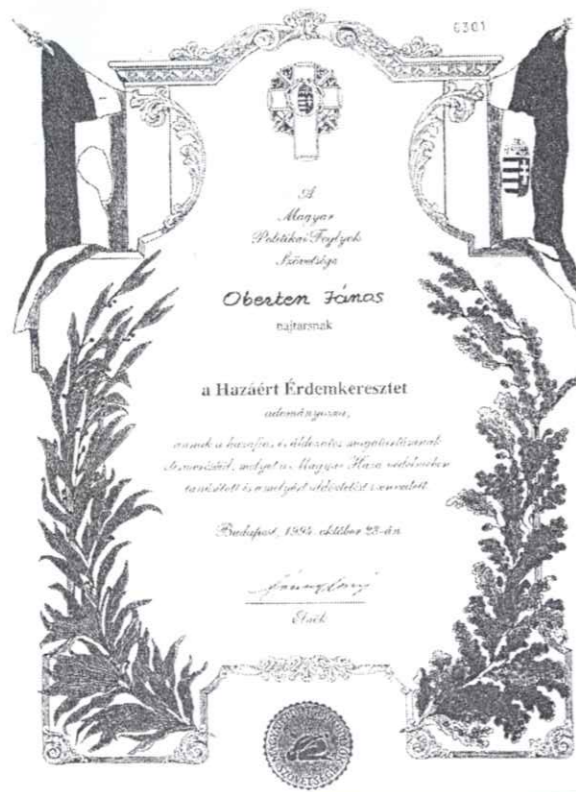
Mégis a rabság igazi egyetem volt számunkra. Olyan ügyvédekkel ültem együtt a fegyházban, akik azt követelték Kolozsváron, hogy ne orosz nyelvet tanítsanak kizárólag, hanem franciát vagy angolt is. Voltak olyan rabtársaim, akik nem akartak belépni a kollektívbe. Mi mindent tudni akartunk, ezért az ügyvédek nyelvekre, filozófiára, a

Az elbocsátó levél 1960. szeptember 30-án kelt

papok hittanra tanítottak. A rácsból letört dróttal a mosószappanra, a mi pipereszappanunkra írtunk. Azt is, megtanulhattuk itt, hogy mi is a többpártrendszer. Háromemeletes ágyon aludtunk. A legrémesebb az volt, hogy nem lehetünk ki szűkségre csak kétszer a nap folyamán. Volt ott egy hatalmas dézsa, de száz embernek ez nem lehetett elég, sorba kellett állni. Rettenetesen megalázó volt. Két év alatt egyszer találkozhattam az anyámmal, már Ocnele Mari-on voltam a kis-korúak börtönében, valahol Râmnicu-Vâlcea mellett, a vizsgálati fogságban szó sem lehetett erről.

Az idő telt, változtak az évszakok, a helyszínek, valahogy megértettem, hogy ez így működik. Igaz, a rabtársak meg is magyarázták, hogy milyen a világ. Nem mondhatom, hogy rettenetesen fel-

1994-ben a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége Oberten János bajtársnak a Hazáért Érdemkeresztet adományozta

Az elmondhatóság határvidékén III.

Küttel István, a korszerű Temesvár létrejöttében oroszlánrészt vállalt 19. századi polgármester, dr.Küttel Károly dédunokája, öt esztendeje vonult nyugdíjba. 1956-ban hagyta el Magyarországot, Karlsruhe-ban fejezte be tanulmányait, és Grazban szerzett közgazdász mérnöki oklevelet. Élete nagyrészt emigrációban, Németországban, München közelében élte le. A Gondviselés különös kegyelmének tekintti, hogy éppen most, a magyar forradalom 50 éves jubileumán valósult meg álma: emléktáblát állíthatott dédapjának az egykori polgármester nevét máig a köztudatban őrző temesvári Küttel téren.

• **Mióta foglalkoztatja a családi múlt fel-derítése?**

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKE

OBERTEN JÁNOS

URAT

ÉLETVÉTELA ELISMERÉSEKÉNT

KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI
ARANY EMLÉKÉREMBEN

RÉSZESÍTEM.

KELT BUDAPESTEN, 1996. ÉVI OKTÓBER HÓ 18. NAPJÁN.

Гонимый

Az 1996-os kitüntetés

lettem volna háborodva. A börtönőrök emberségesen bántak velünk, mert gyerekek voltunk. Nem találkoztam kifejezetten kegyetlennel vagy kegyetlenkedővel, de olyan volt, aki gúnyosan megkérdezte: mit is akartatok, ti, miniszterséget? Még az életfogytiglanra ítélték is jók voltak hozzánk. Nagyenyeden már dolgozhattunk, asztalosságot tanultunk. 1960. szeptember 3-án szabadultam. Nappaliba nem mehettem, esti líceumban román tagozaton érettségiztem, de az egyetemre nem iratkozhattam be. Sikerral felvételiztem a bölcsészkarra, de aztán eltanácsoltak, hogy büntetett előélettel ne foglaljam el a helyet az arra érdeme-sebbek előtt. Túlságosan nem zavart, mert a román-évekről nem beszéltem senkinek, nem láttam értelmét.

Nyugdíjba vonulásommal, úgy éreztem, a dédapám nyomdokain kell járnom, azaz eljött az ide-

je a családkutatásnak. Két évvel ezelőtt döntöttem el, hogy meg kell ismernem Temesvárt, a várost, amelynek oly fontos szerepe volt kőszegi származású elődöm életében. 1982-ben már jártam itt. Ennek már 24 éve. A határon órák hosszat várakoztattak, aztán mégis átengedtek. A városban nem sokat tudtunk csinálni, az emberek elmagyarázták, hol van a Küttel tér. Akkor még bárkit szólítottunk meg magyarul vagy németül, az értette mindkét nyelvet. Alig három órát töltöttünk el itt. Azóta hordoztam magamban ezt a kellemetlen, félelemtelni érzést. Szerencsére mára minden megváltozott. Amikor idejövünk, megnézzük a régi városnegyedeket. Sok mindent sikerült kiderítenünk, a bukaresti levéltárból megkaptam néhány fontos családi iratot, csak a dédapám sírját nem találtam meg még a temetőben. A Küttelek 1689-től éltek Kőszegen, Mária Teréziától kaptak nemességet, s magyarokká lettek. Dédapám is ott született 1818-ban, egy a gyógyszergyártásban jeleskedő család legnagyobb fiaként. Frissdiplomás ügyvédként került Temesvárra 1840-ben, 1862-ben választották meg polgármesternek, ezt a tisztséget 1872-ig töltötte be. Nevéhez fűződik a lóvasút és a Ferenc József Színház megvalósítása.

• **Sokat beszéltek a neves dédapáról a családban?**

Sajnos nem. Nagypám Temesváron kötött házasságot, így apám még itt született, én azonban már 1935-ben Budapesten. 1914-ben nagypám, aki temesvári táblabíró volt, megbetegedett, s nagyanyámmal, Bonyhádi Perczel Ilonával együtt orvosi kezelésre utaztak Budapestre a háború első

Küttel Károly, a polgármester

évében. Temesvárról leginkább a nagyanyám mesélt nekem. Rokonaim itt nem élnek, a Küttel nevet továbbadó fiúk csak a nagyapám családjában születtek. Mi a világban szétszéledtünk, Magyarországon, Németországban, Norvégiában és Kanadában is van belőlünk.

Küttel István

• **Mérvék úr mióta él Magyarországtól távol?**

1956-ban, a magyar forradalom leverése után hagytam el az országot.

• **Egyedül?**

Egyedül. 1956 decemberében. December elejéig Szombathelyen börtönben ültem, kalandos úton szabadultam, s jutottam el Németországba, Karlsruhe-ban folytattam, majd Grazban fejeztem be a tanulmányaimat. November 4-én megkezdődött a forradalom leverése, november végére megszűnt az ellenállás. A forradalom kitörésekor másodéves gépészmérnök-hallgató voltam Miskolcon. Ott azt láttuk, hogy folyamatosan jöttek be az orosz csapatok már október végén, s úgy véltük, hogy ha valami nem sikerül, akkor az orosz túlerő mindent megsemmisít. Az ellenállás hamar véget ért, különféle akciókban vettem részt, de november 5-én Miskolcon, már a lövöldözés is elcsitult. Ekkor egy évfolyamtársammal elindultam Budapestre. Úgy mentünk, ahogy lehetett, néha gyalog, mert a vonatközlekedés akadozott. A nővéremék Gödöllőn laktak, náluk töltöttünk egy éjszakát. November 6-án Budapesthez közeledve hallottuk az ágyúzást, a bombázást. Egy mellékúton haladtunk. Jött egy teherautó, négy nyelvű menlevelük volt, az osztrák határ felé tartottak, gyógyszerért mentek. A német vagy az osztrák vöröskereszt adományait kellett elhozniuk. Mi felajánlottuk, hogy segítünk nekik, s aztán majd visszatérünk. Zuhogott az eső. Útközben, Tatán, megállított egy orosz páncélos, de tovább engedtek. Hajnalban megérkeztünk Zsirára, tőlünk alig néhány kilométerre volt az osztrák határ. A vezetőnk azt javasolta, álljunk meg, menjünk inkább gyalog. Alig tettünk száz lépést, körülvettek a zöld ávosok. Kérdezték, hová megyünk, s miért. Megnézték a személyi igazolványunkat, látták, hogy egyetemisták vagyunk. Nem sokat teketóriáztak, vissza az autóhoz. Felszálltunk hátra, a kísérő autónk egy Pobeda volt. Jól emlékszem a tojásalakú, fekete kocsi. Ránkparancsoltak, hogy ne próbáljunk meg leszállni. Mondtuk, hogy van négy nyelvű menlevelünk, de egyáltalán nem érdekelték őket. Bevitték az ávos laktanyára, Szombathely közelé-

ben voltunk. Két éjszakát töltünk itt, étlen-szomjan, összezsúfolva. Aztán felültettek egy Csepel teherautóra, s beszállítottak a városi börtönbe. November 8. lehetett. Átmeneti idők jártak, szovjet katonai parancsnokság volt. Jól megtanultam az iskolában oroszul, egy joviális, kövérkés tiszt elé kerültem, aki barátságosan mondta: Menjetez szépen haza, a mamátokhoz! De mégsem ez történt. Nem is igazoltattak, csak belöktek egy cellába. Sokan voltak, minden rendű és rangú ember.

Az elmondhatóság határvidékén IV.

• **Bárányi Ferenc húsz esztendősen, egyetemistaként élte meg 1956 októberét. Miként határozta meg életét az 50 évvel ezelőtti október?**

Engem, bár lett volna miért, nem zártak be. Csak kizártak az egyetemről. Az életemet nagyon is meghatározta, hiszen a kommunista diktatúra idején hordoztam ezt a terhet: rettegtem attól, hogy kiderülhet. 1975-ben felszólítottak, ha osztályvezető főorvos akarok maradni, lépjek be a pártba, de nem tettem. Elmondtam, hogy már kizártak egyszer az Ifjús munkás Szövetségből, nem akarom, hogy újra megismétlődjék.

• **1959-ben zárták ki az egyetemről, kapott erről írásos dokumentumot?**

Az impertinens kommunista rezsim, hogy ne mondjam arrogánsnak és gyilkosnak, bár ezek a jelzők is érvényesek rá természetesen, 1956 decemberében az egyetemről nem, csupán az IMSZ-ből zárt ki. Mindenki tudta, hogy az első kizárását a másodíknak is követnie kell. Mint a halálraítélt, nap mint nap vártam, hogy mikor következik be az elkerülhetetlen. 1959-ig kivártak: hogy a diákság megnyugodjék, ne legyen több hóbörgés, zavargás. Akkor vonták össze a Bolyai Tudományegyetemet a Babeşsel, megkezdődött Marosvásárhely latinizálása, létrejött a magyar egyetemet lassan elsorvasztó román szak az orvosin. Egészségügyi miniszter koromban rászóltam a rektorra, hogy küldje el a jegyzőkönyvet. Ebben 11-en szerepelünk, mindegyiküknek juttattam egy-egy példányt. Ebben a magyar nyelvű iratban az áll, hogy kommunistaellenes, szovjetellenes, sőt magyar nacionalista magatartásomért távolítanak el. Ez, a nacionalizmust leszámítva, tulajdonképpen igaz is. Amikor kicsaptak, csak egy olyan papírt kaptam, amelyben közölték, hogy két évig nem tehetnek államvizsgát. Ehhez nem fűztek magyarázatot, indoklást, sőt ennek az iratnak még iktatószáma sem volt. 1956. okt. 24-én reggel létrejött a diákbizottság. A 23-ról 24-re virradó éjszakán senki sem aludt, pedig 24-en laktunk egy szobában, a kloáka maximában, nem számítva az illegálisan ott tartózkodókat, akik az asztal vagy az ágy alatt húz-

Eltelt öt hét, majd a fiatalokat kiszóltották. Újra felszálltunk egy teherautóra. A konvoj utolsó kocsijára kerültem. Már sötétedett, utánunk csak egy terepjáró jött. Devecsernél, a vasúti átjárónál a sorompót lezárták, megállt a konvoj. Akkor is esett az eső. Az örök kiszálltak, kikukkantottunk a ponyva alól: elment egy motoros vonat. Az örök visszaültek a vezetőfülkébe. Összenézünk és leugrottunk. Így lettem újra szabad ember.

ták meg magukat. Elhatároztuk, hogy Magyarországra megyünk, segíteni a forradalmat. A szatmári kollégák azt ígérték, eligazítanak a határon. A diákbizottság egyik vezetője lettem, harmadéves és húsz esztendősen voltam akkor. Nagy Lajos barátommal megfogalmaztuk a legfontosabb követeléseket: többpártrendszert, szabad parlamenti választásokat, a szovjet csapatok azonnali kivonását és a magyar nemzetiség számára teljes egyenjogúságot kértünk.

• **Hogyan jutottak el ezekhez a gondolatokhoz, a magyar forradalom példáját követve, vagy volt valamiféle forradalmi hangulat okt. 23. előtt is?**

Egy héttel, lehet, hogy tíz nappal 23. előtt látogatást tett nálunk Tamási Áron, akit egy budapesti és szegedi orvostanhallgatókból álló csoport kísért. A vendégdiákok között volt Petrányi Győző, ma orvosprofesszor Budapesten, egyik társát pedig a későbbi megtorlások során végezték ki. Egy nyaláb Petőfi Kört kaptunk tőlük, így értesültünk olyan dolgokról, amelyek mindannyiunkat lázba hoztak. Ezekben a lapokban gúnyosan de reformkommunista módon írtak a diktatorikus rendszerről. A legfontosabb esemény Rajk László újratevése volt. Már ekkor a marxista szemináriumon komoly vitákba kezdtünk olyan kérdésekről, hogy miért támadta meg a Szovjetunió 1939-40-ben Finnországot. Elégséges ok ehhez, hogy biztonság-ra volt szüksége, nem imperialista megmozdulás-e az ilyen, kérdeztük. Beszéltünk Erdély Trianon előtti megszállásáról is, de felvetődött a többpártrendszer kérdése is, amire már Rákosi bukásakor, 1955 júliusában gondoltunk. A követeléseink

Bárányi Ferenc 1956-ban

megfogalmazása tehát időszerű volt, csak azt nem mértük fel, hogy a kimondásuk mekkora veszéllyel jár.

• **Aki az egyetemeken ebben az időben tanulhatott, az a diktatúra szűrőjén jutott el ide, tehát az egészségtelen származásúakat az osztályharc szellemében már kiválogatták és eltiltották a tanulástól. A szegénysorsú, nagyrészt munkás- vagy parasztszármazású diákokkal szemben a rendszernek nem lett volna oka gyanúra. Hogyan alakulhatott ki a lázadás, a tiltakozás gondolata ebben a jól megválogatott, megbízhatónak vélt ifjúságban?**

18 éves koromig nagyon hálás voltam a párt-nak, hogy nekem, nincstelen, nagyon szegény proletárgyereknek lehetőséget biztosított a tanuláshoz, ösztöndíjat kaptam, tanulhattam. Aztán rájöttem lassanként, hogy a kommunizmus maga alatt vágja a fát azzal, hogy megengedi, hogy tanuljunk. Kinyílik a szemünk, átlátjuk a dolgokat, felismerjük azokat az ellentéteket, amelyeket éppen a kommunizmus szül. Ma mindenki azt állítja, egyöntetűen, hogy 1956-ban kommunistaellenes volt, meg rendkívül okos és demokratikus. Ez így nem igaz, hiszen Magyarországon is sokan nem akartak többet, mint megreformálni a kommunista rendszert. Mi sem akartunk mást, mert voltunk annyira naivak, hogy higgyünk abban, hogy ez lehetséges. Nem a kommunizmus, csupán a rossz kommunizmus ellen küzdöttünk. Ezért sem hittük, hogy az őszinteségünket és a

tiszta szándékunkat megtorolhatják. Jól meg kellett égetnünk magunkat ahhoz, hogy a kommunizmus minden fajtáját következetesen meggyűljük. 21 évesen már tudtam, a kommunizmus nem ideológia, hanem betegség: az emberiség átka. Olyan, mint a rák, ezért legcélravezetőbb, ha gyökeresen kiirtják, de még ez se biztos, mert gyorsan képez áttéteket, s újraéled. Ma is ebben a fázisban vagyunk.

• **Az október 24-i döntésből, hogy a magyar forradalom megsegítésére Magyarországra utaznak, végül semmi sem lett.**

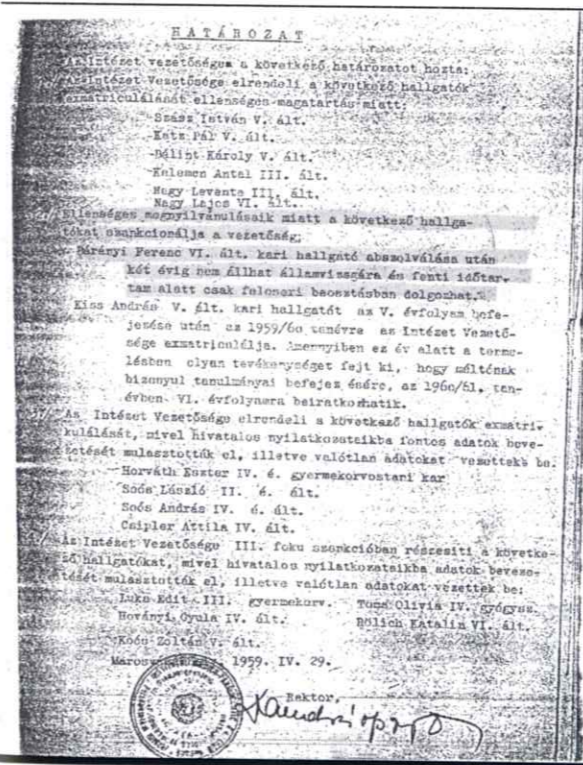
Nem, mert megjelent a Román Munkáspárt nyilatkozata, amely ellenforradalomnak nevezte a szabadságharcot. Ezt nem vettük komolyan, folytattuk a szervezkedést. Egy Wiener Ferenc nevű biológus tanársegéd, aki civilben a Securitate három csillagos tisztje volt - később ő vezette az egyetemi tárgyalásokat Fazekas János elvtárral együtt -, magához hívatott, hogy meg kell szerveznünk az orvostudományi egyetem védelmét, mert román nacionalista provokációtól kell tartanunk. Mi, a diákvezetők ki is választottuk azokat, akikben a leginkább megbíztunk. Negyvenen, két óránkénti váltásban végigjártuk az egyetemet, őriztük azt, amit nem is kellett volna, hiszen a románság is a magyar forradalom mellett állt. Wiener elvtárs ma Stockholmban a Karolinszkán dolgozik, s hosszú jelentéseket küld a svéd belügyminisztériumba azokról az egykori romániai kommunistákról, akik Svédországban kértek/kérnek menekült státust.

• **Hogyan élték meg november 4-ét?**

Sírtunk. Egy gyászszalagos gyűlést tartottunk, ezen egy kis székecske lány, szintén orvostanhallgató - ő lett a feleségem -, azt javasolta, adjunk vért, küldjük el a magyar forradalmárok megsegítésére. Ebből sem lett semmi, annyira vigyáztak ránk, hogy azt is számontartották, ha valaki nem ment ebédelni. A besúgórendszer ott is nagyszerűen működött.

• **Volt-e tanítás az egyetemen az október 24 - november 4. közötti időszakban?**

Előadások voltak. A tanáraink is feketébe öltöztek. Egyébként akkoriban elképzelhetetlen volt, hogy valaki zakó és nyakkendő nélkül menjen vizsgázni, még ha öten kötöttük is fel ugyanazt a nyakkendőt. Gyakorlatra viszont nem járt senki, nem is várták el, nem volt sem boncolás, sem kórházi gyakorlat. A rektor, Andrásovszky Tibor, gyülekezési tilalmat rendelt el. Három ember már gyülekezésnek számított. Az egyik belgyógyászati előadásról kilométeres libasorban indultunk el az egyetem felé, máig sem derült ki, ki is szervezte ezt a tiltakozásnak is beillő menetet, mégis a részvételért többeket kizártak, nekem is felelősekké, pedig ebben az időben csak a többpártrendszer volt a hobbim.

A kizárási határozat hitelesített másolata

• **Decemberben zárták ki az IMSZ-ből. Történt-e valami fenyegető dolog november 4-től decemberig?**

Gyászos idő kezdődött el novemberben, nem beszélgettünk, nem neveltünk, nem vicceltünk. Már november elsején kimentünk a református temetőbe, pedig ott voltak a szekusok. Sírva figyelmeztetett egy öregasszony, hogy ne menjünk oda, mert tele van puskás emberrel a temető. Mi mégis mentünk. Talán soha annyi virág nem volt a Bolyaiak sírján, mint akkor. 2-án, 3-án, 4-én de 4. után még inkább kijártunk a temetőbe. Amikor a székely vértanúk obeliszkjét is meg akartuk koszorúzni, figyelmeztettek a kollégák, ott gépuskafészek vannak, ne menjünk. Úgy tettünk, mintha csak sétálnánk, s így láthattuk a katonákat a domboldalon, várakoztak, cigarettáztak. November 7-én, 8-án, amikor már mással foglalkozott a nép, mégis koszorúztunk, csendben, titokban. Nem tartóztattak le senkit decemberig. Bauer Györgyöt ekkor vitték el, úgy tudom, négy évet ült. Csernik Zoltánt is letartóztatták, ki is zárták az egyetemről, szabadulása után közvetlenül, meghalt.

• **Váratlanul érte az IMSZ-ből való kizárás?**

Nem. Tudtam jól, hogy ki fognak zárni. Dali Sándor volt az egyetem fizetési IMSZ-titkára, én meg az egyetemi diákság politikai büroójának a felelőse. Engem választottak, őt meg meg kellett választani, ami könnyen ment, hiszen mi szeretjük őt. Pszichológus volt, ügyesen csinálta, amit csinált. A gyűlés előtt azt mondta: "Feri, mindent

Az elmondhatóság határvidékén V.

• **Vicze Károly 1956-ban 12 éves volt. Akkor már Temesváron laktak, Végvárról költöztek ide. Milyen emlékei vannak 1956-ról?**

1956-ról általában nincsenek emlékeim, de október 23-áról és az azt követő eseményekről már igen. A Kossuth Rádiót hallgattuk, Szepesi György volt bent a leggyakrabban a stúdióban, főleg őt hallhattuk, aztán november 4. után már nagyrészt csak gyászzene szólt. Óráként olvastak híreket a Budapesten történetekről. Ma is emlékszem a leggyakrabban elhangzott felhívásra: Budapest utcáin vér folyik. Kérjük, ne menjenek ki az utcára! Maradjanak otthon! Édesapámmal hallgattam a rádiót, lehalkította, hogy ki ne nagyon hallatszódjék. Esténként, november eleje lehetett, kimentünk a kertbe, családi házban laktunk, hallottuk, hogy itt, Temesváron is lőnek. Én úgy gondoltam, hogy valahol a katedrális körül történhetett, úgy tűnt, arról jönnek a hangok, de mások úgy emlékeznek, hogy az orvosi egyetem környékén dördültek el a fegyverek. A 70-es évek elején

ismerj be, ha nem ismered be, annál rosszabb. A dolgok már eldőlték, tudom, téged kizárunk." Be is ismertem, mea culpa. Mégis volt olyan kolléganő, aki vádaskodott, alig tudták leinteni, hogy ez már felesleges.

• **Doktor úrnak meggyőződése, hogy Dali Sándor tanácsa jószándékú volt?**

Igen, azt viszont nem tudom, hogy ez volt-e az oka annak, hogy az egyetemről csak három év múlva zártak ki. Azt viszont tudom, hogy a beismerés fontos volt a diktatúrának, hogy ezzel is példát statuálhasson. Fazekas János - aki végül Magyarországon élt magyar nyugdíjból, haláláig - azt mondta nekem: "téged nem kizárni, bezárni kellett volna, mert ekkora dossziéd volt, félméternyt mutatott - én beszéltem Gheorghiu-Dejzsel az érdekedben." Én nem vagyok erről meggyőződve, inkább hajlok arra, hogy Fazekas egy másik elszólásának higgyek. A kolozsvári perek után azt mondta Dej, nem így kellett volna eljárni. Nem kellett volna hősöket csinálni belőlük a letartóztatással, hanem a kizárás után sajtókampánnyal kellett volna ellehetetleníteni a diákokat. Vásárhelyen talán ezzel kísérleteztek, a feleségemet kizárták a kórusból is. Később azzal fenyegették, ha hozzám jön, nem államvizsgázhat. A feleségem lett, meg is buktatták marxizmusból, pedig a második vagy harmadik volt az évfolyamon. Nem volt könnyű dolgom, orvosi parafa és diploma nélkül helytállni. Aztán felcséri fizetésből élni sem nagy élvezet. Messze mentem Suceava megyébe, hogy lőtávon kívül legyek.

Niczkydorfon tanítottam, ott ismertem meg egy Blaj nevű tanítót, aki elmondta, hogy matematika szakos hallgató volt, de 1956-ban kicsapták az egyetemről. Nagynehezen kapott egy falusi állást. Ingáztunk, sok időt töltöttünk el együtt, ilyenkor elmesélte, hogy a szovjetellenes tüntetések miatt

több napig fogva tartották, majd kizárták az egyetemről. Egy olyan bizottság tagja volt, amely az egyetem autonómiáját követelte. Az édesapám borbély volt, egy Jenő herceg téri üzletben dolgozott. Az orosz tiszték is mind odajártak, mert ott laktak közel, a belvárosi katonai intézményekben. Az október 23-át követő napokban, apám azt mesélte, eltűntek az oroszok. Azt beszéltek, hogy innen vitték át őket Magyarországra. Apám később azt is megállapította, hogy közülük sokan nem jöttek vissza. Egy este, valamikor november elején lehetett, különösen szomorúan érkezett haza. Anyám faggatására elmondta, hogy a főnöke, az üzletvezető, elküldte dolgozni, a letartóztatott diákokat kellett volna kopaszra nyírnia. Apám bevallotta, hogy a megbízást nem fogadta el. Alig telt el három nap, apámat fegyelmi eljárással át helyezték a belvárosi borbélyüzletből egy józsefvárosiba. Eldugott helyen volt ez a bolt, nemigen járt oda senki, keresni ott jóformán nem is lehetett. Ha jól emlékszem, még a fizetéséből is le tiltottak egy összeget. Később azt mesélte, hogy a Vadászerdőben, a későbbi nagy stranddal szemben, a lovarda helyén kivégzések voltak. Nem tudta pontosan, kit végeztek ott ki.

• **A családban hogyan viszonyultak mindehhez, gyermekként, mit érzett ezekben a napokban?**

Én is azt éreztem, amit minden temesvári magyar: elsősorban örömet és büszkeséget, hogy van végre egy hely, ahol szembe mernek szállni a szovjet megszállókkal. Erről a szüleim is beszéltek, s mindenki abban reménykedett, hogy az oroszok nemcsak Magyarországról, hanem innen is kénytelenek lesznek kivonulni. Az eseményeket szabadságharcként ítélték meg, nem beszéltek forradalomról.

• **Az édesapja visszautasított egy munkahelyi feladatot, ennek is lettek következményei. Ő hogyan élte ezt meg, bátor cselekedetnek tartotta, amit tett, vagy megbánta?**

Édesapám nem bánt meg soha semmit; természetesen nem tartotta magát sem hősnak, sem túlságosan bátornak. Úgy érezte, hogy a lelkiismerete nem engedi, hogy felső parancsra tegyen bármit a diákok ellen, mikor maga is helyeselte azt, amiért a diákok harcoltak.

Az elmondhatóság határvidékén VI.

• **Toró Tibor akadémikus huszonöt évesen élte meg 1956 őszét. 1956. október 23-tól hogyan teltek a napok 30-ig?**

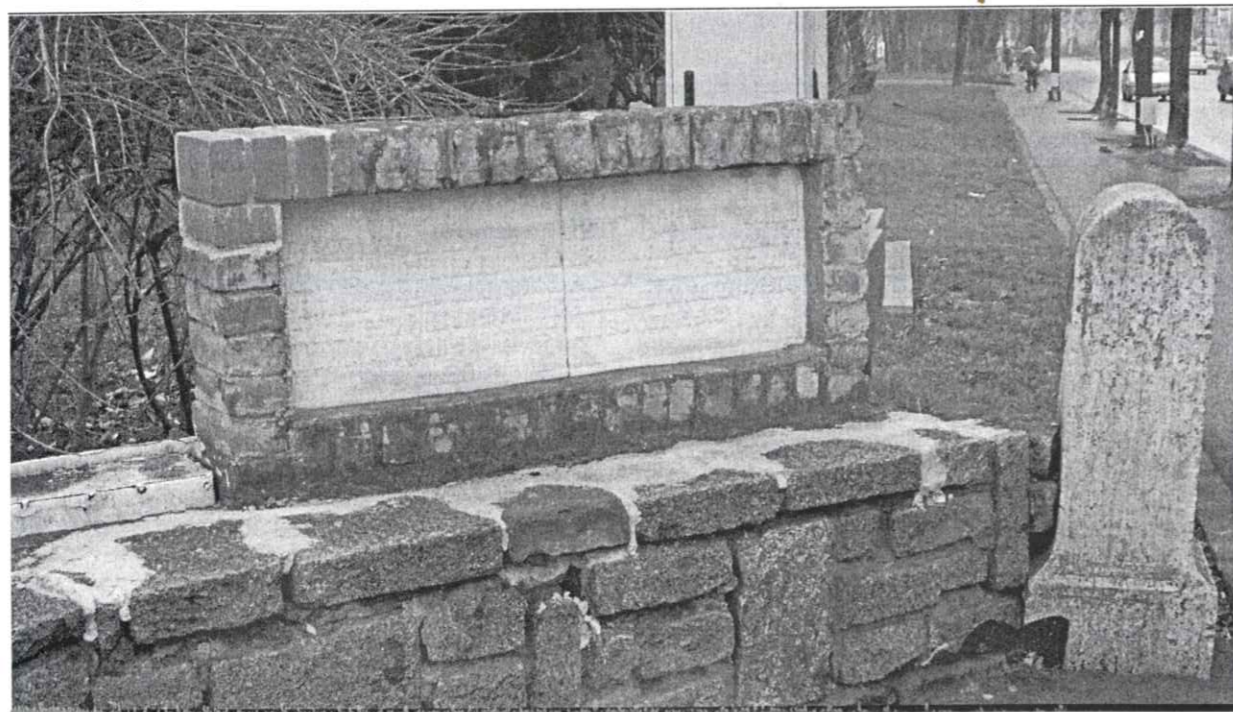
25 éves voltam, a fizika tanszéken dolgoztam, tanársegédként. A Megyeri utca 10. szám alatt laktunk, a Franyó-háztól nem messze. Már 23-án este is hallgattuk a rádiót. 24-25-én nagy mozgás volt a városban, vonultak az oroszok Magyarországra felé. A város meg volt bolydulva, hiszen mindenki látta, mi történik, vonultak a tankok. Román katonákat is vittek magukkal szovjet egyenruhában. Nemcsak innen, a Székelyföldről is. Most jelent meg egy tanulmánykötet, amelynek egyik angol szerzője, Dennis Delatant, a magyar forradalom hatásáról írott tanulmányában azt állítja, hogy több száz főleg magyar származású szekuritást vittek át Magyarországra.

Október 30-án reggel 8-tól 10-ig laboratóriumi gyakorlat volt, akkor mondták a diákjaim, hogy délután fél kettőkor lesz a gyűlés a Mechanikán egy amfiteátrumban. Hazamentem, mert nagyobb fiamat, három éves sem volt még, haza kellett vinnem az óvodából. Előzőleg a titkárságon alá kellett írnom egy meghívót, amelyben a tanárokat hívták össze délután 5 órára, hogy a Román Munkáspártnak a magyarországi eseményeket értelmező állásfoglalását ismertessék. Úgy terveztem, kicsit korábban elindulok majd otthonról, és benézek a diákok gyűlésére is. Fél háromkor oda is értem, de az amfiteátrumban nem volt senki. Több

százán gyűltek össze, nem fértek be a terembe, átmentek a Mechanika kávéházába. Ez hatalmas volt, legalább kétezren lehettek ott. Nagyban folyt a gyűlés, a diákok közül sokan felszóltak, összefoglalom a követeléseiket: Legyen az orosz nyelv fakultatív, ugyanis akkoriban minden egyetemi hallgatónak két évig kötelezően kellett orosz nyelvet tanulnia. Három évig tanítottak minden szakon marxista diszciplínákat: első éven a bolsevik párt Sztálin írta történetét, négy órában, második éven a történelmi és dialektikus materializmus következett, elsősorban Lenin *Materializmus és empiriokriticismus* című könyvének alapos ismeretét kérték számon, ezt is heti négy órában, harmadéven politikai gazdaságtant tanultak, főleg Sztálin utolsó munkáját, a *Szocializmus gazdasági kérdései*-t heti két órában, ezért az is szerepelt a követelések közt, hogy mindezt vonják össze, s egyetlen tanév tanrendjébe illesszék be. A harmadik követelésük politikai volt, azt kérték, hogy a szovjet hadsereg vonuljon ki Temesvárról és az országból. Temesváron és környékén több ezer szovjet katona állomásozott. Üzleteik, szállodáik, vendéglők, még külön könyvesboltjuk is volt. Szociális kérdések is keveredtek a követelések közé, a diákok közötti viszonyokra, a könyvanyag hiányára, az ösztöndíjra vonatkozóak. Odahívták a műegyetem rektorát, Beligert, politikai gazdaságtant tanított, Coriolan Drăgulescu akadémikus, miniszter-helyettes éppen itthon volt Te-

mesváron, akkor Murgulescu volt a miniszter, az a professzor, aki később nem volt hajlandó megadni a doktori címet Elena Ceaușescu-nak. Drăgulescu azt ígerte, a leírt követeléseket felviszi Bukarestbe, de a diákok nem hitték neki, be is kiabálták tiltakozásukat. Mind Drăgulescut, mind Murgulescut két héttel az események után leváltották. Fél öt tájban a másik gyűlésre indultam, ha még maradtam volna, akár húsz perct, onnan nem jöttem volna el. Később mesélték nekem, hogy megjelent a Bánát tartományi Securitate főnöke és a katonái. Aki beszélt, álljon elő, követelte, s a felszólalt diákokat a színpadra rendelte. Egyedül Aurel Baghiu állt ki, hiába húzták vissza a többiek, elővett egy listát, s felolvasta a neveket. Ezeket a diákokat azonnal letartóztatták. A menzát több tucat ponyvás teherautó fogta körül, s mindenkit, kétezerrel is több diákok elszállítottak a kisbecskereki katonai laktanyába. Előzőleg a lányok tiltakoztak, de rájuk szóltak, hogy maradjanak csendben, mert a katonák tűzparancsot kaptak, s ha nem lesz rend, lőnek. A laktanya már napok óta üres volt, hiszen már október 25-én az orosz katonák megindultak Magyarországra. Átmentem a tanári gyűlésre a tudományegyetemre. Akkor még csak matematika-fizika kar volt, a bölcsészkaron abban az évben indult a tanítás, alig volt összesen 400 diákunk. 25-en voltunk a gyűlésen, főleg matematikusok és fizikusok, egy-két filológus. Feldolgozták az értékelést, elhangzott, hogy ellenforradalom az, ami Magyarországon történik, horthysták, fasiszták a tőkés rendszer restaurációját kísérelték meg. Ezután, mint a gyűléseken általában, felszólítottak, hogy mondjuk el a véleményünket. Voltak beépített emberek, akik

helyesleltek, de voltak a Szovjetunióban tanult fiatalok is, akik többet mertek, s szóvá tették azt, amit a diákok is, az orosz nyelv és a politikai tárgyak kapcsán. Én is nekibátorodtam, s elmondtam, hogy a Kossuth Rádióban hallottam, hogy Tito szerint Magyarországon népfelkelés tört ki, nem ellenforradalom. Azonnal ledorongoltak, hogy ez nem lehet így. A gyűlésen hozzászólók közül egy párat két-három hét múlva középiskolai tanárrá minősítettek vissza, volt, akit elküldtek kutatni. Én megúsztam egy szankcióval, mert megállapították, hogy nem saját véleményemet, hanem a Titóét mondtam el. A két éves párttagjelölési időszakot az én esetemben újabb két évvel meghosszabbították. A gyűlés este 7-kor ért véget. Alig tudtunk kijönni az épületből, mert mindenütt páncélos autók jártak. Éjszaka berendelték minket a diákokhoz, ott kellett aludnunk, minden bentlakást körülfogtak a katonák. Az orvosi bentlakásában viszont fellázadtak a diákok, kiabáltak a katonákra. A levegőbe lőttek, majd kiürítették az épületet, s ezeket a diákokat is kivitték a kisbecskereki laktanyába. Másnap, október 31-én a városban lakó diákok és a mezőgazdaság hallgatók megindultak, hogy a lányok a piarista templom közelében lévő diákokhoz (Casa Politehnicii/ ezt az épületet követeli vissza ma is a katolikus egyház) felszabadítsák. A diákok összecsaptak a park környékén álló katonákkal, végül ezek a fiúk is a laktanyába kerültek. Két nap alatt háromezer temesvári egyetemistát tartóztattak le. A diákgyűlésen felszólalókat, 32 diákokat két hét múlva el is ítélték, volt, akit 8, másokat 4, 5 évre. Mindannyian le is ülték a kiszabott büntetést.

A Központi (egykor Sztálin) park bejárata közelében álló emléktáblán olvasható román nyelvű felirat fordítása: "Itt tartóztatták le azt a közel 800 egyetemi hallgatót, akik 1956. október 31-én a kommunista rendszer elleni tüntetésen politikai, gazdasági, szociális és diákjogokat illetve az október 30-i diákgyűlésen letartóztatott társaik szabadon bocsátását követelték."

VEKOV KÁROLY

Temesváron született...

Szoboszlai Aladár nevét ma már kevesen ismerik, pedig amíg élt, alig 33 évet, sokan figyeltek arra, hogy mit mond és mit tesz a temesvári származású fiatal katolikus pap akár Aradon, akár Arad vagy Temesvár környéki falvakban. Nem lehetett nem figyelni rá, hiszen rendhagyó módon, rendkívüli szónoki készséggel szövegezt és észhez egy szerre. És szólt akkor, amikor már szinte mindenki elhallgatott, mert a terror lett úrrá az egész országon. Szólt akkor, majd cselekedett, amikor nem csak az egykori politikusok, tisztviselők, majd lassan-lassan mind szélesebb társadalmi csoportok lettek a diktatúra céltáblái, majd áldozatai, hanem az egyház és különösképpen a katolikus egyház képviselői. Szoboszlai tiszta hangja, a köntörfalazást nem ismerő stílusa, nemkülönben segítőkészsége, érzékenysége az elesettekkel szemben messze világított egy olyan korban, amikor a szürkeség és félelem vett erőt az egész romániai társadalmon.

Hogy ilyen volt, ilyené lett Szoboszlai Aladár, abban Temesvárnak is része van. 1925. január 18-án született Temesváron, egy nagy, polgári házban, a Mehala negyedben. Apja vasúti tisztviselő volt, aki 1918 után is megtarthatta állását, mert letette a nyelvvizsgát és tudása miatt megbecsülésnek örvendett akkor, amikor magyarnak lenni nem volt érdem. Miközben a történelem vihara 1940-ben a Szoboszlai családot Észak-Erdélybe menekíti, a háború után pedig Magyarországra, a család néhány tagja, így Szoboszlai nagyanyja is - Sztarna Mária - Temesvárt marad. A háború befejeztével a lakásba idegeneket költöztettek, míg Szoboszlai nagyanyjának egy szobában kellett meghúznia magát. Letartóztatásáig ide jár "haza" Ali, ahogy a család nevezte, itt adott saját maga által készített - ma homeopatának nevezett - hatásos gyógyszert sokaknak, és innen ment el utoljára a rendőrségre, ahonnan azután soha többé nem engedték vissza. Az '50-es évek rettegései között a Szoboszlai nagymama megérezte, hogy el kell tüntetnie unokája feljegyzéseit, egy éjszakán át égette a kéziratokat.

Elemi iskolai tanulmányai után Szoboszlai Aladár a temesvári piarista gimnáziumba járt, és ott megkezdett tanulmányait Kolozsváron fejezte be. Teológusként tanulmányait a Gyulafehérvárról Kolozsvárra felköltözött teológián, majd ennek 1944-es menekülése nyomán Zircen, majd Gyulafehérváron folytatta, végül szülővárosában fejezte be. Temesváron szinte titokban, a hívek kizárásával szentelt fel az akkor már áldozatként kiszemelt Pacha Ágoston püspök.

Szinte bizonyos, hogy Szoboszlai személyiségét döntően befolyásolták a temesvári/bánsági élmények és emlékek, akárcsak az aradiak. E térség mozgalmas története, vegyes lakosságából adódó sajátos szellemisége és főleg toleranciája, nemkülönben Szoboszlai sokrétű élettapasztalata, valamint rendkívüli szellemi nyitottsága magyarázzák erkölcsi magatartását. Ez a régió, illetve a család és a katolikus egyház értékrendje határozta meg az 1948-ban végzett pap tevékenységét,

aki nemcsak hívei iránt teljesítette kötelességét, hanem megpróbált a sokakon is segíteni, legyenek azok emberi szóra kiéhezett egyszerű emberek vagy Eszternekre száműzött minorita papok. Ha cselekedni kellett, nem sokat töprengett, tette a kötelességét. És ennek az elkötelezettségnek a jegyében megpróbált cselekedni nem csupán híveinek szűkebb vagy tágabb körében, hanem népéért is. A felelősségtudat hajtotta olyan kérdések megválaszolására, amelyeket akkor még csak nagyon kevesek mertek feltenni, és még kevesebben tudtak megválaszolni.

Átfogó történelmi és társadalmi ismeretek birtokában Szoboszlai Aladár látta a kommunista rendszer embert és erkölcsi rendet pusztító jellegét, ezért megpróbált erre is orvosságot találni. Nagyműveltségű gondolkodóként, a kommunista diktatúra könyörtelensége közepette megpróbált válaszolni a sokakat foglalkoztató kérdésre: mi is a teendő. Válasza, amint az fennmaradt írásából kiderül, rendkívül korszerű volt és egyértelmű: fel kell készülni a változásra, és amint erre lehetőség adódik, cselekedni kell. Egy rendkívül átfogó történelmi elemzés nyomán Szoboszlai eljut annak felismeréséhez, hogy a keresztény erkölcs jegyében szükség van az összefogásra, mind hazai,

Szoboszlai Aladár

mind pedig európai szinten. Így jut el az akkor még csak alig körvonalazódó Európai Unió gondolatához! És a "nem elég ..." felelősség vállalásával jut el a fiatal pap a hazai, a romániai politikai cselekvés szükségességéig.

A Szoboszlai és társai ellen indított perben tevékenysége három vádpontban fogalmazódott meg: a Keresztény Dolgozók Pártjának az alapítása, egy magyar-román konföderáció létrehozása, illetve egy állítólagos összeesküvés megszervezése.

Önmagában bármelyik ezen három vádpont közül elégséges lett volna sokévi súlyos börtönbüntetést kiróására. Az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot követő retorziók közepette, alig két hónappal Nagy Imre és társai központilag levezényelt kivégzése előtt, ezek a próbálkozások sokkal súlyosabbaknak és veszélyesebbnek minősültek.

Mi is volt Szoboszlai Aladár elképzelése, amit felkaroltak társai?

Tekintettel az 1950-es évek közepe táján lassan beinduló politikai enyhülésre és figyelembe véve Európa és a térség addigi fejlődését, nemkülönben a kommunista rendszer teljes csődjét, Szoboszlai elkerülhetetlennek látta a többpártrendszer újbóli bevezetését. Erre a pillantra kellett késznek állnia egy olyan pártnak, amely programjával, célkitűzéseivel képes maga mellé állítani a széles tömegeket. Levonva a tanulságokat mind a kommunista - akkor népi demokratikusnak nevezett - rendszer, mind a kapitalista rendszer működéséből a Keresztény Dolgozók Pártja egy köztes, pontosabban harmadikutas megoldást ajánlott. Elsődleges célját abban határozta meg, hogy "valamennyi faj, nemzetiség és vallási közösséghez tartozó dolgozó anyagi és kulturális érdekeiért küzd". Elismerte a magántulajdont, bizonyos megszorításokkal helyre is akarta állítani az egykori tulajdonviszonyokat. (500 hektárig vissza akarta adni az elkobzott földbirtokokat, aki pedig földet igényelt volna, annak az állami földalapról kellett volna juttatni; az egykori gyárosok megszabott feltételek mellett szintén magukénak tarthatták volna meg javukat.) Főleg, de nem csak a gyárak viszonylatában, a KDP programja egy sajátos részvényesítési rendszert javasolt, amikor is a gyárak dolgozói lettek volna azoknak a részvényesei, akárcsak - tulajdonosi jogaik alapján, ám sokkal nagyobb arányban - maguk a gyárak tulajdonosai. Mind az ipari, mind a mezőgazdasági termelőegységeknek saját értékesítési hálózatot kellett volna létrehozniuk, hogy megakadályozzák a termelt áruk értékesítése során létrehozott profit idegen kézbe juttatását. A teljes nyereség meghatározott részét a részvénytulajdonosoknak vissza kellett fordítaniuk a termelés bővítésére. A párt programja számos más kérdést is nagyon pontosan szabályozott, így a nemzetiségi kérdést is. ("egyik nemzet sem terjeszkedhet a másik rovására", "azon közösségekben, ahol vegyes a lakosság, a nemzetiségek arányában osszák meg a vezetést", "az állam támogatja népünk nemzeti törekvéseit") A KDP művelődéspolitikai és felekezeti politikáját is messzemenően a tolerancia jellemezte. ("A felekezetek kapják vissza iskoláikat. Vezethessék be újra a kötelező hitoktatást. Ateista vagy felekezet nélküli szülőknek adassék meg a lehetőség, hogy gyermekeiket kivonják a hitoktatás alól, de kötelező legyen az erkölcsnevelő óra látogatása.")

A magyar-román ellentéteket, rendkívül érdekes okfejtéssel, Szoboszlai egy magyar-román konföderáció megvalósításával tartotta megoldhatónak. Ezért szerepel a peranyagban vádpontként "a Románia területi integritása elleni szervezkedés". (!) A konföderáció tervezete számos nagyon érdekes elvet rögzít a két nép viszonyát illetően, így azt is, hogy: "Felségsértésnek tekinthető minden olyan akció, amely a Conföderatio keretén belül népek közötti széthúzást, divergenciát idézne elő, minden olyan aktív jellegű akció, mely az itt lakó népek jogfosztására irányulna." De a tervezetben szerepel az autonóm szervezkedés joga is.

Szoboszlai és társai ellen felhozott harmadik vádpont az összeesküvés volt. A vádirat szerint nem is egyszer, hanem kétszer próbálkoztak meg összeesküvés útján megdönteni a létező politikai rendszert. A kérdés tisztázása ma rendkívül nehéz, annál is inkább, mert ma már csak a Securitate forráskönyvének minősíthető per és jegyzőkönyvek állnak a rendelkezésünkre. Ezek alapján nagyon nehéz kibogozni az igazságot, megállapítani a valós tényeket.

Kétségtelen, hogy Szoboszlaiék eredeti elképzelése az volt, hogy amint a politikai helyzet ezt lehetővé teszi, színre lép a Keresztény Dolgozók Pártja, megpróbál választások útján kormányra kerülni, hogy megvalósítsa a politikai programjában foglalt célkitűzéseket. Erről az elképzelésről szól több tanúvallomás is. Ezzel szemben fogalmazták meg a per során a nem is egy-, hanem kétszeri összeesküvés vádját. Ezzel helyezhető szembe Szoboszlai Aladár igen érdekes állásfoglalása, miszerint ez az elképzelés csak gondolatban, pontosabban elméletileg létezett, de kivitelezésére sosem került sor.

A tanúvallomások szerint már 1956. augusztus 20-án, majd ez a dátum módosult és 28-án kellett volna sorra kerülnie az államcsínynek, melyben a székelyeknek el kellett volna indulniuk Brassóba, majd Bukarestbe, hogy tömeges megjelenésükkel kirobbantsák azokat a megmozdulásokat, amelyek rendszerváltozáshoz vezethettek volna. Ez az elképzelés állítólag azért hiúsult meg, mert a székelyeknek nem volt pénzük az útra, sem fegyverük.

A vádirat szerint a második szervezkedésnek az '56-os magyarországi forradalom és szabadságharc kirobbanása után kellett volna megtörténnie. Szoboszlai és fő szervező társa, Huszár, ekkor valóban a Székelyföldre utaztak, majd Bukarestbe. Akár az első alkalommal, úgy most is Szoboszlai nagy reményeket fűzött egy román tankhadosztály parancsnok - Drăgăniță Constantin - támogatásához. A tanúvallomások szerint a résztvevők megfogalmazzák elképzeléseiket, de azok ezt a szintet nem haladták meg, nem váltak tetté. Elgondolkoztató, hogy az állítólagos államcsíny kulcsfontosságú szereplői, Szoboszlai Aladár és Huszár József kivételével, nem mozdulnak, nem tesznek semmit, mi több, sokan nem is vállalják a rájuk kiosztott kisebb-nagyobb szerepet. Minden egy nagyon furcsa állóképpé merevedik, a valóságos elemek dacára sehogy sem akar a vádlók szóhasználatára szerinti "puccsnak", azaz államcsínynek, netalán rendszerdöntő megmozdulásnak látszani. Ez és Szoboszlai előbb már említett kijelentése, az elképzelést igen, de a cselekvést már egyáltalán nem tanúsítják. A per során felsó-

rolt olyan vádak, mint a nyugati rádióadók "ellenesége" adásainak hallgatása és kommentálása, illetve Szoboszlai több társának szándéka, hogy ténylegesen is segítsék élelmiszerrel vagy személyes részvételükkel is a magyarországi forradalmárokat, mintha súlyosbítanák (?) a fő vádpontokat. Mindez méginkább arra int, hogy a vádak tudatos halmozásáról lehet szó mind a kihallgató tiszték, mind a per előkészítői részéről, nyilván azért, hogy a vádirat, azaz az elkövetett bűn még súlyosabbnak tűnjön.

Ugyan a vádirat - érthető okokból nem utal rá -, de a vallomásokból közvetve, Szoboszlai írásából pedig egyértelműen kiderül, hogy elképzelése szerint a rendszerváltásra egyidőben került volna sor mind Romániában, mind Magyarországon, Romániában magyar-román együttműködés eredményeként, amint a KDP programját is párhuzamosan tevékenykedő pártoknak kellett volna megvalósítaniuk mindkét országban.

Az '50-es évek, de különösen az 1956 után bevezetett rendkívüli BTK és más törvénymódosítá-

sok, de az egymást érő újabb és újabb letartóztatások 1958-1959-ben, egyértelműen jelezni kívánták, hogy a kommunista rendszer nem tűr meg semmiféle rendszerellenes vagy annak minősülő cselekedetet. Legkevésbé azt, hogy a romániai magyarság hitet tegyen a magyar szolidaritás eszméje mellett.

Így kerül sor Szoboszlai és társai perére, miután 1957 szeptemberében megkezdődnek a letartóztatások. A Harmadik Kolozsvári Katonai Bíróság Temesváron szervezte meg Szoboszlai Aladár és társai koncepció- / kirakatperét, amely 1958. április 17-én kezdődött, és a május 30-i ítélethirdetésig tartott. Szoboszlai Aladárt kilenc társával együtt a Macskási Pál elnök vezette katonai tanács halálra, további 47 társukat rendkívül súlyos börtönbüntetésre ítélte.

A tíz halálos ítéletet a jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1958. szeptember elsején este 11 és 12 óra között hajtották végre. A kivégzettek közös sírjának helye máig ismeretlen.

TORÓ TAMÁS

I. Tóth Zoltán, a Magyar Tudományos Akadémia 1956-os, bánsági származású mártírja

1956. október 25-én a magyar forradalom harmadik napján délelőtt 10 óra után a budapesti Parlament előtt a tüntető tömegbe löttek. A golyók több mint száz embert öltek meg, köztük I. Tóth Zoltánt is, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Történelem Karának dékánját, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagját.

Tóth Zoltán, Versecen született, a mai szerb Bánság területén 1911. augusztus 11-én. Apai

I. Tóth Zoltán szobra az MTA udvarán

ágon rokonsága a szintén bánsági Végvárról származott. Annak érdekében, hogy megkülönböztessék magukat a többi Tóth családtól, az Inoka nevet használják, utalva a család eredetére. Innen származik az „I” előnév. Ezt később is használni fogja, sőt egyes újságcikkek Inokai Péter néven ír alá. Anyai részről nagyszülei temesváriak lévén, 8 évesen kerül a Bánság fővárosába. Itt jár elemi iskolába, majd a Piarista Gimnáziumban végzi tanulmányait. A fiatal Tóth Zoltán formálisan fontos szerepet játszott, hogy Temesváron nőtt fel, ott, ahol a több kultúra és nyelv egymásmellettsége természetes volt. A temesváriak többsége, már kisgyerek korában megtanult magyarul, románul, németül és szerbül. Így nőtt fel, és szerzett érettségi diplomát 1929-ben. Tagja volt annak az első évfolyamnak, amely annak ellenére, hogy a líceumban anyanyelvén tanulhatott, mégis román nyelven kellett érettségiznie idegen bizottság előtt. Ennek következménye volt, hogy 1929-ben, 90%-a a magyar érettségizőknek megbukott. Ro-

mán tudásának köszönhetően I. Tóth Zoltán abba a 10%-ba sorolhatta magát, amelynek mindezek ellenére sikerült leérettségiznie. Ugyanaz év őszén, beiratkozik a kolozsvári I. Ferdinánd Király Egyetem, történelem-földrajz szakára. Beiratkozik a Református Teológia szakra is, amit 1933-ban el is végez. 1934 tavaszán államvizsgázik történelemből is. Egyetemi évei alatt tagja lesz az Ifjúsági Keresztény Egyesületnek (IKE), és alapítója az Erdélyi Fiatalok című folyóiratnak. Ezekben az években kapcsolatba kerül Szekfű Gyula történelemmel és Makkai Sándor íróval. E két személyiségnek köszönhetően kerül be a Hitel című folyóirat szerkesztői közé is. A Hitel szerkesztői köre annak idején a következő személyekből állt: Bakk Péter etnográfus, Bíró József művészettörténész, Domokos Pál Péter etnográfus, Entz Géza művészettörténész, Mikó Imre, Szabó Attila nyelvész, Jakó Zsigmond középkorkutató.

1937-ben sikerül elnyernie egy ösztöndíjat, így az év őszétől a párizsi Sorbonne-on folytatja tanulmányait. Ez rengeteget jelentett a fiatal történelemnek. „Párizs azt jelentette számára, amit egykor Bálcescunak: a szabad levegőt, a tudományos kutatás elmélyítésének lehetőségét és nem utolsósorban olyan széles horizontot, amely alkalmat nyújtott a sokat forgatott nemzeti-népi kérdések megértéséhez, azoknak újabb elemekkel való kibővítéséhez”- írja róla tanítványa, Csatári Dániel. Doktori dolgozatának címe *Az erdélyi románok és a francia közvélemény a XIX. században*, amelyet nem vehetett meg, mert a világháború kitörése miatt, a párizsi román követség utasítására haza kell térnie.

Hazatérése után, visszamegy Szatmárnémetibe, ahol 1941-ig ismét tanára lesz a Református Főgimnáziumnak. Innen Kolozsvárra kerül az Egyetemi Könyvtárhoz tudományos munkatárnak, majd 1942 januárjától intézeti tanár lesz az Erdélyi Tudományos Intézetnél. Ezekben az években írja meg a következő tanulmányait: *A román nemzetiségi egységeszme fejlődése 1848-ig* (1940),

Az erdélyi románok a XX. században (1941), *Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana* (1941), *Román vonatkozások a magyar történelmi irodalomban* (1942). Ezek után írja meg *Az erdélyi román nacionalizmus első százada (1697-1792)* című művét, amelyet doktori disszertációként véd meg 1944 májusában Budapesten, de csak 1946-ban jelenik meg nyomtatásban. 1944-ben már Budapesten él, ugyanis az Erdélyi Tudományos Intézet ide helyezi ki, ahonnan nem tér vissza többet Kolozsvárra. 1949-től újkori egyetemes történelmet tanít a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen.

A népi demokratikus országokban meghirdetett „testvériség” időszakában, nagyon fontosak lesznek I. Tóth Zoltán művei. Az, hogy nem párttag, újabb pozitívum a sztálinizmustól eltávolodni kész kultúrpolitikában. Megválasztják a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetén belül a Szovjetunió és a népi demokráciák történetét kutató osztály vezetőjének. 1953-tól, pedig az ELTE Történelem Karának dékáni tisztségét tölti be. Közben továbbra is foglalkozik a román történelem kutatásával. Ennek gyümölcseként születik meg 1949-ben, nagy tanulmánya, amelyet a Magyar Tudományos Akadémián mutat be, Nicolae Bălcescu válogatott írásainak 400 oldalas magyar nyelvű kötete. 1952-ben pedig kiad egy átfogó tanulmányt, az 1848-as magyar forradalom vezetőinek nemzetiségpolitikájáról. Ugyanakkor vezetője annak a munkacsoportnak, amely elkészíti az 1825-1867 közötti időszak magyar történelmi bibliográfiáját. Ez 1952-ben jelenik meg három kötetben.

Nem csak egy embert, hanem egy nagyszerű tudós pályáját ölte meg az a gyilkos golyó. Egy olyan ember pályáját, aki nagy sikerrel kutatta a román-magyar kapcsolatokat. Magyarként is objektíven írt mindkét nép történelméről. Eppen ezért sorolhatjuk azon történészek sorába, akiket mind a román, mind a magyar történettudomány számoltart.

A mellszobor alatt látható felirat és az MTA épülete

VICZE KÁROLY

Ormós Zsigmond

Ormós Zsigmond, (csicseri) Temesvár modern haladásának legszámottevőbb előmozdítója 1813. február 20-án született Pécskán (Arad). Családja Ung vármegyéből származott. Antal, aki Ung vármegyében főpénztárnok volt, 1774-ben költözött át Arad vármegyébe, s Almásy Krisztinát vette feleségül, akitől József nevű fia született. Ez Temes vármegyei szolgabíró lett, majd Török Annával házasodott össze. Az ő fiuk Zsigmond, aki tanulmányait Temesváron kezdte, majd Szegeden és Nagyváradon folytatta. Temes vármegye Vukovics Sebővel Pozsonyba küldte írónak a vármegye követi mellé. Itt szónoki és írói tehetségével tűnt ki. Felfigyelt rá Kölcsey Ferenc. Tagja lett a Lovassy László elnöksége által megalakult és a kormány által üldözöbe vett társalkodó egyesületnek, s csakhamar az "országgyűlési ifjúság" egyik vezetője lett, ami miatt többek között (Pulszky Ferencel együtt) egy időre eltöltötték az ügyvédi cenzúrától. Pozsonyból hazatérve, 1838-ban Temes vármegye aljegyzője, majd rákosi, később buziási szolgabíró lett. 1844-ben Temes vármegye főszolgabírája, majd az 1848-ban a vármegye egyik országgyűlési képviselője lett. A szabadságharc után várfogságra ítélték, egyike lévén azoknak, akiket a temesvári sáncüregekbe zártak, ahonnan 9 hónap múlva szabadult ki. 1850-ben. Szabadsága visszanyerése után, az abszolutizmus idején visszavonultan élt, tanulmányainak és az irodalomnak szentelve idejét. Egy ideig Buziáson élt, de hogy a folytonos katonai zaklatást kerülje, 1857-ben Olaszországba utazott, ahol 3 évet töltött el, hosszabb utazásokat téve külföldön. A kiengedés után hazatért. Temes vármegye alispánna választotta, majd 1871-ben főispánna. 1872-ben a Szent István-rend kiskeresztjével tüntették ki. 1875-ben Temesvár városának is főispánja lett. Ebben az időben, 1872-ben tette le a dél-magyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat alapját «Dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat» címen. A társulat célja a magyar közművelődés és magyar állameszme megszilárdítása, valamint Dél-Magyarország történelmi múltjának felderítése volt. Temes vármegye 1886-ban a társulat céljaira díszes palotát emelt (ma a temesvári román akadémiai könyvtár van az épületben). 1873-1874-ben a társulat terjedelmes emlékkönyvet adott ki, 1875-től kezdve pedig a *Történelmi és régészeti Értesítő* című szakközlönyt. 1878-ban

Ormós Zsigmond indítványára a dél-magyarországi részek visszacsatolásának évfordulójára *Dél-magyarországi múzeum-egyesület* alakult. Ez a két egyesület azután 1885. június 2-án összeolvadt. Elnökének id. Ormós Zsigmondot, majd 1891-től Deschan Achillest választották. Az egyesületnek 1892-ben 120 évdíjas tagja volt, akik évenként 5 forintot fizettek, az alapító tagok pedig 200 forintot. Ebben az évben a társulati vagyon összértéke 38450 frt 43 kr. volt. A társulat sokoldalú tevékenységet folytatott céljai elérésére, felolvasásokat rendezett, és számos irodalmi kiadványt jelentetett meg, melyekkel nagy mértékben hozzájárult a Temesköz történetének felderítéséhez. Ormós Zsigmond társulata, amelynek később gyűjteményeit (könyv, festmény és műtárgy) is odaajándékozta, tekinthető a mai temesvári múzeum elődjének. Ormós Zsigmondot 1888-ban ötven éves szolgálati jubileuma alkalmával a Lipót-rend középkeresztjével tüntették ki. A Magyar Tudomá-

Ormós Zsigmond

nyos Akadémia már 1861-ben tiszteletbeli levelezőtagjává választotta. Az irodalommal már Pozsonyban elkezdett foglalkozni. Ekkor írta első drámáját és több rajzot és elbeszélést a *Rajzolatok*-ba. Számos műtörténeti, archeológiai stb. cikkein és útleírásain kívül önálló művei: A bujdosó naplója, Temesvár, 1840. – Véres bosszú, Regény, u.o., 1844. - A halálos büntetés, 1840, Múlt idők és viszonyok, Regény, 6. Köt., - A napló titkai, u. o., 1844. - Fogolyélet a bástyaboltzatban, színmű 5 felv. – Spadille, Manille és Paszta, Vigjáték, - A banya sziklája, Piatra babi, korrajz, Pest, 1858. - Adatok a művészet történetéhez, u.o., 1859., - Utazási emlékek, Németország művészeti leírása, 1860, 1862-63, 6 köt. u.o., - Főth művészeti szempontból, u.o., 1861, A Széchenyi-szobor és a szobrászat realizmusa, u.o., 1863, - A herceg Eszterházy-képtár műtörténelmi leírása, u.o., 1864, - Urbinói Santi Rafael, Temesvár, 1867, - Giorgione Barbelli di Castelfranco, történelmi korrajz, u.o., 1872, - Árpád-kori művelődésünk története, Budapest, 1881, - Visszaemlékezések, Temesvár, 1885-88, Három köt. Az első kötet (Temesvár) Velence leírását foglalja magában, ugyanez megjelent ugyanott német nyelven is; a második kötet Kupeczky János híres magyar festő

életét és művészetét rajzolja meg, a harmadik kötet: *Gyűjteményeim* címet viseli, Murányi Ignác temesvári főispán emlékezete, u.o., 1869, Számos műtörténelmi cikke jelent meg a lapokban, mint a Pesti Napló, az Arad, az Alföld politikai lapok tárcáiban, az Akadémiai Értesítőben, Arany Koszorújában, az Ország Tükrében, a Hazánk és Külföldben. Az ő tevékenysége hozta létre Temesvár első magyar napilapját, a **Temesi Lapok**-at, melynek 10.000 forintnyi óvadékát ő tette le, ő toborozta össze a lap munkatársait, és ő gyűjtötte össze a lap fenntartásához szükséges összeget. Az elnöksége alatt alakult és működő Dél-magyarországi Múzeum-egylet közgyűlésén olvasta fel értekezését: *Művelődési adatok Corvin Mátyás életéből*, amely 1866-ban megjelent az egylet és a Dél-magyarországi Lapokban magyarul és a Süd-ungarischer Lloydban német nyelven. Szintén két nyelven jelentek meg elnöki megnyitó és záróbeszédei mind az említett gyűlésekről, mind az orvosok és természetvizsgálók 1886-ban Temesvárt tartott XXIII. vándorgyűléséről.¹

Ormós Zsigmond 1889-ben vonult nyugállományba, 1894-ben halt meg idegbetegségben Budapesten.²

¹ *Vasárnapi újság*, 1872. 34. o., arcképpel.

² *A Pallas Nagy Lexikona*, Budapest, V. köt., Délmagyarországi történelmi és régészeti muzeum-társulat, XIII: köt., Ormós-család, címszók alatt; Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai*, Temes vármegye és Temesvár, Temesvár, 224. o.,

UJJ JÁNOS

Simay István

Aradon alig néhány olyan magyar név maradt meg a város jelentősen megváltozott nemzetiségű lakosságának a tudatában, amely valaha közszájon forgott: báró Andrányai a vaskereskedésért és gyermekkorházért, báró Neumané a textilgyárért és a futballcsapatért, Rozsnyai és Földesé a patikájukért, Simayé a közfürdőért. A Simay-fürdő fogalom volt Aradon, még a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben is a városi gőzfürdőt rendszeresen látogatták a tisztálkodni vágyó aradiak, a jó hírű, elegáns, sokféle szolgáltatást nyújtó közfürdőbe eljárni, beülni a „gőzbe”, hetente egyszer meggyúrtni magad amolyan státuszszimbólum is volt. Még véletlenül sem nevezte senki a fürdőt az új, „szocialista” nevén „Sănătatea”-nak!

De ki volt a fürdőalapító Simay István?

A család két ága közül (Márki Sándor a mai napig legteljesebb megyei monográfiája szerint) az aradi Tódor, Márton, Izsák és Salamon révén 1760-ban szerzett nemességet, azt Ignác szenttamási ispán Aradon 1789. augusztus 30-án hirdet-

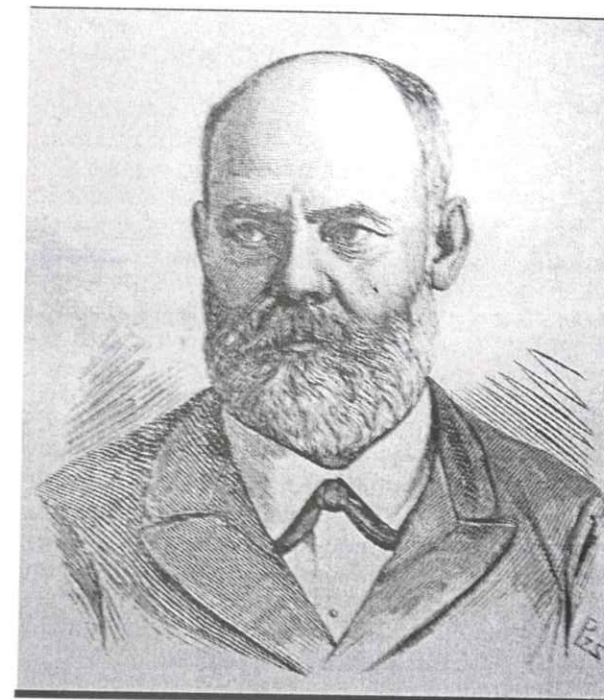
te ki. Innen a család nevében a nemesi y. A család másik ága Biharban telepedett le. Ennek a bihari ágának a leszármazottja Simay István. 1832-ban (más forrás szerint 1833) született a Bihar megyei Szalacson. Édesanyja korán meghalt, tíz évesen árván maradt, s a nagyváradi Salamon árvaházba került.

Alig tizenhat éves, amikor sok magyar fiatalhoz hasonlóan „honfiúi kötelességből” önkéntesként beállt a honvédseregbe. A szabadságharc végéig honvédként, közlegényként (az akkori szóhasználat szerint „közharcosként”) vett részt a nemzet honvédő harcában. A forradalom bukását követően, bár nem volt tiszt, nem várt reá katonai törvényszék, hogy ne sorozzák be az osztrák hadseregbe, Bihar megye falvaiban bujkált. Több éven keresztül tanítóként és segédjegyzőként tevékenykedett Érkeserűn és Álmosdon. Végül a katolikus egyház vette pártfogásába, papi ajánlással és az egyház anyagi támogatásával 1853-ban Szatmárnémetiben részt vett egy pedagógiai tanfolya-

mon. Miközben oktatott, Nagyváradon folytatta megkezdett tanulmányait. Tanítói oklevele megszerzése után Gyulán kapott állást, de az ottani tevékenységéről kevés információ maradt.

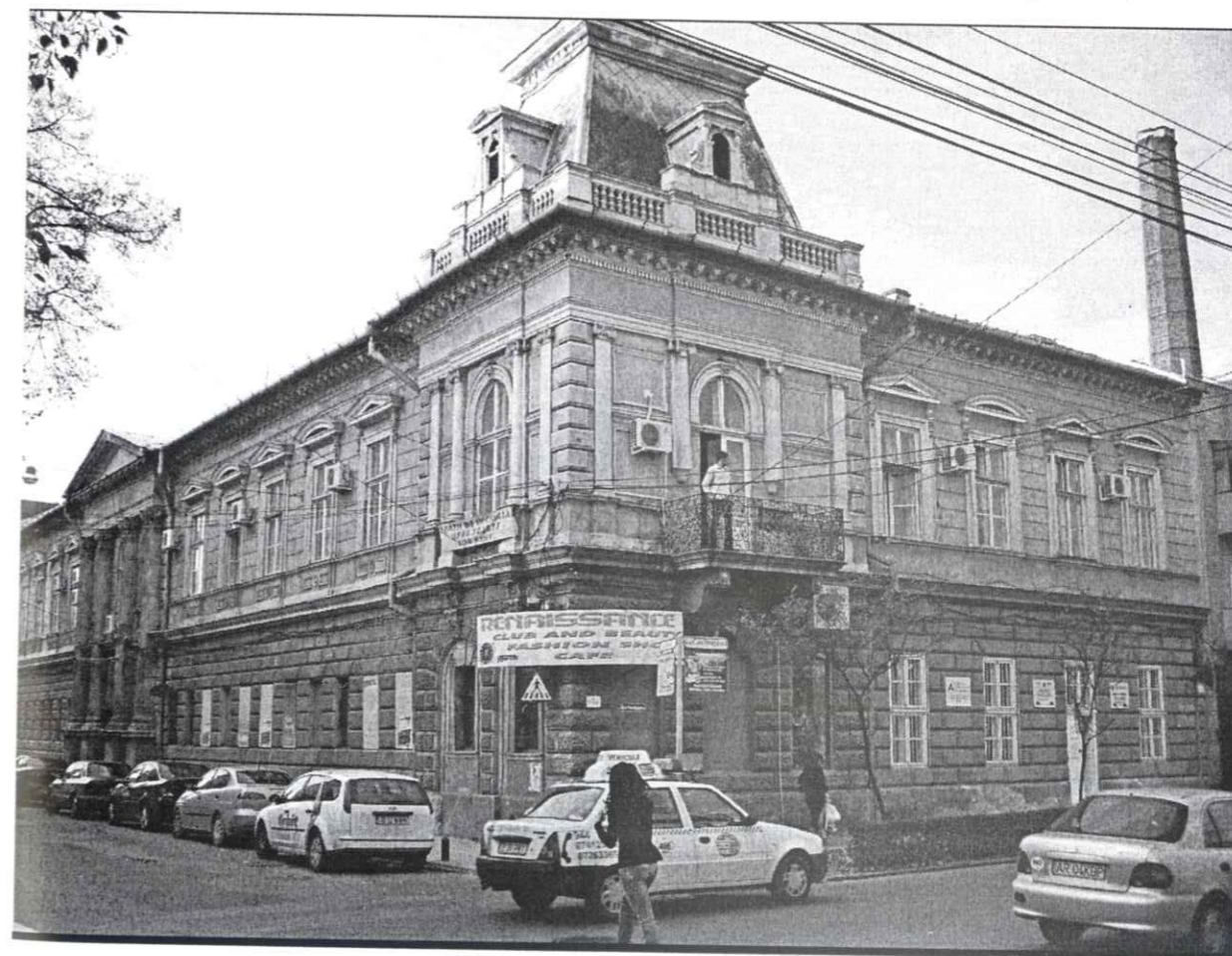
1867-ben az egyik megüresedett belvárosi tanítói állásra Arad városa pályázatot hirdetett. A jelentkezők között volt Simay István, az ugyancsak 48-as honvéd Némethy Károly, Záray Ödön és Györgyössy Rudolf. Az iskolaszék olyan kiválónak tartotta valamennyiük vizsgaeredményét, hogy a következő évben elkészült és megnyitott Pesti (később Kossuth, ma Mărășești) utcai népiskolába mindannyiukat meghívta tanítónak. Az új tanintézet igazgatójának Simay Istvánt nevezték ki.

Hogy milyen kiváló pedagógus volt Simay, arra bizonyíték Barabás Bélának, majd két évtizeden keresztül magyar parlamenti képviselőnek (később, a két világháború között a román parlament szenátora, az Aradi Magyar Párt elnöke) hozzá intézett levele. Az iskola fennállásának 40. évfordulója ünnepségére meghívott politikus rendkívül elismerően írt egykori tanítójáról és igazgatójáról. „Tetszett nekem az új iskola, s az a modor, amellyel az akkori négy tanító, mint 'új emberek' fogadták a kis nebulókat... Elég az hozzá, hogy ezen a 40 éves ünnepen, én Téged ünnepelek ez egyszerű sorokban. Eszembe jutott a Te

Simay István (tollrajz)

akkori érdekes alakod, modorod, tiszteletet parancsoló fellépésed s mindenkivel szemben tanúsított előzőkeny, bátorító viselkedésed.” (Barabás Béla Simay Istvánnak, 1908. jún. 16.) Szakmai

Az általa 1884-ben építtetett közfürdő

képzettségének, kiváló pedagógiai érzékének köszönhetően nevezték ki az aradi népiskolák felügyelőjévé.

A tanítás mellett tanult is, négyévi tanulást követően leérettségizett a helybeli gimnáziumban. 1872-ben ő volt az első aradi pedagógus, aki a polgári iskolákban való oktatásra képesítette magát. Az abban az évben az egykori minorita gimnázium épületében megnyitott első polgári fiúiskolának ő lett az igazgatója. A tisztséget 1883-ig töltötte be, iskolája az ország egyik legismertebb tanintéze lett. Tevékenységéért többször országos kitüntetésben részesült, a bécsi világiállításra kormánykiküldetést kapott, a közoktatási minisztérium is többször jutalmazta. Az 1879-es polgármesteri jelentés szerint: „Külön ki kell emelnem polgári iskolánk igazgatóját, Simay István urat, kinek kiváló szakképzettsége, hivatásától áthatottsága, buzgósága eredményezte azt, hogy polgári iskoláink kitűnőknek tekinthetők, s hogy azok jelen szervezetük mellett is rendeltetésüknek megfelelnek!” Neve több polgári iskolai tankönyv szerzőjeként ismertté vált az egész országban.

Mintegy negyven esztendőn keresztül aktív résztvevője volt Arad társadalmi, kulturális és politikai életének. Alapítója volt az Aradvidéki Tanítóegyletnek, a siketnéma iskolának és a szegény tanulókat segélyező egyesületnek. Beválasztották a város törvényhatósági bizottságába, ahol az iskolaszék alelnökékként tevékenykedett.

Simay István egy jómódú sváb leányát vette el feleségül, a házasság révén némi tőkéhez jutott. A Magyar Királyi Főgimnázium mellett vásárolt telken építtette fel és nyitotta meg 1884 decemberében a róla elnevezett, s mintegy 110 éven keresztül megszaktítás nélkül működő, saját kazánházzal, uszodával, kádfürdővel rendelkező közfürdőt. A közfürdőnek saját fűrt artézi kútja volt, a szennyvizet egy külön csatornán keresztül juttatta el a Holtmarosba. Hosszú időn keresztül Délkelet Európa egyik legmodernebb ilyen intézménye volt. Az intézmény fennállásának százéves évfordulóján az épület falán egy kis márványtáblát helyeztek el, azon csak az 1884-1984-es évszámok szerepelnek, az alapító, építető neve nem. A diktatúrában ugyanis semmiféle magyar (így a Simay) név kiírását nem engedélyezték.

Aradon, mint szerte az országban 1867-ben, a kiegyezés évében alakult meg az 1848-49-es veteránokat tömörítő Honvédegylet. Első tiszteletbeli elnökének Klapka Györgyöt választották meg. A Honvédegyletnek tagja lett Simay István is. Az évek múltával egyre nagyobb tekintélye lett, ő lett az aradi Honvédegylet elnöke, bár az egylet igazolt tagjai között mindvégig honvédként, közharcosként szerepelt. 1904-ben Arad város köztisztviselében álló fiát az a megtiszteltetés érte, hogy a Honvédegylet Országos Szövetsége díszelnökének választotta. Megválasztása hírére az Arad Községi Iskolaszék meglehangú levélben üdvözölte, kiemelve: „Ezen jól megérdemelt kitüntetés a mi városunkra nézve is felemelőleg hat, mert Ön, mint 1848-49-iki honvédharcos, úgyis, mint kiérdemesült községi tanító és városi iskoláinknak

volt felügyelője Aradon töltötte életének nagyobb részét, s e pályáján itt aratta működésével a leg-szebb sikereket.”

A visszaemlékezések szerint Simay komoly erőfeszítéseket tett az idős, támasz nélkül maradt honvédek felkarolására. Az általa kezdeményezett nagyszabású gyűjtésből 4000 koronát sikerült juttatni a rászorulóknak.

Óriási tekintélye volt a városban, a múlt század elején mindenki csak „Simay bátyánk”-ként emlegette. Tagja volt a Kossuth Lajos budapesti temetésén részt vevő aradi küldöttségnek, az aradi Kossuth-szobor felállítását kezdeményező társaságnak.

1910 júliusában az Adriai-tenger partján, Abáziában nyaralt, ott érte a váratlan halál. Valamennyi aradi lap hosszú nekrológban méltatta érdemeit. Az Arad és Vidéke napilap így írt: „Meleg, őszinte lélek lakott ebben az emberben, s aki látta őt, az egykori negyvennyolcas honvéd főhadnagyot /nyilván elírás a rang!/: öreg bajtársainak körében, úgy vélte, hogy a nagy időknek egy aranyzománcos lapja elevenedett meg.”

Sírja az aradi Felsőtemetőben (Eternitatea) található, ükunokája jóvoltából ma is gondozott.

Irodalom:

- *Alföldi Képes Emlékkönyv*. Szerkeszti: Báttaszéki Lajos. Arad, 1887.
- *Arad és Vidéke*. 1910. július.
- *Arad szabad királyi város Törvényhatósági Bizottsága Almanachja*. Szerkesztette dr. Radó Károly. Arad, 1904.
- J. Gy. (Jámbor Gyula), *Simay István „közharcos” utóélete*. Nyugati Jelen, 2000. okt. 6.
- Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*. II. Arad, 1895.

Síremléke az aradi Felsőtemetőben

JANCSÓ ÁRPÁD

1716. Temesvár felszabadítása

Metszetek tudatták a világgal:
Savoyai Jenő hadai kiverték a pogányt Temesvárról!

Október tizenkettedikén Temesvár aprajagya nagyja arra lett volna hivatott, hogy emlékezzék, 290 éve annak, hogy Temesvár 164 évig tartó török iga alól véres harcok árán felszabadult. Az újságok csak rövidhírben említették, ha egyáltalán szóltak róla. Pedig a temesvári csata az 1716-os év említésre érdemes eseménye volt: Jenő herceg diadalát egész Európa csodálta, ünnepelte. A csatáról a nyugat-európai városokban sorra jelentek meg tudósítások: könyvek, röplapok.

A vár meghódítása nem történt minden előzmény nélkül. Már a XVII. század végén megerősödtek a törökök magyarországi (e megnevezés alatt a történelmi Magyarországot értjük) kiűzését célzó törekvések. Buda felszabadítása után a török lassan visszavonulásra kényszerült, egyre nagyobb területeken számolták fel a félhold uralmát. Frigyes Ágost szász választófejedelem 1695-ben megpróbálta elfoglalni Temesvárt, de tervét a szultán megghiúsította. Bádeni Lajos választófejedelem vezetése alatt a császáriak 1696. augusztus elsején újra Temesvárt ostromolták, és körülzárták a várat. A hatalmas felmentő sereggel érkező II. Musztafa szultán a Béga-menti Szerb-Csernya határában ütközött meg Bádeni Lajos seregével, s bár 8000 emberélet árán, de megnyerte a csatát, így Temesvár és vidéke továbbra is a műezzinek énekét hallgathatta. Frigyes Ágost fővezért meghívták a lengyel trónra, és a helyére I. Lipót 1697-ben az akkor 32 éves Savoyai Jenőt nevezte ki. A becsvágyó új főhadvezér Zentánál hatalmas csapatot mért a törökre. Maga a szultán sietve Temesvárra menekült. Ekkor csak Temesvár és vidéke volt még török kézen. Savoyai Jenő fényes zentai győzelmét Temesvár bevételével kívánta megkoronázni. A bécsi kormánykörök Belgrád bevételét javasolták, majd Anglia és Hollandia nyomására 1699-ben megkötötték a karlócai békét, mely szerint Temesvár és környéke továbbra is török kézen maradt.

A félhold uralmának megszüntetése 1716-ban került újra napirendre. VI. Habsburg Károly császár (magyar királyként III. Károly) szövetkezett a Velencei Köztársasággal a törökök ellen. A háború kiobbantó oka a Velencéhez tartozó Morea törökök által való megtámadása volt. A császár és király Savoyai Jenőt bízta meg a hadműveletek vezetésével. Savoyai herceg 1716. augusztus 5-én fényes győzelmet aratott a törökök felett a pétervárad csatában, s nyomban Temesvár alá küldte gróf Pálffy Jánost 16 ezredből álló lovas hadosztállyal és Alexander Württemberg herceget tíz zászlóalj gyalogság élén. Ők 1716. augusztus elején bekerítették a várost. A Béga mocsarai és az esős időjárás nagyon megnehezítette az ostromlók feladatát. A természet ez alkalommal a török védőknek kedvezett. Az ostromot csak a szárazabb keleti és északi oldalról lehetett megkezdeni. Savoyai Jenő augusztus végén ért Temesvár határába. A Kispalánkkal szemben, a déli oldalon Pálffy János huszárjai, észak és kelet felől pedig Württemberg herceg gyalogosi kerítették be a várat. Az ostrom kezdetét a pasa nyaralójának elfoglalása jelentette, majd egy stratégiailag fontos mecset bevételét következett. Szeptember elseje éjjelén Savoyai Jenő a Nagypalánk külvárosnál megkezdte a futóárkok ásását, szeptember 19-én pedig 18 ágyúval a vár lövetését. Egy nap múlva Steinville gróf vezetésével Erdélyből az ostromlók táborába még négy zászlóalj gyalogos, három század gránátos és két ezred vértés érkezett. Az ostrom három hétig tartott, de Mehemet pasa nem adta fel a várat, reménykedett a felszabadító hadsereg megérkezésében, mely Kurd pasa vezetésével szeptember 23-án ért a vár alá. A 20.000 lovasból álló török hadat a császáriak Pálffy vezetésével véres ütközet után visszaűzték. Savoyai október elsején általános rohammal elfoglalta a Nagypalánk külvárost. Az ostromban a császáriak részéről 30 zászlóalj gyalogos, 30 század gránátos

és 2000 munkás vett részt Jenő herceg személyes jelenléte, lelkesítése és Württemberg herceg vezénylete alatt. Az elfoglalt Nagypalánkból napon-ta nagy erőbedobással ágyúzták a 18.000 emberrel védett várat, mely a hónap 10. napján erős rést kapott. A várba visszavonult törökök másnap hatalmas tüzerővel viszonzták a császári csapatok ágyúzását. Ennek ellenére, Savoyai meglepetésére, aki további nehéz harcokra számított még, október 12-én a vár fokára a törökök kitűzték a megadást jelző fehér zászlót. A fegyverletételt másnap, október 13-án írták alá és 164 évi uralom után, szabad elvonulás biztosítása mellett átadták a várat a forforosi kapun győzedelmesen bevonuló Savoyai Jenőnek. A vár visszafoglalása a császáriaknak sebesültekben és holtakban 6.599 emberbe került.

A győzelem lázba hozta egész Európát. XI. Kelemen

pápa az ünnepelt hadvezérnek drágakövekkel és gyöngyökkel ékesített kalapot és szentelt díszkartot ajándékozott. Az esemény után azonnal egyre-másra jelentek meg az ostromot lerajzoló, leíró tudósítások. A Temesvár-ábrázolások legtermékenyebb időszaka következett. Ugyanebben az időszakban jelentek meg a legváltozatosabb látképek a városról és a várról. A már ismert várábrázolások mellett és helyett új látószögökből készített látképek adnak betekintést az akkori várba. A metszők, habár nem láthatták a helyszínt, már több információval rendelkeztek, hisz az ostromban résztvevő katonák Európa különböző helyeiről származtak, s a hírek is könnyebben jutottak el a felszabadult országból. Ezenkívül fontos megemlítenünk, hogy Savoyai seregében számos hadmérnök is tevékenykedett. A vár elfoglalása után pontos felmérést készítettek a várról és a városról. A

Ausführliche RELATION

Von
Anfang der Kayserlichen Belagerung

Der
Türckischen Haupt = Vestung

TEMESWAR,

Wie auch was von Tag zu Tag bis zur Ubergab und Auszug der Türckischen Guarnison darbey passiret / nebst denen eingewilligten Accords-Puncten.

Röplap Temesvár ostromáról

röplapok, könyvek a vár látképe mellett nagyon sokszor alaprajzot is közölnek, vagy éppen fordítva: a fő hangsúlyt a hadrendet, ágyúállásokat, futóárkokat, a mocsáron és vizesárkokon, folyóágakon átvezető hidakat ábrázoló alaprajzok kapják, a látkép pedig csak illusztráció, staffázs szerepét tölti be az alaprajz valamely sarkában. Az 1716-os visszahódítás után újra számos Temesvárt is ábrázoló látképekkel és alaprajzokkal illusztrált könyv jelent meg. Nagyon sok, az eseményt bemutató röplapon láthatjuk viszont Temesvárt, sőt találkozhatunk vele egy 1717-ben kiadott újévi kívánságlapon is. Az ebben az időszakban megjelent ábrázolások sokkal szebbek, sokkal kidolgozottabbak, mint a XVII. század látképei.

Temesvár ostromának egyik érdekes ábrázolása Johann Theodoro Boetio kiadványaiban jelent meg. Ezek a füzetek a magyarországi háborúk eseményeit ismertették a német közönséggel. A füzeteket később könyvalakban is közzétették. A budapesti Országos Széchényi Könyvtár három Boetio-kötetet őriz: az egyik vékonyabb, a másik kettő sokkal bővebb, kiegészített változat. Címe: *Hungarisch = und Venetianisches Kriegs = Theatrum... Leipzig, bey Johann Theodoro Boetio, ... in der Boutique zum Contoir Calender, 1717.* A csatajelenet a könyv nyolcadik részében található, melynek címe: *Achte Fortsetzung des Hungarischen Kriegs = Theatri.* A metszet keretének mérete 29,30 x 18,70 cm. A rézmetszet külön röplapon is forgalomba került *Ausfuehrliche RELATION // Von // Anfang der Kayserlichen Belagerung // Der*

// Tuerckischen Haupt = Vestung // TEMESWAR, // Wie auch was von Tag zu Tag bis zur Ubergab und Auszug der Tuerckischen Guarnison darbey // passiret/nebst denen eingewilligten Accords-Puncten címmel. Mérete 42,80 x 33,90 cm. Egy teljes példány a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának féltett kincse, másik példányát a temesvári Állami Levéltárban találtam meg. Ennek szövege csonkított. A temesvári kiadványokban többnyire ez jelenik meg.

A metszet szemléletesen ábrázolja az ostromot. Rajta számok adnak eligazítást. Feloldásukat a könyv 186. oldalán találtam meg. Eddig csak a Jancsó Ápád – Balla Loránd *Temesvár régi ábrázolásai című* kiadványban jelent meg, ezért itt is teljes egészében közlöm:

1. Stadt Temeswar. 2. Zeug Haus. 3. Des Bassa Wohnung. 4. Das Schloß. 5. Die grosse oder alte Palancka. 6. Die kleine oder neue Palancka. 7. Erster Türckischer Ausfall. 8. Kayserliche Lauff-Gräben und Batterien. 9. Lust-Garten des Bassa. 10. Das Kayserliche Lager. 11. Türckischer Auszug von Temeswar. 12. Der Bassa, oder gewesene Commendant. 13. Ihro Durchl. der Prinz Eugenius. 14. Ihro Königl. Hoheit Pr. Eman v. Portugal. 15. Ihro Durchl. Prinz Alex. von Würtenb. 16. General Feld-Marschall, Graf Palfy. 17. Duc d'Aremberg. 18. Herr General Heister. 19. Gen. Feld-Marschall Lieut. Graf v. Wallis.

Következő számunkban a kapituláció feltételeit ismertetjük és az ezt megörökítő két metszetet is közöljük.

Temesvár ostroma Boetio könyvében

KÁROLYI ATTILA

A régióismeret területei az iskolában (I.)

Elvi szempontok

Van-e az euróregiónknak közoktatási vetülete?

Néhány nyugat-európai példa áll előttünk, hogy a szomszédos népek vagy a kevert nemzetiségű térségek történelmi ellentéteit lehet csökkenteni, a nemzeti sérelmeket feloldani az egymás múltjának, szokásainak megismerésével, az együttműködéssel, ahol a fiatal generáció identitás-formálásában, a nemzeti érzés alakításában nincs előítéletes, elutasító vagy gyűlölködő megfogalmazás.

A regionális szemlélet a közép/kelet-európai közoktatásban alig jelenik meg.

Minél kötöttebb, minél kevesebb szabadabb teret engedő az állami tanterv, annál kevésbé jelenik meg a régiós ismeret. Az állami előírások az egyetemes és a nemzetállami köztörténetet állították előtérbe. Mivel nem előírt, ezért sok érveléssel támaszthatjuk alá azt az álláspontot, hogy a közoktatásban nem létező ismeretkör, felesleges elvárás a régióban való tájékozódás. A magyarországi oktatási rendszerben az ismeretközpontúságról a képességfejlesztésre helyeződött át a hangsúly. A történelmi ismeretek új kezelése, az adott források, az előzetes és feldolgozás során szerzett ismeretek összevetése, egyéni tanulói megfigyelések nagyobb tere, az önálló elemzés nagy kihívást jelent nemcsak a tanárnak, még inkább a diákoknak. Olyan alkalmazott ismeretekre van a 21. század elején szükség, ami már nemcsak az intézményesített tanulás során szerezhető meg.

Elsősorban nem tananyagban, hanem nevelési célban fogalmazható meg a regionalizmus. A „három határ mentén”, 80 év után nemcsak a nemzetek (magyar, román, szerb) és a térség jelentős történelmi kisebbségei (németek, szlovákok, horvátok) közötti *tolerancia* és a *kulturális értékek* tisztelete miatt, hanem immár a dél-magyarországi, a romániai bánági és a vajdasági közös magyar múlt tükörképének összerakása céljából, nekünk magyaroknak ez nemzeti feladat is. Milyen csomópontok vannak a határon innen és túl?

Ilyen lehet a korszakok tanulsága: 1. a középkori régmúlt (Magyar Királyság nagykor); 2. a török pusztítás és a 18. századi újratelepülés kora; 3. a polgárosodás (modern magyar állam, nemzetvédelem, kapitalizálódás) nagy korszaka; 4. az utódállamok struktúrájának kiépülése; 5. a szocializmus időszaka. Más megközelítésben a régi magyar történelmnek két időszaka az egységes nemzet történelme 1918-ig és a magyar kisebbség valamint az anyaországi határmenté története.

Tematikus megközelítésre is vállalkozhatunk: a DKMT előzményei, a régió népességtörténete; az egyházi és megyei, katonai közigazgatás története; a gazdaságtörténet főbb korszakai, a gazdálkodás régiószerző ereje; a régió kulturális arculata; a régiót megjelenítő híres emberek alapján.

1. A régió elnevezésének történelmi előzményei

A régió kulturális egységként való megjelölése a magyar történetírásban a 19. század végén jelent meg. A millennium korában a *néprajzi tájakat* (pl. Nagykunság, Kiskunság, Sárrét, Bihar, Zaránd, Bácska, Bánáság, Temesköz, Hunyad, Szerémség stb.) sorra különítették el. Délvidék neve összefoglaló nagytájként a török háborúk korától használható a dél-magyarországi végvári rendszer adta katonai közigazgatás alapján, majd az 1848/1849-es szabadság-

A szegedi dóm

harcban már szakszó a délvidéki lázadás és harctér, de az irodalomban megfogalmazott életérzés Trianon után vált történelmi névvé.

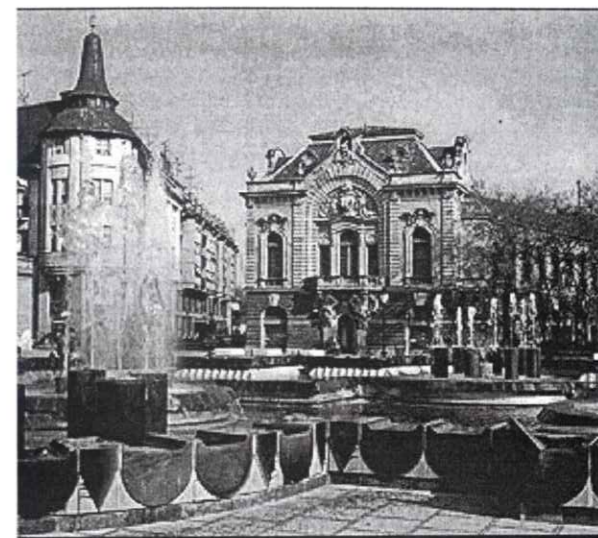
2. A demográfia történetének főbb tendenciái

A honfoglalás korában térségünknek szláv és avar lakossága volt. A 11-12. században a magyar népesség a Dél-Alföldet sűrűn lakta, a kunok letelepítése bontotta meg a kialakult magyar ajkú tömböt. A tatárjárás óriási pusztítást végzett. A lakosság 50-75 %-a is elpusztult a Maros mentén. Az újratelepülésben a magyar ajkúak aránya csökkent. A 15. században virágzó mezővárosi fejlődés mutatható ki, kivételes kiváltságot csak Szeged nyert, szabad királyi város lett. A 15. században egyre erősödő török támadási hullám miatt a magyar népesség kezdett kitepedni a Temesközből, és lassan kialakult már ekkor a magyar nyelvterület határa. A hegyek apró településein ekkor már jelentős a románság száma. A délszláv népekből sokan menekültek a Magyar Királyság területére, ahol határőri feladatokat vállaltak, és ezért kiváltsággént mentesültek a jobbágyi terhek alól. A török uralom alatt fokozódott a délszláv betelepülés. A 16. századi várháborúk (Nándorfehérvár, Pétervárad, Szeged, Temesvár, Szolnok, Gyula eleste), az impériumváltás kevesebb pusztítást végzett a Dél-Alföld népesség számában, mint az 1595-96-os években a térségünkben telelő szultáni had tatárai. Ekkor szűnt meg az aprófalvas településrendszer, és a jellegzetes alföldi városok nagyhatalmúvá (több kistelepülés területét olvasztották be) alakulása végelegessé vált.

A települések pusztulásának második nagy korszaka a törökök kiűzése (1686-1718) lett. A lakatlan területre a háború alatt nagy számban érkeztek a szerbek az ipeki pátriarka, a bolgárok a vidini püspök vezetésével. A 18. századi betelepítésekkel érkező népcsoportok nagyon színes népi kultúrát mutattak. Az újan alapított helységek lakossága gyakran sok helyről érkezett, ezért nem ritka, hogy csak a 19. század végére kezd egységesülni a helyi kultúra népi szokásrendszere. A Bánátba és a marosi, a tiszai határrégió területre magyarokat nem telepítettek, beköltözésüket is tiltották. A katonai közigazgatás területére románok, szerbek és svábok, horvátok, bolgárok érkeztek nagyobb számban. A szlovákok a 18. század folyamán lettek telepítve a Maros mindkét partja mentén, de főleg Békésben. A 19. század közepén a Bácskában a magyar nyelvterület határa a Ferenc-csatorna volt, ettől délre vegyes a lakosság. A Tisza mindkét partján a magyar népesség jelentős számba települt, és a szerbek által lakott határörfi-

Aradi városkép

Szabadkai városkép

déki körzetekben is gyakran többségbe került (kivéve a déli Sajkás kerület). A Bánáságban Torontál magyar, Temesvár és környéke erősen német, Karánsebes központtal román, Versec-Kikinda vonalában szerb népesség került többségbe. Az 1848-ban megfogalmazott szerb területi autonómia, a Vajdaság az önkényuralom alatt intézményesül Temesvári Bánáság és Szerb Vajdaság (innen számítható Bánát és Vajdaság névhasználat) tartomány égisze alatt.

1918-ban rövid ideig Temesvár központtal egy önálló államocskára létrehozását próbálták megvalósítani. A trianoni békeszerződés csak a Nagyszerbia és Nagyrománia létrehozását célzó törekvéseket vette figyelembe. A nemzetállami határok között Magyarországon nem maradt 10 %-nyi összkisebbség, míg Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság államalkotó nemzete mellett nagyon magas arányban kisebbségek voltak. Jelentős migrációt váltott ki, Magyarországról szerbek, Romániából és a délszláv államból magyarok hagyták el nagyobb számban az újonnan létrehozott államot. A nemzetiségi viszonyokat a Bácskában és a Bánáságban betelepítésekkel, új közigazgatási határokkal átalakították, a magyar oktatási intézményeket sorra bezárták, a magyar és német földbirtokosok földjeit gyakrabban osztották fel. A két világháborúban szinte teljesen eltűnt a zsidóság, a jugoszláviai németység. Népiért érte Újvidék környékén a szerbeket, 1944-ben a jugoszláviai magyarokat. Nemcsak a történelem lapjaira tartozik a háború okozta népmozgás, a győztesek által kikényszerített német kitelepítés, a magyar-szlovák lakosságcsere. A szocializmus alatt tovább gyorsult az asszimiláció, nagy arányokat öltött az etnikai viszonyok átalakítása, a tervezett betelepítés Romániában és Jugoszláviában. A kisebbségeket fokozottabban érintette az államosítás, a nagy egyházi és világi földbirtokok elvétele, a földosztás nemzetiségi éle, a külakrendszer, a térszek megszervezése, a nemzetiségi pártosodás lehetetlensége az egypártrendszerben, az ötvenes évek elején a jugoszláv-szocialista tábor ellenségeskedése, az 1956-os magyar forradalom miatt a magyar kisebbségi vezetőkkel való leszámolás. Magyarország a Kádár-korszakban magára hagyta a határon túli magyarságot. Az 1990-es évek árajzolták a régió népességi viszonyainak térképét. A hagyományosan soknemzetiségű romániai Bánáságból a svábok visszatelepédtek Németországba. Jugoszlávia a nagyszerb törekvés miatt felbomlott, a

jugoszláv háborúk következtében betelepülő nagy létszámú szerb menekültek a történelmi hagyományokat és népszerűségi viszonyokat drasztikusan megváltoztatták.

3. Az egyházmegyéek térformáló szerepe a történelem folyamán

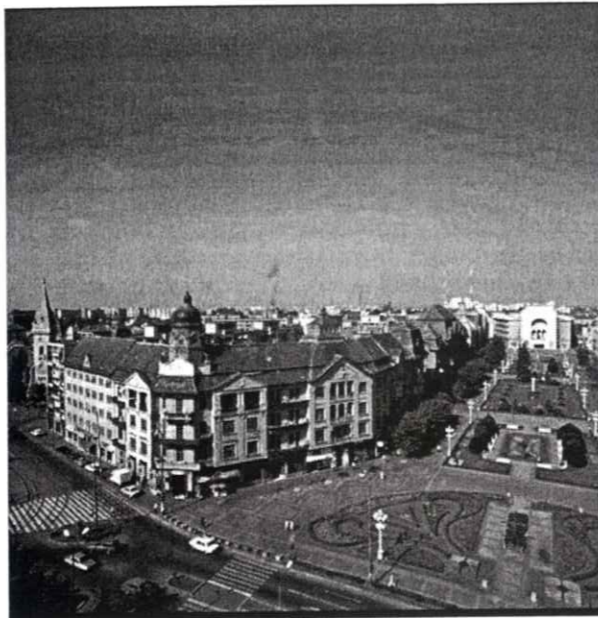
A francia történetírásban megjelenő régió a középkori grófságok és hercegségek határait vette figyelembe. A mi térségünkben nincsenek igazi középkori tartományok, mint pl. Erdély, amelyek jellegzetességeivel elkülöníthető tradíciót nyújtanak.

Kiindulási pont lehet a püspökségek határa, így a *csanádi püspökség* és a *kalocsai érsekség*, a Dunától délre Szerémség. Nagy kulturális határvonal az, ahogy a 11. század elején a latin nyelvű liturgia kiszorítja a Magyar Királyság területéről a sláv liturgiát, és a római katolikus és a görögkeleti egyház egymással szembe kerül. Metód szerémségi püspökségének hatása a bács-kalocsai kettős központú érsekség létrehozásában és Száva-szentdemeter kulturális hatásában él tovább. Az egyházmegyéekben a 11. század végén létrejövő esperességek a vármegyéek határait követik. A Maros menti sávóváros mellett olyan kolostorhálózat jött létre a 12. század folyamán, amelyet az európai középkortörténet számára is ritkaság. A tatárjárás elpusztította. A 13. században első sorban a Római Szentszék törekvéseit megvalósítva missziós püspökségeket (Bosznia, Vidin, Milkó) hozott létre a magyar király hatalma, ekkor nyerte a kalocsai érsekség a címének megfelelő egyházpolitikai szerepét. A 14. században már nem domonkosok, hanem ferencesek lesznek az eretnekek elleni küzdelem és a római keresztény hit térítésének fő misszionáriusai (pl. Marchiai Jakab, Kapisztrán János). A török uralom alatt a reformáció általános a magyarok körében. Kivételesen Szeged-Makó térsége, megmaradtak a ferencesek a szegedi Alsóvárosban.

A 18. század végén a szerb betelepüléssel a szerb pátriárka (Karlóca) kapja meg a vallási autonómia és a magyarországi ortodoxok feletti felügyelet jogát. Ez a kiváltság alapot szolgáltat a román ortodox hitűek ellenérzésének a szerb ortodox hierarchia fölényével szemben. A 19. században hozták létre a román püspökségeket. A katolizáció szellemében szervezik meg az unitus egyházat, a térségünkben a görögkatolikusok inkább románok voltak. A román nemzeti érzés egyik formálója a görög katolikus egyház lesz. A zsidóság a 18. század végén, de inkább a 19. század elején nyer nagyobb teret a mai európai területén. A 19. század végi zsinagógaépítkezések mutatják gazdasági erejüket. Az ortodox és a neológ zsidóság nagy szerepet kap a gazdasági és a kulturális életben. 1848-49-ben a karlócai érsek jelképezte a szerb nemzetet. 1920 után Romániában és a délszláv államban a betelepítésekkel a görögkeleti hívők száma nőtt meg, Romániában a szocializmus ateizmusa mellett az ortodoxia államegyházként támogatott, és jelentős egyházi építkezések történnek. Az egyházi ingatlanok államosítása a római katolikus, a görög katolikus, a református és az unitárius egyházakat fokozottabban érinti emiatt is. Az egyházi iskolák államosítása sem érintette az ortodox egyházat, hiszen csak szemináriumokat tartott fenn.

4. Ezeréves megyék közigazgatás-története

Ezeréves múltra tekint vissza a magyar vármegyerendszer. Szent István királyi vármegyéket (pl.

Temesvári városkép

Bács, Bodrog, Szolnok, Bihar, Zaránd, Csongrád, Arad, Csanád, Temes, 11. századi még Krassó és Keve) szervezett meg, amelyeknek katonai/hatalmi funkciója a bíraskodással, az adószedéssel, a törvények betartatásával járt együtt. A 12. század végéig a magyar királyok Magyarország földjének a nagyobb felét birtokolták, ahogy az egyház és a nemesség részére a királyi föld eladományozódott, létrejött a nemesi vármegye. A térségünkben ez inkább a 14. századtól mutatható ki írásos forrásokban. A középkorban a temesi ispán cím kiemelte viselőjét a többi, megyét vezető főúr, ispán közül, mert Temes megye határmegyeként az al-dunai határvédelem meghatározó katonai feladatát látta el. A török *Hódoltság* annyit jelent, hogy a Török Birodalom szerves része lett a középkori Magyar Királyság középső része. A budai, az egri és a *temesvári vilajet* volt a török közigazgatás erre a térségre kiterjedő régiója, a szandzsákok helyettesítették a vármegyéket, kisebb egységei, a várkörzetek voltak a náhijük.

A török kiűzése után a Habsburg-ház uralma alatt újjászerveződik a Magyar Királyság. A feudális viszony területi szerveződése a nemesi vármegye újjászervezése. Ez nem terjedt ki az 1740-es évekig a *marosi és a tiszai határőrvidékre*, II. József számolja fel a *bánati katonai közigazgatást*, de a déli határ mentén 1886-ig megmarad a *Határőrvidék*. A Bécshez való kötődés és az osztrák jelenlét miatt gyakran csak Ausztriáról beszélnek a román és szerb történelemtankönyvek, a nemesi vármegyerendszer újjászervezése azonban a magyar királyi közigazgatás kiépülését jelentette. Ha a településeket járjuk, a történelmi városok épületeit megfigyelve szembevetődő, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia határa meddig terjedt.

A 13. században megszervezett *bánságok* (szörényi, nándorfehérvári, szreberniki, jajcai, majd kucsói, sói, vidini) az Anjouk idején katonai feladatot láttak el, a Magyar Királyság határvédelmét biztosították. Ezt egészítette ki a Magyar Királyság és a török Birodalom közötti ütközőállamok, *vazallus államok* Boszniától Moldváig. A török katonai és közigazgatási régiója a temesvári vilajet, amely a Bánát és részben a határőrvidékek 18. századi megszerveződésének földrajzi tere lesz.

TEODOR STANCA

A SZABADSÁG OÁZISA

TEMESVÁRI DIÁKGYŰLÉS - A szervező Diákszövetség temesvári nagy diákgyűlésére 1956. október 30-án került sor. A szervezőket és a felszólalók egy részét helyben letartóztatták, a kiszabadításukra megindult diáktüntetések nyomán mintegy 3000 diákot tartottak fogva rövid ideig a becskeréki katonai laktanyában. A bírósági tárgyalásra november 15-16-án került sor. 30 diákot s egy tanársegédet ítéltek el, köztük egy magyar volt, Nagy László. / 1956 Erdélyben szerk. Dávid Gyula /

A temesvári diáktüntetésekről Mihaela Sitariu *A szabadság oázisa* címen jelentetett meg könyvet. Ebben szólt meg Teodor Stanca, akit 1956-ban 8 évre ítéltek a temesvári katonai bíróság. 5 évet és három hónapot töltött börtönben.

A Műegyetem rektora gyülekezési tilalmat rendelt el az intézményben, ezért a mi gyűlésünket is be akarta tiltani, mi azonban elküldtünk hozzá egy kollégát, hívja meg a diákokkal folytatandó vitára, mert már sokan gyűltünk össze, és igen nagy a feszültség. Nem akarták ideadni a 115-ös terem kulcsát sem, így én a dékánátusra mentem, s kértem a dékánt értse meg, ha megkapjuk a kulcsot, azzal elejét vehetjük az ajtó betörésének.

Előrelátható volt, hogy ha a hivatalosságokkal találkozunk, bekövetkezhet az elbizonytalanodás pillanata, ezért eldöntöttük, ki is kezdje a beszédek sorát, s mivel magyaríthatná meg leginkább jöveteleink okát. Valóban meg is kérdezték, hogy miért jöttünk. Amit mondanunk kellett, az a memóriához kapcsolódott. Valakinek el kellett kezdenie, én voltam az első, aki felszólaltam. Miután Rogojan rektor belépett a kíséretével, így szólt: „Nem örülünk annak, hogy ilyen helyzetbe hoztak. Tudják jól, hogy gyülekezési tilalom van, de ha már itt vagyunk, mondják el, miről van szó.” Kockáztatnom kellett. Akik elsőként szólaltak fel, azokat feljegyezték, később tízesével szólaltak meg, rájuk már nem emlékezett senki, nem jegyezték meg a nevüket sem, ők megmenekültek.

Azt mondtam, legalább egy hete, hogy a magyarországi események körül egyre nagyobb a féltreértés. Egyrészt a magyar rádió egyféléképpen közvetíti a történéseket, a sajtóban pedig egészen mást olvashatunk, így teljesen összezavarodtunk. Néhány napja olyan csoportos diáktalálkozókat tartottak, amelyeken a tanároknak értelmezniük kellett a magyarországi eseményeket. Ezekből a vitákból is az derült ki, elferdítik az igazságot. Az igazság az, hogy felgyűlt az évek során egy csomó gazdasági, politikai akár az állam függetlenségével is kapcsolatos elégedetlenség, hiszen idegen csapatok állomásoznak itt. Szeretnénk, ha felelős beosztású emberek mondanák el, hogy mi történt, mert nálunk is rossz a helyzet, és gyakori az

elégedetlenség. Arra kérem a diáktársaimat, mondják el bátran itt, ami a szívüket nyomja, ne csak a folyosón tárgyaljunk ezekről a dolgokról, amelyek elvonják figyelmünket a tanulásról. Mi már utolsó évesek voltunk, a diplomamunkánkra készültünk.

Mihaela Sitariu

Oaza de libertate
Timișoara,
30 octombrie 1956

DOCUMENT

Bátran szoltak, nevükön nevezték a dolgokat, és ezzel a tíz éve tartó kommunista kormányzásban megteremtették a szabadság oázisát, ahol önmagunk lehettünk, ahol egyszercsak túlléptük a fiatalágnak azt az örök lehetőségét, hogy fittyet hányva a politikai valóságnak csupán önmagunkkal törődjünk. Különleges hangulat teremtődött: volt, aki sírt, sokféle hozzászólás hangzott el, köztük néhány igen kemény és szenvedélyes is. A menza színpadán álló küldöttség, a párbeszéd irányítói, az oktatási miniszterhelyettes, Coriolan Drăgulescu, a tartományi pártbizottság képviselői meg a műegyetemi politikai vezetők elbizonytalanodtak, úgy érezték sarokba szorították őket, nagyon félték a diákoktól. Pedig erőszak nem történt, csak a szó hatott úgy. Amit még soha eddig nem kellett végig hallgatniuk, most azt is a szemükbe vágják. Végül azt ígérték, hogy három nap múlva találkozunk, hogy válaszolhassanak az általunk felvetett kérdésekre, ez idő alatt majd megbeszéljük követeléseinket Bukaresttel. Mi ekkor még nem fejeztük be a gyűlést, alakult ott helyben egy szervező bizottság azzal a céllal, hogy a tiltakozás egyéb módjait is kidolgozzuk. Azt hittük, olyan erők vagyunk, hogy már diadalmenetben vonulhatunk végig a városban, sorfalak nyílnak meg előttünk a tömegben, s mint egy folyosón végigvonulhatunk. Aztán kiderült, hogy a hadsereg bekerítette az épületet. Este nyolckor már katonák álltak mindenütt. Nem mentünk ki az utcára, attól tartottunk, közénk lövetnek.

Egyszercsak ún. munkások csoportja érkezett hozzánk, elmondták, hogy a diákok tévednek, a dolgozók nem értenek egyet azzal, ami Magyarországon történik, no, meg az ilyenfajta hazai megmozdulásokat sem helyeslik, ők boldogok és elégedettek. Szekusok voltak, persze. Végül néhány diák ottmaradt vacsorázni, a többiek meg elindultak haza vagy a diákokhoz felé. Én a bentlakásba mentem Baghiuval és néhány társunkkal. Félórával később a szekusok utánunk jöttek, visszavittek a menzára. Kérték, hogy a felszólalók lépjenek ki a tömegből. Minket, akik nemcsak felszólalók, de a gyűlés szervezői voltunk, elsőként vittek be a Securitatéra.

Nem fogadhatom el azt a gondolatot, hogy a szenvedésem hiábavaló volt

Amikor börtönbe kerültem, s megállapíthatam, hogy a kommunista rendszerben milyen könnyen, szinte semmiségekért letartóztathattak, mert monjuk, a pokolba küldted a rendőrök vezetőjét, netalán tán a helyi párttitkárt, arra a következtetésre jutottam, hogy azért, amit mi tettünk, s főleg azokért a pillanatokért, amelyeket megéltünk, érdemes volt kockáztatnunk akár a szabadságunkat is, érdemes volt vállalnunk a börtön veszélyét is. Ezt éreztem.

Szabadulásom után nagyon sokan, amikor a történelekről beszélgettünk, szánakoztak rajtunk. „Jaj, mennyit kellett szenvednetek, hiába...” Olyankor azt mondtam:

„Nem fogadhatom el azt a gondolatot, hogy a szenvedésem hiábavaló lett volna, mert ha a kommunizmushoz való viszonyunkat vizsgálom, meg kell állapítanom, mi valóban veszélyesek voltunk. Tehát nem feleslegesen kerültünk börtönbe.” Csak az erkölcs és az emberi jogok szerint voltunk ár-

tatlanok, a rendszer szemében nem, de nagyon sokan voltak akkor börtönben, és még sokkal többen szenvedtek azon kívül is, mert a kín annyi alakot öltött magára ebben az országban, amennyit elképzelni is alig lehet.

A kegyelmi határozatok 1962-ben, 1963-ban vagy 1964-ben, amikor az utolsó foglyokat is kiengedték, nemzetközi nyomásra születtek. A gazdaságnak külső segítségre volt szüksége, s ezt az emberi jogok minimumának teljesítéséhez köthették. Mindenütt tudták, hogy a romániai börtönök is, mint minden szocialista ország fegyházai, politikai foglyokkal vannak tele.

1963 februárjában szabadultam a Duna-deltai Periprava kolóniából. Jött egy belügyminisztériumi bizottság, a kezünkbe nyomták a szabadulási levelet, s közölték, hogy első utunk a rajoni Securitatéhoz vezessen, mert jelentkeznünk kell ahogyan hazaértünk, azonnal. Most, hogy láttam a dossziémat, már tudom, miért kellett így lennie: hogy szemmel tarthassanak, hogy megfigyelhessenek, hiszen rögtön megfigyelési dossziét nyitottak nekünk. A szülőfalum Borosjenő rajonban volt. A börtönben, ha dolgoztunk, és teljesítettük a normát, havonta kaphattunk otthonról egy levelet és egy öt kilós csomagot. Ezért tudtam, hogy hol lakik a bátyám. Hozzá mentem. Kemény, havas tél volt. Éjjel kettőkor értem oda. Hat év után először találkoztam a családommal. Elmondani nem is lehet talán, amit akkor éreztünk. Mondtam a fivéremnek, hogy a Securitatéra kell mennem, elkísért. A szekus tisztességesen viselkedett, azt mondta, nem kell mindenkinek elmondanom, honnan jöttem. Három hónapig maradtam otthon a faluban, Coriban. Majd megpróbáltam elhelyezkedni az aradi vagongyárban. 1963 nyarán, júniusban. 1964 elején Temesvárra jöttem, s szerzem egy igazolást a négy egyetemi évről. Aradon laktam, megnősültem, jött az első gyerek. 1966 decemberében engedélyezték, hogy befejezem a tanulmányaim az esti tagozaton. Akkor döntöttek úgy a minisztériumban, hogy mindenkinek, akinek megkezdett egyetemi tanulmányai vannak, befejezhesse. Temesvárra jöttem, befejeztem a tanulmányaimat, s a Tehnometalban dolgoztam, kezdetben technikusként, majd tervező mérnöki beosztásban. Rendes kollégáim voltak, el-elmondták, hogy időnként jött valaki s érdeklődött felőlem, de nincs okom aggodalomra. Mint minden egykori politikai fogollyal, velem is próbálkoztak. A vállalati szekus nyíltan felajánlotta az együttműködés lehetőségét. Annyira felháborodtam, hogy durván legorombítottam, szinte kidobtam, s megmondtam, többé ne merjen hozzám jönni ilyesmivel. „Én nem felejtettem el azoknak a példásan erkölcsös embereknek a szenvedését, akik velem voltak a börtönben csak azért, hogy a ti szolgátok legyetek. A munkával megszerzett oklevelemet el nem vehetitek. Nem leszel főnök soha – mondták. Nem érdekel, nem a vezetői beosztás, hanem a szakmai tudás megszerzéséért jártam egyetemre. Hamarosan meg is szűnt az osztályvezetői beosztásom. Az utolsó igazgatóm elmondta, az 1989-es forradalom idején megjelent nála egy szekus, és elkérte az adataimat. Még két kollégám után érdeklődtek: telefonszám, lakcím. Azt mondták, szerencsém volt, hogy a dolgok úgy alakultak, hogy december 20-án Temesvár szabad várossá lett. Számon tartottak, nem felejtettek el.

(ford. M.I.)

G. SZABÓ LÁSZLÓ

A bányászati turizmus és a honismereti mozgalom úttörői

A mai Bányászat a XIX. század második felében Délvidéknek nevezték, idetartozott, Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó-Szörény vármegye, Vajdaság is. A tartomány természetes határai a Marostól a Dunáig és a Déli Kárpátoktól a Tiszaig terjedtek. A térség gazdasági, szellemi központja az akkor csodálatosan fejlődő Temesvár volt. A polgári társadalom fejlődéseként a főúri osztály mellett megjelent egy jómódú és művelt középosztály, amely különleges érdeklődést tanúsított a természet szépségei és a kulturális örökség megismerése iránt. Ez az érdeklődés szervezett formát öltött Európa-szerte. Elsőként 1857-ben Angliában majd az Alpokat birtokló országokban sorra megalakulnak az Alpensi Klubok. Magyarországon 1873-ban Ótátrafüreden alakul meg az első turista egyesület, mely a Magyarországi Kárpát Egyesület nevet vette fel.

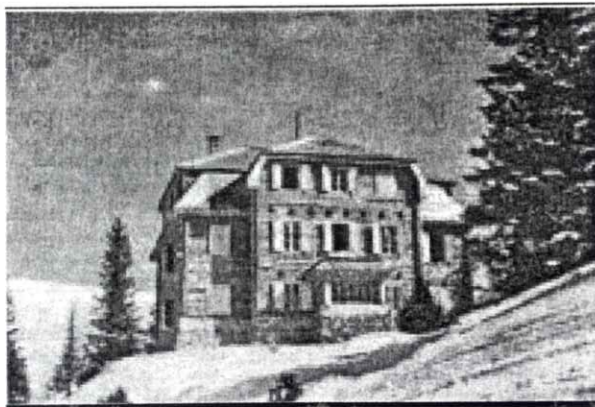
Térségünkben 1891. július 4-én alakul meg az első turista egyesület, a Délvidéki Kárpát Egyesület (DKE) néven önálló szervezetként Temesvár székhellyel, tömörítve a fenti három megye természetbarátait. Egy nyolctagú temesvári turistacsapat Petheő János királyi tanácsos, a Temes megyei Posta és Táviró igazgatója vezetése alatt egy Godeanu-Szárkó gerincúra keretében az említett napon a Bájku-csúcsra érkezett. A nap éppen leáldozóban volt. E magaslatról tárult eléjük a Retyezát-hegység, a nap sugarai bearanyozták. Ahogy a nap lejjebb és lejjebb ereszkedett, úgy változtak a színek, mígnem a hegység a leggyönyörűbb sötétkékre változott. A színpompás látvány hatására, eldöntötték a Délvidéki Kárpát Egyesület megalakítását.

A sokféle engedély megszerzése miatt hivatalos megalakulása, az alapító közgyűlés összehívása csak 1892. március 13-án történik a régi városháza nagyertermében. A nagy érdeklődést kiváltó közgyűlést Deschán Achill, Temes megye akkori alispánja, nyitja meg. Jelen voltak a három vármegye gazdasági, kulturális és közintézetének vezetői. Elsőként felolvasták báró Eötvös Loránd a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Természetbarát Egyesület elnökének levelét, amelyben felkéri a Délvidék természetbarátait, hogy csatlakozzanak az MTE-hez. Szavazat alá bocsájtják, de elvetik, mert nem óhajtják a távoli központ irányítását. Egyhangúlag a Délvidéki Kárpát Egyesület megalakítása mellett döntenek, megválasztják a tisztikart, első elnökük a nagy szer-

vezőkészségű Petheő János lett, aki maga mellé állította a Délvidék vezető személyiségeinek a színejavát. Már a közgyűlés előtt sajtóban megjelent megalkotás felhívás és az alapszabálytervezet alapján 122 alapító tag iratkozott be az egyesületbe. A megalakulást követő két év alatt a fiókszervezetek és ügynökségek egész láncolatát hozták létre, ahol turisztikai eszközöket lehetett vásárolni, kölcsönözni, megszervezték a turisták teljes ellátását. Ez a hálózat a posta- és táviró-hivatalokra épült, ezek vezetőit Petheő János igazgató kioktatta turisztikai ügyintézésből. A postamesterek lettek az ügynökségek vezetői. Ők képezték ki a helyi idegenvezetőket, túravezetőket, akiket kuktáknak (szakács) hívtak, mert a kirándulások idején az ő feladatuk volt az ételek elkészítése is. A kuktának kellett gondoskodnia a személy- és teherszállításról, a szálláshelyek megszervezéséről, a sátrak felállításáról, a fekhelyek elkészítéséről is. Természetesen az első számú feladata a különböző turisztikai objektumokhoz (csúcsok, kilátók, vízesések, barlangok, tavak, erdészházak stb.) vezető hegyi utak, ösvények ismerete volt. A nyerges- és máhás lovak ellátása sem volt egyszerű dolog, mert annak idején a kirándulásokon, ahol csak tehették, lóháton járták a hegyeket. A komplex feladatokra az erdészek, de sok esetben a hegyi román falvak pásztorlegényei vállalkoztak. Ha törve is, de beszélték a magyar és a német nyelvet, ismerték a magyar, német és zsidó konyha egyszerűbb ételeinek elkészítését. Mivel jól megfizették őket, nem volt hiány kuktákból, noha nem volt valami nagy bizalmuk a városi úriemberek iránt: félték, hogy munkájuk elvégzése után nem kapják meg a bérüket. Miután erre a turisták rájöttek, előre fizettek, mire a morcos emberek kedvesebbek, vidámabbak, közlékenyebbek lettek. Minden városban és népesebb településen alosztályok vagy fiókszervezetek alakultak a helybéli természetbarátokból. A tagság létszáma már az első évben 500 felett volt. A szülőföld megismerése hazafias kötelességnek számított. Minden kirándulóhely közelében lévő postahivatallal rendelkező településen létezett a turistákról gondoskodó ügynökség. A vasúton, a szállodákban, a magánházaknál, a vendéglőkben, esetenként a falusi kocsmákban is szerződésben rögzített feltételek mellett árkedvezményben volt részük a turistáknak. A bérelhető turista eszközök (katonai térképek, iránytű, turistabot, pelerin, stb.) a máhás- és hátsólovak, a kukta napi díja előzetesen ismert és a megállá-

podásnak megfelelő volt. A kirándulás költségeit és időtartamát bárki kiszámíthatta.

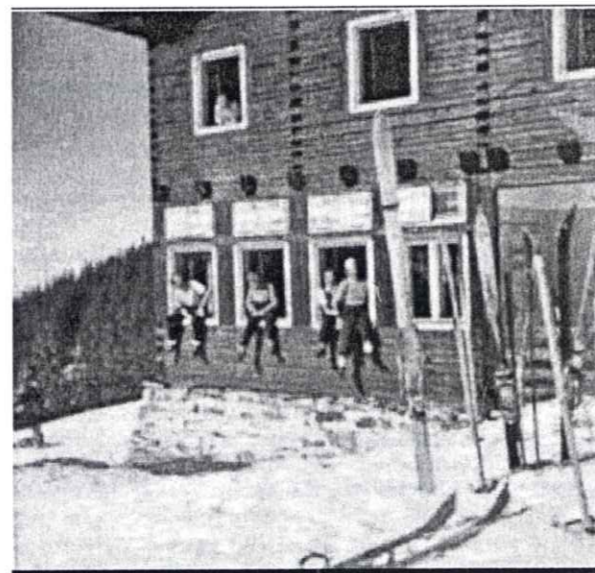
A kirándulások mellett beindult a kutató, feltáró tevékenység is a turizmus, a néprajz, és a természettudományok területén. Ezek legjelesebb képviselői a temesvári Piarista Főgimnázium kiváló tanárai, Véber Antal, Erdélyi Károly, Czirbusz Géza voltak.

A Bella Vista 1935-ben

Már 1893-ban felmerült a Délvidék egyetemes turisztikai leírásának szükségessége. Az útvonalak leírására, a mérések elvégzésére turista csapatok álltak össze, egymás tevékenységét ellenőrizve, az anyag rendszerezésére egy Deschán Achill alispán, Petheő János egyesületi elnök és Véber Antal egyesületi titkárból álló szerkesztő bizottság alakult. Nagyon pontosan gyűjtötték az adatokat, elvégezték a helyszíni kutatásokat, méréseket, 29 többnapos kirándulást szerveztek, egy év leforgása alatt, 1894-ben már meg is jelent a *Délvidéki Kárpát Egyesület Kaulauza Véber Antal szerkesztésében*. A dél-bánsági hegyvidék túravonalait mutatták be, de rövid monográfiát írnak Temesvárról, Oravicabányáról, Buziásfürdőről, Herkulesfürdőről és még néhány turisztikailag számbajövő településről. A Délvidéki Kárpát Egyesület és a Temesvári Múzeum Dél-magyarországi Táj- és Néprajzot osztályának közös értesítőjeként 1896-ban Czirbusz Géza és Kováts Géza szerkesztésében megjelent a *Déli Kárpátok* füzettformájú folyóirat, amelyet évenként négyszer adnak ki. Más kiadványok mellett ebben jelennek meg Czirbusz Géza etnográfiai és etnoantropológiai nagy feltűnést keltő kutatásai. A román közösségek kutatását a Vajdahunyad járás legnyugatibb falvaiban, Lunca Cernii de Sus vidékén végzi a Ruszka-hegység legelszigeteltebb részén, ahol semmi idegen befolyást nem jegyeztek fel a történelem során. Az itt talált középkori állapotokat, szokásokat, életmódot elképedve írja le. Etnográfiai megfigyelései, leírásai, gyűjtései elsőnek tekinthetők ezen a vidéken. Néprajzi kutatásait a délbánsági hegyvidék szláv lakosságával folytatta. Krassóváron a régi sírokat tárta fel. A napvilágra került csontvázakon végzett mérések alapján a faji hovatartozás antropológiai kritériumait igyekezett meghatározni. Saját és egyesületi társainak gyűjtéséből a temesvári Fiú Főreál-gimnázium két termében 1902-ben létrehozta egy kis néprajzi múzeumot, ami a később megalakuló néprajzi múzeum alapját képezi. Az 1898-ban Athénben szervezésre kerülő első Olimpiai Játékok előtt tekintettel a hatalmas érdeklődésre a *Déli Kárpátok* a Bánság első sport hetilapjává alakul át *Délvidéki Sport* néven.

Lapjain megtaláljuk a Temesváron lejátszott első futballmérkőzések beszámolóit is. A Délvidéki Kárpát Egyesület a Temesvári Közkönyvtár megalakulásakor 500 kötetes turista könyvtárát a városnak ajándékozta. Az egyesület megalakulásakor a verseciek kikötötték, hogy csak akkor csatlakoznak a DKE-be, ha a városukban lévő várhegyre utat csinálnak, és megóvási munkálatokat végeznek a váron. Vágyaik már az első években teljesültek. A Karánsebesi Közirtokosságtól a Szárkő-hegységben a Kuntu forrás mellett kaptak egy telket és építkezéshez szükséges faanyagot, amiből 1904-ben megépítik turistaházukat, amit még átadás előtt kifosztottak, még az ajtóit és ablakait is ellopták. A csendőrség nagy erővel hosszas nyomozás és vallatás után sem találta meg a bűnösöket, de úgy helybenhagyta a környező falvak férfi lakosságát, hogy ezt követően nem történt semmilyen károkozás, pedig nem lakták állandóan, kulcsosházként működött. Ebben a faépületben alakult meg az impériumváltás után a Szárkő-hegység első meteorológiai állomása. A korabeli sajtóban olvashatunk kalandos kirándulásaikról, a vadregényes Déli Kárpátokról, felfedezéseikről. Ők voltak az elsők, akik Bánságban turista ösvényeket jelöltek, a vízszintes 4 színű csíkrendszerrel használták. Üdülőink népszerűsítése fellendítette a herkulesfürdői, buziasfürdői és marillai gyógyturizmust is. A Marillai Légkúra Szanatóriumot hatalmas fenyőerdő övezte, a leghatékonyabb kezeléseket és a szabadidő kulturált eltöltését biztosította, mégsem volt elég vendégük, mert bonyolult volt a vasúti szállítás is. A DKE közbenjárására Budapest és Fehértemplom között gyorsvonatot állítottak forgalomba, ami Oravicabányán is megállt. Az Oravicabánya-Marilla-Ponyászka-Bozovics 48 km-es kövezett országút megépítését is a DKE-nek köszönhetjük, mert ez biztosította a Marillára vezető jó minőségű utat a fiákereknek, a folytatása pedig a Ponyászka patak völgyében lévő kis üdülő elérhetőségét. A bánsági magyar értelmiség, művészek, írók számos alkalommal találkoztak itt, Biebel János vállalkozó vendégházai-ban, és élvezhették a magyar kultúrát pártoló Zsuzsanna asszony vendégszeretét. Ormós Zsigmondnak is kedvenc pihenőhelye volt. Az Oravicabánya környékén lévő Roll és Simeon csúcsokra pavilono-

Bánsági EKÉ-k a Bella Vista menedékház előtt 1946-ban

kat építettek, és szegecsel vaspántokból megépítettek a 20 m magas Jókai-kilátót. Az Al-Duna és a Délvidék tájainak színes leírása kapcsán Oravicabányán Jókainak nagyon sok befolyásos híve volt, akik valóságos kultuszt teremtettek körülötte, még parlamenti képviselőjüknek is megválasztották. Az oravicabányai alosztályt az 1900-as években Orthmayer Sándor vezette. Munkáját segítette az Oravicabányán 1899-ben alakult Szépítő és Idegenforgalmat Emelő Egyesület is.

A DKE több mint két évtizedes áldásos tevékenységének az első világháború vetett véget. A háború utáni imperiumváltás miatt a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban, a tanügyben de még a pénzügyben és a gazdasági élet különböző területein dolgozó, a román nyelvet nem ismerő magyar alkal-

mazottak, főként értelmiségiek nagy része átköltözött Magyarországra. A magyar kultúrintézményeket vagy feloszlatták vagy megszüntették maguktól. Megkezdődik a diszkriminatív adózás és a zaklatások, ami a magyar kereskedők, kisiparosok egy részét is repatriálásra kényszeríti. Az itt maradt DKE-tagság az egyesület újra beíratását már meg sem kísérelte a román hatóságoknál. Az egyesület irattárát feltételezhetően a postáival együtt átvitték Szegedre. Jelenleg csak a korabeli sajtóból és a megjelent könyvekből szerezhetünk információkat, az irattári kutatásra nincs lehetőségünk.

A 2001-ben újjraalakult Erdélyi Kárpát Egyesület Bánsági Osztálya a szerény körülmények közepette is a nagy múltú előd tevékenységének, hagyományainak folytatására törekszik.

ILLÉS MIHÁLY

Temesközi útvonalak (I.)

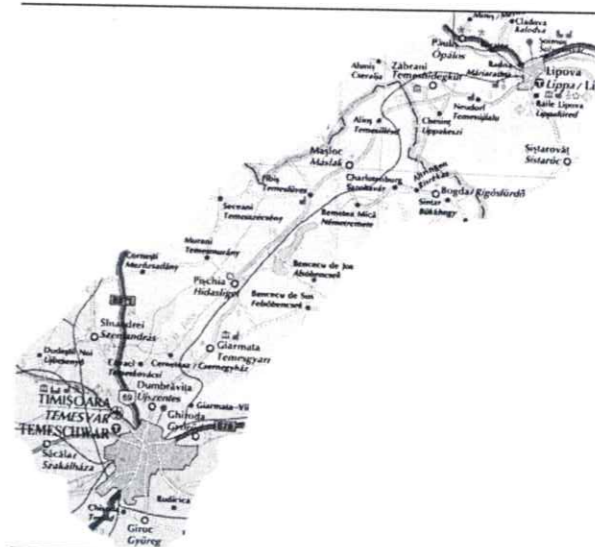
"Jobb egyszer látni valamit, mint arról tízszer olvasni."

Eötvös Loránd

Akár találmányra is indulhatnánk Temesvárról - a szélrózsa valamelyik irányába - gépjárművel, vonattal vagy kerékpáron: látnivalókban bőven lehet részünk, csak áldjon meg a természet kellő türelemmel és elegendő kíváncsisággal. Ezt annak ellenére merem állítani, hogy jómagam is tudom, a temesi táj nem elsősorban turisztikai látványosságok tárházaként él a köztudatban. Ám az itt élő emberek, nemzetiségi és vallásfelekezeti hovatartozásuktól függetlenül - egymással versengve vagy éppenséggel mintegy kalákában - történelmük, erkölcsi normáik és munkájuk számtalan útjelzőjét telepítették városától- városig és faluról-falura, az országutak mentén.

Véletlenszerűen, a térképre bökkve választottam tehát magunknak első útvonalat. Lett, hogy legyen ez, a 691-es megyei utat hozzávetőlegesen követő irány, Temesvártól Lippáig és annak környékére. Nem bántam meg, hiszen csendes forgalmú országút és békés vasútvonal köti össze az errefelé bennünket váró településeket. Nyugodtan ajánlom minden kirándulni vágyónak.

Temesvárt elhagyva - melynek bemutatásától most eltekintünk - a lassan metropolisszá terebélyesedő város hatásától alig szabadulva, máris Új-szentesen vagyunk (románul Dumbrăvița, németül pedig Neussentesch). A példásan szépülő és gyarapodó község az 1891-ben a kincstár által alapított település utóda, a Vadászerdő kiirtott részén, ahova akkoriban Szentesről 133 család költözött át. Temesvár közelsége alapvetően meghatározta a település fejlődését, különösen az utóbbi évtizedekben. Az egykori színmagyar településen a magyarság szám-

A park mögött vadonatúj - rendhagyó módon nem hagymakupolás - román ortodox templom tornya magasodik.

A község északi kijáratánál jobbra, rövid bekötőt vezet a temesváriak egyik legkedveltebb piknikhely felé. Itt a Vadászerdő csúcscsúcsánál, pecázóknak való halastó, söröző és napozó-gyékények százainak helyet biztosító hatalmas tisztás található. Ha valaki azonban nem szereti a frissen sült húsok illatát valamint az egymásba gabalyodó különböző zenei stílusok kavalkádját, és inkább a csendes felüdülést részesíti előnyben, az jobb, ha valamelyik hétköznapon látogat el erre felé.

A következő település Temesgyarmat (Giarmata, Jahrmarkt), melynek központja felé le kell térni jobbkéz irányban, 11 kilométer megtétele után. A falu már 1334-ben kelt pápai okmányokban is fellelhető Garmad néven, de a török időkben is lakott volt. Bánság visszavétele után sváb telepesek jöttek ide, akik a térség egyik legjelentősebb német kultúrájú helységévé fejlesztették a községet. Ma már a magyar ajkúak száma (2 %) is meghaladja az egykor meghatározó szerepet betöltött svábokét. Szent József nevét viselő római katolikus templomuk 1730-ban épült, később került elébe a két világégés áldozatainak emléket állító obeliszk - Für Vaterland. Szinte szemben vele, az utca másik oldalán áll egy új román ortodox templom, de ne kerülje el az erre felé járók tekintetét a közelben magasodó tűzoltótorony sem, mely bár csak 1958-ban épült, a bejárata mellé rögzített emléktábla tanúsága szerint több mint 100 éves, szervezett civil tűzoltóság hagyományait őrizi. A vasútállomás mellett jobb időkre csöndesen emlékező sportpálya komplexum - világbajnok kézilabdázók nőttek itt fel - meg egy bezárt nyári strand várja a feltámadást.

Újabb 9 kilométer megtétele után Hidasligetet (Pișchia, Bruckenu) szelhetjük át, melynek meghatározó arculatát a múlt század derekáiig, szintén a sváb telepesek alakították. Az első katolikus dokumentumok már 1332-ben említik Pisky néven, de a török időkben teljesen elnéptelenedett. A Szentháromságának ajánlott római katolikus temploma 1760-ból való, előtte egy eredeti emlékművel, melyet az újaradi Dengel József állított hálájának jeléül. Nem messze, az ortodox templom egy utcabenyílóban uralja környezetét, tornyainak új tetőzete csillog-villog a napsütésben. A főutcán található az az ásványvízkút is, mely a temesváriak körében igen jó hírnévnek örvend, járnak is ide szorgalmasan, bár a csorgókból egyre vékonyabb sugárban ömlik a kén-szagú víz.

Elhagyva a községet, az országút impozáns erdőbe veti magát, az ember már-már azt hiszi megtalálta álmai kirándulóhelyét. Ám, ez nem így van, mert a baloldalt húzódozó és elkerített - egykori kincstári majd királyi erdő - ma is a vadállomány fenntartására és rendezett vadászatok lebonyolítására elkülönített állami erdő. Jobbkéz felől - a vasúton túli erdőrézben - sem sokkal kedvezőbb a helyzet, hiszen ez meg magánterület. A sétáló kirándulót ugyan még senki sem bántja, de a letelepedő, esetleg szalonnasütésre vetemedőt vagy sátrat bontót már elkergetik. Viszont aki még az erdő előtt balra kanyarodik egy 2 kilométernyi makadám bekötőúton, kellemes tájba illeszkedő halastóhoz érkezik, mely szintén magántulajdon, de belépődíj fejében bárki

tesztelheti horgásztehetségét. Amennyiben valaki vonattal akar idáig jönni, az alsóbencseki (Bencecul de Jos) vasúti megállóig váltson jegyet.

Az erdős térségen túl, a halastavat is tápláló patak völgyében (Măgheruș) időszakos iszap-vulkánokat találhat a kitarító túrázó, amennyiben a tavaszi áradások után cserkészik erre felé, mikor még nem száradt fel a kivetett iszap és a talajból rotogva törnek a felszínre kénes gázok. Az országútról a 26-os kilométerkő után kell balra letérni egy földúton. Elsősorban kerékpáros kirándulóknak tudom ajánlani az idevezető utat.

A továbbiakban Temesfüvesen (Fibiș, Fibisch) valamint Máslakon (Mașloc, Blumenthal) át vezet utunk, melyeknek arculata és története nem sokban különbözik az eddig meglátogatott falvakénál, ha csak nem az, hogy erre felé a sváb telepesek hagyatékára már alig emlékeztek valami. A temesfüvesi 1872-ben (más források szerint 1812-ben) épült Szent György templom, tudomásom szerint az útvonalunkon található legrégebb román ortodox kegyhely. A környék dombjain bóklászni csak körültekintően lehet, mert lépten-nyomon birkanyájakba ütközhetünk, és a juhászok kevésbé elnézőek a turistákkal, mint a hegyi pásztorok. Viszont aki szót ért velük és jól alkudozik, előnyös áron megszerzett friss juhtúróval térhet haza.

Máslaknál érdemes letérnünk Rigósfürdő (Bogdarigós, Bogda, Neuho) felé. Hagyományosan kedvelt kirándulóvidék ez, épülnek is egyre-másra erre felé az egymást túllícitálni igyekvők nyaralói. Az igénytelenebb túrázóknak viszont kialakulhatnak maguknak szállást egy-egy éjszakára a bogdarigósi gyermektábor gondnokánál. Erdemes elidőznünk az útba eső Saroltaváron (Șarlota, Charlottenburg) is, melyet 1771-ben a második hullámban érkező sváb telepesek alapítottak - ma álló temploma 1875-ben épült. A környező erdőszégekben Siegfried von Wimpffen gróf gazdálkodása idején nagyszámú őzet és szarvast telepítettek, és vadászházakat építettek. A vadgazdálkodás hagyományát még ma is folytatják, hírét a vidéknek messzeföldön ismerik vadászberkekben.

Visszatérve főútvonalunkra, békésen hazaproszkálhatunk - meg-megállva idefelé mellőzött érdekességeknél - de mehetünk tovább is, immár Arad megye tájaira, a Maros folyó mentén felsorakozó látványosságok felé. Lippafüred (Lipova, Lippa) turisztikai jelentőségét és gyógyfürdőjét; Máriaradna (Radna) ékességét, a katolikus bazilikát, a térség legjelentősebb zárandokhelyét; vagy a solymosi (Șoimos, Schojmosch) vár történelmi szerepét - gondolom nem kell különösképpen senkinek sem a figyelmébe ajánlanom. Felhívnam azonban a Lippafüred - Máriaradna - Solymos által körülhatárolt területre - a világ bármely sarkából - ideérkezők figyelmét, hogy érdemes délebbre is elkalandozni, a régió intímabb jellegzetességei iránt érdeklődve, a fentebb leírt útvonalon ellenkező irányba haladva. (...)

Szinte látom könyvtárakhoz és levéltárakhoz szokott barátaim felvont szemöldökét: csupán ennyi? Válaszom, hogy természetesen nem csak ennyi látnivalóval és a hasznos időtöltésnek nem csak ezen változataival gazdagodik az, aki követi majd ajánlásaimat. Sőt, a minden könyvekben megírt és még létező, látogatható és tapintható dolgoknál is több az, amivel az ember találkozhat felderítő bolyongásai során.

Könyvek 1956-ról

"A múlt tisztelete nélkül nincs tiszta jelen, de reményteljes jövő sem"

Péter Szabó Ilona

A könyv a szerző - Péter Szabó Ilona - szándéka szerint nem politikai, nem is történelmi dokumentum. Csak lelkiismeretvizsgálatra készítő figyelmeltetés. **56 után 57-en a temesvári perben** ez olvasható a dokumentumokat, visszaemlékezéseket, riportot, esszét, beszélgetést tartalmazó gyűjtemény címlapján. Volt hát 1956 után is temesvári per, a kor szokása szerint kirakatper, koncepció, koholt vádak alapján 10 ártatlan életet halálbüntetéssel kioltó, 47 embert ezer esztendőnél is hosszabb időre börtönbe záró ítélettel. Érdekel-e ma valakit 56? Kérdi a szerző, pedig az igenlő válasz ott van könyve előszavában, s annak idézett mottójában is.

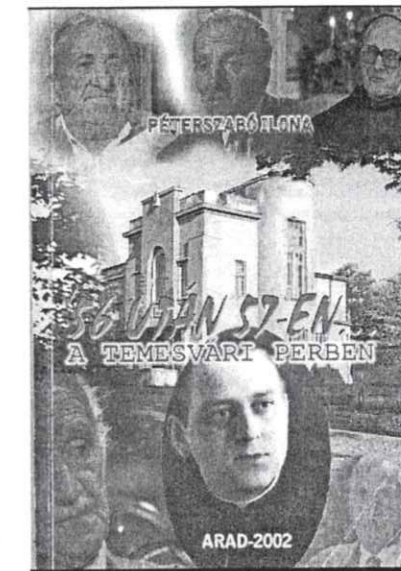
... első voltunk, akik a többpártrendszer akarták és a román-magyar kérdés tisztességes, keresztény megoldását" így nyilatkozik Ferencz Béla Ervin ferences szerzetes, akit a temesvári per koronatanújának szántak a vallatók. Az atya megígérte halálra ítélt paptársának, elmondja az igazságot az utókorak. Ehhez azonban 1989 csodája kellett.

Ma sem tudjuk, hol végezték ki a tíz férfit, akit a népköztársaság elleni szervezkedéssel vádoltak, jeltelen sírban ismeret-

len helyen ásták el őket, halálukról a családjukat sem értesítették.

A fővádlottat, Szoboszlai Aladárt még 1989-ben is hazavárta az édesanyja. Az 1956-ban kivégzett, tíz erdélyi hős nevét a kiskunmajsai 56-os kápolna oltára felett tíz fekete márványlapocskára őrzi. Van, akinek közülük jutott már emlékező kopjafa, de a hivatalos rehabilitáció és az emlékmű-állítás még várat magára.

A vádlottak közt 13 pap volt, közülük kettőt kivégeztek. Egyeseket Bánffyknak, Mikesnek hívtak, az erdélyi történelmet idézte nevük, bárók és grófok, ügyvédek, tanítók vagyis a "nép" ellenségeinek számítottak. Fintáru Alexandru az egyetlen román a kivégzettek közt. Felelőtlen álmódzó vagy eszméikért szenvedő hősök voltak? A könyv nem ezt akarja eldönteni. Arra figyelmeztet csupán a legkisebb változtatás nélkül közreadott visszaemlékezésekkel, interjúkkal, hogy a tényeket másként látja, mert másként is élte meg jelleme, értékrendje szerint minden résztvevő, aki beszélni mert, akart, tudott a történetekről. Arról, hogy miként ítélték tíz-tizenöt-huszonöt évi börtönbüntetésre azt, aki elmulasztotta a feljelentést,

nem szegte meg a gyónási titkot, vagy nem vallotta azt, amire kényszerítették. Arról, hogy miként lehetett élni a temesvári, az aradi, a szamosújvári börtönben, Jilaván, a Duna-deltában. Mert sokan hallgatnak. Ma is. Hallgat a hóhér, és néma marad az áldozat. Pedig rég eljött a szó-lás ideje, meg a bocsánatkérésé is.

Bár a felejtést nem ígérhetik, a bűnösöknek megbocsátanak... 1956-ért még nem kértek bocsánatot sem Magyarországon, sem Erdélyben; senkitől.

1956
ERDÉLYBEN
POLITIKAI ELÍTÉLTEK
ÉLETRAJZI ADATTÁRA
1956-1965

POLIS KÖNYVKIADÓ
ERDÉLYI MŰZEUM-EGYESÜLET

Az **1956 Erdélyben** Politikai elítéltek életrajzi adattára című kötetben 1400 név szerepel. A Polis könyvkiadó és az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadványának ajánlásában Dávid Gyula, a kötet szerkesztője, így összegzi a jubileumi kötet célját: "Ajánljuk ezt a munkánkat a halálra ítélték és a kivégzettek, a börtönökben vagy a szabadulás után elhunytak emlékének, és mindazoknak, akik az 1956-os magyar forradalom előtt és után Romániában börtönt szenvedtek." Bár a könyv célja a félelmek görcsének oldása, örömdetes, hogy ma már 1956 nem pusztán átszenvedett történet, hanem felnőtt egy olyan nemzedék is, amely elfogulatlanul csak kutatási témaként kezeli ezt az időszakot. Dávid Gyula a temesvári könyvbemutatót követően elmondta: „Nem éreztem, hogy igazságtalanul ítélték el, mert azonosultam a forradalommal. Nem akartam hazugsággal kibújni a forradalom ügyének a vállalása alól. A börtöneim legfontosabb tanulsága az volt, hogy két út közül a legrövidebb az egyenes, s akkor az ember nem tehet magának szemrehányást. Megtapasztaltam, mit jelent a szolidaritás. Azóta is keresem ennek lenyomatait, s azóta is hiszem, hogy világnézettől és társadalmi helyzetétől függetlenül meg kell találnunk a szolidaritást a nemzet szolgálata, a magyarság vállalása és a jövőért való munka érdekében.” (m.i.)

Történelmi törmelékek

A magyar forradalom félévszázados évfordulója nem csupán az egykori budapesti történések felidézésére, a hősök megidézésére, a forradalom utóhatásainak rendszerbe szedésére nyújt alkalmat és teret, hanem arra is, hogy elkészüljenek olyan munkák, amelyek az egyént, a történelem viharai által megtépzott személyt állítják középpontba, illetve az évforduló kapcsán a forradalmi eseménysort egy szelesebb, a kor középkelet-európai történelmét meghatározó politikai koordináta-rendszerbe helyezik. Ebbe a sorba illeszkedik az **1956 Erdélyben** c. munka, Dávid Gyula kiváló irodalmár és egykori elítélt szerkesztésében.

Jó ideje látjuk és érdeklődéssel figyeljük a szabadkai Nyitott távlatok egyesület által kezdeményezett és támogatott **Délvidéki 56-os Műhely** tevékenységét, amely eddigi eredményeit jórészt a **Távlatok** c. folyóirat hasábjain közölte, 2003-tól kezdődően. Továbbá figyelmet érdemelnek olyan összeállítások is, amelyet a budapesti **Kisebbségkutatás** legutóbbi, 2006/3-as száma valósít meg, amikor az 1956-tal foglalkozó irodalmat veszi számba, Pomogáts Béla szerkesztésében.

Most két olyan kiadványt mutatunk be, amelyek számunkra térben és a tárgyalt folyamatokat illetően is távolabb esnek, de mindkettő fontos, ha a magyarság 1956-ot követő megpróbáltatásait vesszük számba, amikor a határon átnyúló nemzetben gondolkodunk.

Dupka György **'56 és Kárpátja** c. könyve (Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006, 144 oldal) egy rettentő jajkiáltás, ugyanis az 1956-os történések kárpátaljai eseményeit és hatásait abba a véres politikatörténetbe ágyazza, amely a térség 1944 októberi, Vörös Hadsereg általi elfoglalásával kezdődött el. Egy olyan térségben, ahol a helyi lakosság mintegy kétmillió főt tesz ki, s ahol a magyar kisebbségi elem ennek alig haladta meg a 10 százalékát, az elhurcoltak száma mindjárt 1944 novemberében 23 ezer, hogy 1945-től kezdődően további kb. 40 ezer lélek essen a sztálini terror áldozatául. A több, mint 60 ezer elhurcolt közül sokan hazatértek, de olyan sérelmekkel, hogy szinte „természetes” volt az 1956-os budapesti események hatására a helyi magyarság aktivizálódása – a terror árnyékában! –, és az egész térségben ellenálló csoportok szerveződtek. A szerző sorra veszi a szovjetellenes csoportokat, név szerint állít emléket ezen csoportok hőseinek.

Dupka György adataiból egyértelművé válik az is, hogy az 1956-os forradalom eltiprását Kárpátaljáról irányították. Az akkori politikai propaganda szerint az ún. Ideiglenes Magyar Munkás-Paraszt Kormány Szolnokon alakult meg, Kádár János vezetésével. Ez nem igaz. Ez a kormány szovjet „segítséggel” alakult meg Kárpátalján, ugyanis Kádár 1956. november 1-3. között itt tartózkodott, mint ő maga egy 1959-es beszédeben elszölte magát az ungvári pártbizottság erkélyéről mondott beszédeben. Erről a magyar hivatalos párttörténet nem szól. Dupka György korabeli szereplőket idéz meg arra vonatkozóan, mi is történt ötven éve Kárpátalján, és egyértelműen bizonyítja, hogy Kádár 1956-os szolnoki beszéde nem Szolnokon született meg és nem is magyarul, hanem a kárpátaljai Ókemencén és oroszul fogalmazták.

Dupka György levéltári iratok közlésével és archív felvételekkel kiegészített munkája számunkra is hoz újat, csak dicsérhetjük azért, hogy a kötetet elkészítette.

A másik munka a Németországban élő kortársak és forradalmárok 50 év távlatából készült visszaemlékezéseit tartalmazza, és annyiban kötődik Erdélyhez,

hogy az **1956 Szemtanúk** kötet kiadója a marosvásárhelyi Lyra (2006, 276 oldal).

Mind struktúrájában, mind pedig a szövegek jellegét illetően a Dupkától igen eltérő a kötet, hiszen személyes visszaemlékezések sorát kapjuk, amelyek éppen a megidézett egyéni sorsok, a magyarnak maradás és a kitaszítottág kettős szorításában válnak emlékeztetéssé, élményszerűvé. A visszaemlékezések három síkja az 1956-os eseményeket kiváltó kor megidézése (A vörös csillag árnyékában), magának a forradalmi eseményeknek a részvevők-szemtanúk általi felidézése (Ruszkik haza!) és a harmadik nagy tömb a menekülés illetve ami utána következett (Irány a nagyvilág). Mivel a közel félszáz emlékező közül méltánytalanság volna két-három nevet kiemelni, a szerényen meghűződo szerkesztő (Török Miklós) és munkatársai (Baczur Magdolna és id. Klement Kornél) nevét tartom szükségesnek megemlíteni. Ugyanis egy olyan munkát adtak a kezünkbe, amelynek az olvasása mindig erőt ad magyarságunk megtartásához, ha a külső körülmények okán erősítésre van szükségünk. Olyan életutak tárulnak fel előttünk, amelyek nem csak sok tanulságot rejtegetnek, de olyan erkölcsiséget jelenítenek meg, amilyenre sokszor és sok helyen szükség van.

Büszkék lehetünk mindkét bemutatott kötet történelmi szereplőire.

Bodó Barna

BORBÉLY ZSOLT ATTILA

A ménesi borok dicsérete

„A borivásnak ugyan nincs műsája, de ha nincs is, helyesen jó bort csak az tud inni, aki műsai nevelésben részesült, állandóan költőket olvas, muzsikát legalább hallgat, ha maga nem is csinál, és képekben gyönyörködik. Ez az ember a helyes időpontot is meg tudja választani a munkára, a sétára, az alvásra, a beszélgetésre, az olvasásra, csak ez tudja, hogy szerelmet és bort bárhol, bármikor és bárhogyan”.

(Hamvas Béla)

A trianoni döntés következtében Magyarországot ért kár példálózó jellegű elemzések ritkán kerül szóba az elvesztett borterületek jelentősége. Pedig a Kárpát-medence földrajzi egységének politikai határokkal való szétszabdolásával a magyar borkultúrát is hatalmas csapás érte. Itt és most hadd említsem csak a ménesi borokat, melyek nagyszerűségéről a családi szájhagyomány is szól nálunk, mivel egyik úkapám a környéken gazdálkodó bortermelő volt. De minél inkább elmélyedtem a magyar borok történelmi kontextusba helyezésében, annál inkább rá kellett jönnöm, hogy a szóban forgó borok valóban a legjobbak között voltak számon tartva Magyarországon. Külön kiemelném e borvidék hungarikum jellegű fajtáját, a kadarkát, ami a mai Magyarországon komoly minőséget csak Szekszárdon ad.

Mindezek után elképzelhető az a lelkesedés, mely átjárja a bensőmet, amikor egy ménesi magyarbortermelőnél elköltött borkóstoló és vacsora élményét rögzítem papíron. A történet főszereplőjéről, Balla Gézaról először Alkonyi Lászlótól, a Borbarát magazin főszerkesztőjétől hallottam, majd Demeter Ervintől, a borrajongó volt titkminiszterrel (aki, mint megtudtam a minap, a helyszínen ismerkedett meg Balla Géza boraival), majd Tiffán Edétől és Molnár Tamástól. (Ezutóbbiak a villányi borvidék neves borászai, Tiffán Ede egyébként az első volt, aki 1991-ben átvehette a borakadémia nagydíját, a Év bortermelője címet.) A nemrégiben megvásárolt Bor és piac c. szaklapban (mely a tájcentrikus borversenyek eredményeit is rendszeresen közli), nagy öröm volt meglátni Aradot mint a Kadarka borverseny győztes borának termőhelyét. S ki ne felejtsem, a helyi újságban is olvastam, hogy az egyik magyar közösségi esemény - talán a bánsági napok - keretében Balla Géza tartott előadást a borkóstolásról, melyhez a legjobb szemléltető eszközök, a saját borai is társultak. Bort csak a temesvári borfesztiválon kóstoltam korábban (ezek nem emelkedtek ki különösebben az ott beszerezhető többi folyó bor közül) valamint egy jóbarátomnak köszönhetően megkóstolhattam az 1995-ös Pinot Noir is, ami már komolyabb minőséget nyújtott, s összemérhető volt a jó minőségű anyaországi Pinot Noirok többségével. Volt tehát okom sejteni, hogy nem mindennapi élmény vár ránk. Ezzel együtt azt kell mondanom, hogy az ópálosi boltíves pincében eltöltött este messze felülmúlta minden várakozásomat.

Az első bor egy 2000-es Sauvignon Blanc volt, mely őrizte még a frissességét, ami a mai divatos bo-

rok többségéről nemigen mondható el: bizony olyan jelentős bortermelőknél is elfáradtak már a 2001 előtti reduktív fehérborai, mint a Hilltop Neszmély vagy a Nyakas pince (Tök – Etyek budai borvidék). Második borként egy félszázaz 5 esztendő szürkebarát érkezett, aminek köszönhetően kezdtem megérteni valamit abból a rajongásból, amit a szakmai alapképzés tekintetében a borértésre inkább predesztinált Székely István kollégám táplál a szürkebarát régebbi évfjáraira iránt. (Szó, ami szó, továbbra is tamáskodom a 20-25 éves szürkebarátok élvezeti értékét illetően.) Eddig soha nem fordult elő, hogy 5 éves fehérbor ne lett volna legalább kicsit elfáradva, leszámítva a somlói és tokaji különlegességeket.

A hasonló jókat mondhatok a féldes traminiről is, azt leszámítva, hogy a borász véleményével ellentétben szerintem egyáltalán nincs ellentét a bor száraz iskolázása és az illatanyagok megőrzése között. Sőt! Számomra sokkal izgalmasabb egy száraz Cserzei Fűszeres, Muscat Ottonel vagy Irsai Olivér, mint ugyanezen borok félszázaz vagy féldes változatai.

A vörösborok bemutatása elején elhangzott kijelentéssel miszerint egy vörösbarnak nem áll jól maradékcukor már messzemenően egyetértek. Balla Géza eme meglátását szépen példázta a bemutatott három csontszázaz tétel is. A 2000-es Merlot, mely rendkívül intenzív fűszerességgel és hecsedlivel indított illatban, ízben még rakoncátlan volt egy kicsit, kis pezsgés jellemezte. De Balla Géza évtizedekben gondolkodik, nem siet a palackozott borainak a forgalomba hozatalával, van ideje tehát ennek a Merlotnak is lenyugodni. A második tétel egy olyan bor volt, melyet a társaságnak a borok fajtafelismerésében valamennyire jártas tagjai illatra egyöntetűen Pinot Noirként azonosítottak be, egy szédületes koncentrátságú, a legjobb villányi cabernet-eket idéző színnel mutatkozó kadarka tétel 1995-ös évfjáraiban. Ízben is Pinot Noir jegyeket mutatott a bor, rumos meggyet, túlérett meggyet akárcsak illatban. A sort egy Pinot Noir zárta, amit ismertünk korábról, ezt követte egy borpárlat majd egy bográcsban főtt sertéspörkölt krumplicsal és káposztasalátával, végül pedig korlátlan borfogyasztás mellett éjszakába nyúló beszélgetés. Talán elnézik nekem a szerkesztők, ha ezúttal némi ingyenreklámtól biztosítanék annak a borkészítő cégnek, mely a ménesi magyar borok dicsőségét hozza vissza. Akik kedvet kaptak a kóstoláshoz: a leírt produkció ára 8 euró fejenként és 15 főnél kezdődő csoportokat várnak. Erdemes tehát szervezkedni s kiruccanni Arad-hegyaljára.

A CSŰRDÖNGÖLŐ néptáncscsoport rövid krónikája

Végvár település Temes megyében található, Temesvártól 37 km-re, délkelet felé. Telepített község, ezért igen fiatal, alig 210 éves. Saját néphagyománnyal nem rendelkezik. Ez a tény azonban nem befolyásolta, semmiben sem gátolta a 2000-ben elkezdett hagyományápoló tevékenységünket.

A Végváriért Alapítvány 1999 szeptemberében szervezte meg az első néptáncfesztivált. Jeles személyiségek jöttek el, fellépett a Szeged Táncgyűttes, a zsűrit Kallós Zoltán, a népművészet legnagyobb erdélyi személyisége vezette. A magyar nyelvterületen legtöbbet gyűjtött neves szakember, a Julianus-, Kossuth-díjas, azóta Corvin lán-

A dél-alföldi tánc pillanatképe

cal, Szent Imre- és Kölcsey-díjjal is kitüntetett Kallós Zoltán Nagy Alberttel, a Szeged Táncgyűttes koreográfusával együtt rámutatott arra, hogy az, amit mi táncolunk és a ruha, amelyet viselünk, nem eredeti, s a néphagyománytól idegen. Ez jelentette a fordulópontot Végvár és a Temes megyei magyar közösségek életében.

Nagy Albert koreográfus felvállalta a nagy munkát, irányításával 2000 januárjában elkezdődhetek a kemény táncpróbák. Hadd idézzük itt Nagy Albertnek, a Szeged Táncgyűttes művészeti vezetőjének, néhány néptáncoshoz kapcsolódó gondolatát:

„A néptánc tanulás nevel: pontosságra, mert a próbáról kézni nem lehet. Kitartásra, mert elfárad, fizikailag és szellemileg, hiszen vizesre veri magát a gyerek, mégis vállalja ezt tovább, így megtanulja, hogy valamit valamiért. Aki néptáncot tanult, a szabadidejét másként kívánja majd eltölteni, nem vágyni a diszkóba.

Ha csak magyar táncot tudnék, én akkor egyoldalúnak tartanám magam. Nagyon fontos, hogy más népek kultúrájába is betekintsünk, hogy ne higgyük a csángók táncáról, hogy az román tánc, hanem felismerjük benne a magyar és a román tánc egymásrahatását. Mert szomorú az, ha itt valaki nem tudja, hogy kik a csángók, hogyan küzdenek a magyar nyelvű iskoláért, és a magyar nyelvű szentmiséért. A legnagyobb baj, hogy az emberek gyakran szégyellik a saját kultúrájukat. Szomorú szívvel olvasom az újságokban, s látom a képeket, amelyeken még mindig piros pártás miniszoknyás kislányok táncolnak. Meddig lesz ez így? Sokan azt mondják, jó, hogy ez is van. Nem, nagy kár, hogy van, mert az a gyerek magyar kultúra címen rosszat tanul. Persze ezért nem ő a hibás, hanem az a felelős, aki a rosszra tanítja.

Soha sem szabad meglegednünk azzal, ami ma van, mert az holnapra már kevés lehet.”

A néptáncoktatás meghonosításában jelentős szerepet vállalt Szoboszlai Gáspár Attila, akkori végvári lelképásztor. Kezdetben a táncscsoportba 45 gyermek jelentkezett. Az első betanult táncrend a dél-alföldi volt. Nagy Albert kéthavonta járt le Végvárra Szegedről, a táncfoglalkozás viszont folyamatos volt, Szoboszlai Gáspár Edit és Tóth Rozália helyi oktatókként dolgoztak a csoporttal. A próbák során többen kirostálódtak, jelenleg 16 taggal működik a csoport. A Szoboszlai házaspár Végvárról Bihar megyébe költözött, így a táncoktatás folyamatosságát máig helyi oktatóként Tóth Rozália tanító biztosítja. Mivel ígéretesnek mutatkozott a jövő, az Alapítvány felvállalta a Hagyományörző néptánc- és kézművestábor megszervezését. 2006-ban már a VII. tánc tábor zajlott Végváron.

Széki táncot járnak a párok

A Csürdöngölő néptáncscsoport repertoárja szépen gyarapodott: dél-alföldi, szatmári, széki táncrenddel, sárközi, marosszéki, lőrincrévi, méhkeréki táncokkal, turkajárással, moldvai, kalocsai, marossárpataki táncokkal. Hogy ez így lehessen, ahhoz azoknak a szegedi oktatóknak a segítségével kellett, akikkel a csoport az elmúlt évek folyamán dolgozott: Boldizsár Tamás, Gombos András, Halmi Zoltán, Paragi Zoltán, Tóth Gábor.

A lányok kalocsai ruhában

Mindegyik táncrendhez az eredeti viselet is elkészült, amit a gyermekek szülei készítettek el saját pénzforsrásból.

Örömmre szolgál, hogy az elmúlt hat év alatt a táncscsoport számos sikert aratott bel- és külföldön egyaránt. 2000-ben: Végváron és Temes megyében, 2001-ben: Ópusztaszeren, augusztus 20-án léptek fel. Ezt követte a Csongrád megyei háromnapos turné Nagy Albert szervezésében. Temes megyében Temesváron a Bánsági Magyar Napok rendezvénysorozatán, Újszentesen a Gálaesten, a TMD fesztiválon táncoltunk. Karácsonyi karitatív előadást tartottunk a csáki (Ciacova) öregotthonban.

2002-ben Temesváron a Bánsági Magyar Napok-on, májusban a Böszörményi Zoltán rendezésében sorra kerülő Jelen-bálon, ezután az Arad megyei Pécskán búcsún vettünk részt. A Csürdöngölő megnyerte a DKMT Eurorégiós Turnét, amelyen vajdasági, magyarországi és romániai csoportok szerepeltek, augusztus 20-án Ópusztaszeren majd Mindszenten és Kiszomborban is táncoltunk a nagyközönség előtt.

2003-ban a Bánsági Magyar Napokon Temesváron, Igazfalván, Lugoson is fellépett a csoport, május-júniusban a Szeged Táncgyűttes évadzáró előadásán Szegeden, Temesváron a Szívek fesztiválján, októberben Nagyváradon a Csillagocská néptáncfesztiválon mutatták be tánctudásukat.

2004-ben következett újra a Bánsági Magyar Napok, a Szívek Fesztiválja, augusztusban Röszkén jártunk, a Gyermeknéptáncscsoportok Találkozóján, majd az Újszentesi Falunapokon, az RMDSZ kampány turnéja keretében pedig Csenén. Gátalján, Józsefszálláson, november-decemberben a Médiabefutó vetélkedőn Aradon, Szatmárnémetiben, Marosvásárhelyen táncoltunk. Elnyertük a Román Televízió Magyar adásának kü-

lön díját. Decemberben Bihar megyei turnénk volt: Nagyszalonta, Magyarremete, Újlakbelényes, Köröstárkány közönsége ismerhette meg a Csürdöngölőt.

A közelmúlt majdnem két esztendejének eseménynaptárából is álljon itt egy kisebb összefoglaló: 2005-ben: január 8-án tartottuk az ünnepi, születésnapi előadásunkat, március 1-jén a RTV Temesvári körzeti stúdiója magyar adásának felvétele is elkészült. Április 16-17. Bánsági Magyar Napokon, május 22. Újszentesen a népdalvetélkedő gálaműsorán vettünk részt. Jún. 1. Bukarestben a Falumúzeumban, a Televízióban, a Romexpón léptünk fel. Jún. 2. Bukarestben a Romexpón és a Magyar Kulturális Központban táncoltunk. Jún. 4 - Gyírok-Bánsági Magyar Néptáncscsoportok Találkozója. Jún. 12. Temesvár - Etnikumok Fesztiválja, jún. 17-19. Szeged - a Szeged Táncgyűttes fennállásának 50. évfordulója, jún. 26. Temesvár ÚJ SZÓ Baráti Kör rendezvénye, júl. 9. Temesvár Szívek fesztiválja, júl. 14-17. Decs Sárközi lakodalmas, aug. 5-7. Röske Nemzetközi néptáncgála, szept. 18. Újszentesi Falunapok, okt. 7. Temesvári TV körzeti stúdió román adása (Tiberiu Ceia „Cântecul de acasă” műsorában), okt. 29. Pécska (Arad megye) - Nemzetközi fesztivál, dec. 4. Végvár - 70 éven felüliek találkozója

2006. márc. 12. Temesvár - Névadó ünnepség (Eszterlánc néptáncscsoport) Lira terem, ápr. 29-30. Folklorgála (Végvár, Temesvár, Igazfalva és Lugos), jún. 3-4. Szent (Magyarország) - Testvértelepülések V. Kulturális Fesztivál, jún. 11. Temesvár - Etnikumok Fesztiválja, júl. 8-9. Temesvár - Szívek Fesztiválja, aug. 5-6. Röske - Nemzetközi

Marosszéki tánc

Ifjúsági Néptáncfesztivál, szept. 3. Végvári falunapok, szept. 7. Buziásfürdő - Buziási Napok, szept. 19 - okt. 2. - Belgium, Franciaország - XIII. Tournai Fesztivál, nov. 11. Újszentes - VII. Népdalvetélkedő.

Ezek a sikeres fellépések buzdították a gyermekeket munkára. A jelenlegi csoport legkisebb tagja 14 éves, a legnagyobb pedig 21. A 16 tag 7 párban áll fel a táncrendekben. Továbbra is Nagy Albert a csoport koreográfusa, a helyi oktató pedig Tóth Rozália.

Nyitottak vagyunk, bármilyen meghívásra vagy partnerségre.

Păștean Erika,
a Csürdöngölő néptáncscsoport vezetője

FELHÍVÁS

a volt politikai foglyokhoz és hozzátartozóikhoz

Az 1956-os magyar forradalom 50. évfordulójára megjelent a Romániában politikai üldöztetést szenvedett magyarok **életrajzi adattára**, hogy az ő emléküik ne menjen veszendőbe.

Tisztelettel kérjük, hogy az alábbi adatlap kitöltésével segítsék munkánkat, s ezzel a kitűzött cél minél teljesebb megvalósulását.

Egyben arra is kérjük, hogy egykori sorstársaikhoz – akiket talán nem találtunk meg közvetlenül – szintén juttassák el az alábbi adatlapot.

Dávid Gyula

400427. CLUJ. Str. Busteni nr. 11. Ap. 14.

Telefon: +40-264-596-988.

e-mail: davidgyula@eme.ro

ADATLAP

Név _____ Születési hely (település, megye) _____

_____ Születési idő (év, hónap, nap) _____ Foglalkozása,

munkahelye a letartóztatás előtt _____

Letartóztatásának dátuma és helye _____ Hány

évre ítélték? _____ a BTK mely paragrafusára alapján? _____

Kikkel, milyen csoporttal volt egy perben? _____

_____ Melyik katonai törvényszék ítélte el? _____

Hol töltötte az elítélte éveit (mely börtönökben, kényszer-munkatáborokban, ha lehet az időpontok megjelölésével) _____

_____ Szabadulásának

időpontja _____ helye _____

További életútja (iskolái, munkahelyei, ha közben elhunyt, halálának időpontja és helye) _____

Jelenlegi lakóhelye (cím, telefonszám) _____

Egyéb, fontosabbnak tartott közlendői _____

Részesül-e az egykori politikai üldözöttek kárpótlására hozott 118/1990-es törvény juttatásaiban? _____

Ha nem személyesen töltötte ki az Adatlapot, a kitöltő neve és címe _____

LAPSZÁMUNK SZERZŐI:

BODÓ BARNA – politológus, író, Temesvár

ESZTERÓ ISTVÁN – költő, Temesvár

G. SZABÓ LÁSZLÓ – ny. közgazdász, Temesvár

ILLÉS MIHÁLY – mérnök, író, Temesvár

JÁMBOR ILONA – újságíró, Arad

JANCSÓ ÁRPÁD – mérnök, helytörténész, Temesvár

KÁROLYI ATTILA – történész, tanár, Szeged

KOCZKA GYÖRGY – publicista, író, Temesvár

MÉSZÁROS ILDIKÓ – újságíró, Temesvár

OBERTEN JÁNOS – író, Temesvár

PĂȘTEAN ERIKA – pedagógus, Végvár

TEODOR STANCA – ny. mérnök, politikus, Temesvár

TORÓ TAMÁS – történészhallgató, Kolozsvár

UJJ JÁNOS – történész, Arad

VEKOV KÁROLY – történész, egyetemi tanár, Kolozsvár

VICZE KÁROLY – történész, Temesvár

rég(i)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

Szerkesztőtanács: Jancsó Árpád, Károlyi Attila (Szeged), Kiss Ferenc, Mészáros Ildikó (felelős szerkesztő),

Miklósik Ilona, Szekernyés János, Ujj János (Arad), Vicze Károly

Tördelőszerkesztő: Lázár Ildikó

Grafikai szerkesztő: Könczey Elemér

Kiadó: dr. Bodó Barna, a Szórvány Alapítvány elnöke

Szerkesztőség: 300593 Temesvár, Putna u. 7, **Tel/fax:** 0356-446516,

Drótposta: diasporatm@rdstm.ro

*Áldott karácsonyt és
boldog új esztendőt
minden kedves
olvasónknak!*

Dsida Jenő

DECEMBER A Gyermek dicsérete

Ti már nem hozhattok jóhírt nekem.
Ami jó van, magamtól megtaláltam
az erdőkben, hol sok-sok este háltam
– s keresztelő Jánosként hírdetem.

Most járok hóban és halálra váltan,
ám ez számomra boldog kint terem;
a hófúvásban gyakran hirtelen
csak térdre hullok: Gyermeket találtam!

Goromba ágak az arcomba vernek,
de én megyek tovább, egy kis haranggal
viszem a drága hírt az embereknek:

Bennem van, íme, csengő és harangdal
és bennem van a legnagyobb, a Gyermek –
a fényes jászol s valamennyi angyal.